

**BANDIRMA
ONYEDİ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ**

UİD | **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi** **JIRD** | Journal of International Relations and Diplomacy

Cilt / Volume: 7

Özel Sayı / Issue: 2

Yıl / Year: 2024

ISSN: 2651-4729

Dünyayı Birbirine Bağlamak: Kuşak Yol Girişimi ve Doğu Akdeniz'in ABD-Çin Küresel Rekabeti Açısından Önemi

Connecting The World: The Belt And Road Initiative And The Importance Of The Eastern Mediterranean in Terms Of US-China Global Competition

İsmail Emrah AYDIN

*Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs Sorunu Bağlamında Yaptığı Planlar
Plans Of The United Nations in The Context Of Cyprus Issue*

Erkin KARACA

*Acı Limonlar, Kıbrıs 1956 Eserinin Tarihsel Eleştirisi
Historical Criticism Of Bitter Lemons, Cyprus 1956*

Elif ARPACI

Türk Dış Politikasının Doğu Akdeniz Yaklaşımı: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği

The Eastern Mediterranean Approach Of Turkish Foreign Policy: The Case Of The Turkish Republic Of Northern Cyprus

Sümevra ULUS

Doğu Akdeniz'de Enerji ve Güvenlik: Türkiye'nin Güncel Vizyonu

Energy And Security in The Eastern Mediterranean: Turkey's Current Vision

Perim CANEL

Türkiye Açısından Bölgesel Çatışma ve İş Birliği Dinamikleri Üzerindeki Etkileri

The Impacts Of Discovered Hydrocarbon Resources In The Eastern Mediterranean On The Regional Conflict And Cooperation Dynamics in Terms Of Türkiye

Ali ÖZGÜR

Mehmet İnanç ÖZEKMEKÇİ

BANDIRMA
ONYEDİ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ

UID | **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi**
JIRD | Journal of International Relations and Diplomacy

Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi

Sahibi

İsmail BOZ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Altuğ GÜNAR

Dergi Yöneticisi Editör

İsmail ŞAHİN

Editörler Kurulu

Alptekin Molla
Zeynep YÜCEL
Hanefi YAZICI
Zeynep ARIÖZ
Altuğ GÜNAR
Muhammed Kürşad ÖZEKİN
Yusuf YILDIRIM

Yayın Kurulu Sekreterleri

Abdurrahman ARSLAN
İnci BİLGİN
Muhammed Asım ÖNCEL
Ömer Miraç SALI
Osman Mücahid İNCE

Yayın ve Danışma Kurulu

(Alfabetik sıra ile)

Ahmet UYSAL İstanbul Üniversitesi
Burak Bilgehan ÖZPEK Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Hikmet ÖKSÜZ Karadeniz Teknik Üniversitesi
İrfan Kaya ÜLGER Kocaeli Üniversitesi
Kemal ARI Dokuz Eylül Üniversitesi
M. Ercan YILMAZ Uludağ Üniversitesi
Mehmet OKUR Karadeniz Teknik Üniversitesi
Mehmet ŞAHİN Polis Akademisi
Melek FIRAT Ankara Üniversitesi
Mesut Hakkı ÇAŞIN Nişantaşı Üniversitesi
Mim Kemal ÖKE İstanbul Ticaret Üniversitesi
Murat YEŞİLTAŞ Sakarya Üniversitesi
Mustafa BUDAK İstanbul Üniversitesi
Nail ALKAN Gazi Üniversitesi
P. Faruk YALVAÇ Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Seyhun DOĞAN İstanbul Üniversitesi
Sibel TURAN Trakya Üniversitesi
Süleyman ÖZDEMİR Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Tarkan OĞUZLU Antalya Bilim Üniversitesi
Tayyar ARI Uludağ Üniversitesi
Timuçin KODAMAN Süleyman Demirel Üniversitesi
Zekeriya KURŞUN Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi

Adres: Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi (JIRD), 10200- Bandırma/BALIKESİR

Web: <https://uid.bandirma.edu.tr>

Telefon: (+90 266) 717 01 17 -2587

e-posta: jird@bandirma.edu.tr

ISSN 2651- 4729

Ekim/September 2024 Sayı 7/ Issue 2 Türkiye Yüzyılında Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Özel Sayısı

Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi birbirinden ayrılmaz bir bütünün iki parçasıdır. Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde yer alan çoğu konu diplomasi ışığında ele alınmakta, en başta gelen politik, ekonomik konular uluslararası ilişkiler ve diplomasinin birlikte hareket etmesi ile açıklanabilmekte ya da çözüme kavuşturulabilmektedir. Bu nedenle derginin isminin Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi olmasına karar verilmiştir. Dergimiz; Uluslararası İlişkiler, Diplomasi, Ekonomi, Temel Bilimler ve Sosyal Bilimlerin, Siyaset, Ekonomi, Ekonomi-Politik, Diplomasi uygulamaları, Siyasi Tarih, Uluslararası Antlaşmalar, Uluslararası Örgütler, Hukuk, Uluslararası Hukuk gibi alanları ile alakalı olarak bilim dünyasına önemli katkı yapması beklenmektedir. Dergide, Türkçe ve İngilizce dillerinde makaleler yayımlanacaktır.

Değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen çalışmaların, daha önce yayımlanmamış, yayımlanmak üzere kabul edilmemiş ve yayımlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazar(lara) aittir. Sayılarımız elektronik olarak yayımlanır. Yayımlanan eserlerin telif hakları Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi'ne aittir. Yayımlanması istenilen çalışmalar dergi yazım kuralları ve yayın ilkelerinde belirtilen koşullara uygun şekilde hazırlanıp gönderilmelidir. Dergiye sunulan makaleler öncelikle şekil ve içerik yönünden ön incelemeye tabi tutulmaktadır. Şekil ve içerik olarak uygun bulunan makaleler hakem tayin edilmek üzere yayın kuruluna sunulmaktadır. Değerlendirme sürecine geçildikten sonra hakemlik süreci ortalama 3 ile 5 hafta arası sürmektedir. Yayın Kurulu tarafından incelenen makaleler uygun bulunduğu takdirde en az iki hakem atanmaktadır. Hakemlerden gelen rapor çerçevesinde yazar(lar)dan düzeltme, ek bilgi ve kısaltma istenmesine veya yayımlanmasına karar verilmektedir. Hakemlerden bir olumlu ve bir olumsuz rapor verilmesi halinde ilgili çalışma Dergi Editörlüğü tarafından uygun görülmesi halinde üçüncü bir hakeme de gönderilmektedir.

**BANDIRMA
ONYEDİ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ**

UID | **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi**
JIRD | Journal of International Relations and Diplomacy

Cilt/Volume: 7

Özel Sayı/Issue: 2

Yıl/Year: 2024

İÇİNDEKİLER/CONTENT

- Dünyayı Birbirine Bağlamak: Kuşak Yol Girişimi ve Doğu Akdeniz'in ABD-Çin Küresel Rekabeti Açısından Önemi**
Connecting The World: The Belt And Road Initiative And The Importance Of The Eastern Mediterranean in Terms Of US-China Global Competition
İsmail Emrah AYDIN..... 1-19
- Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs Sorunu Bağlamında Yaptığı Planlar**
Plans Of The United Nations in The Context Of Cyprus Issue
Erkin KARACA..... 20-45
- Acı Limonlar, Kıbrıs 1956 Eserinin Tarihsel Eleştirisi**
Historical Criticism Of Bitter Lemons, Cyprus 1956
Elif ARPACI..... 46-57
- Türk Dış Politikasının Doğu Akdeniz Yaklaşımı: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği**
The Eastern Mediterranean Approach Of Turkish Foreign Policy: The Case Of The Turkish Republic Of Northern Cyprus
Sümevra ULUS 58-83
- Doğu Akdeniz'de Enerji ve Güvenlik: Türkiye'nin Güncel Vizyonu**
Energy And Security in The Eastern Mediterranean: Turkey's Current Vision
Perim CANEL..... 84-104
- Türkiye Açısından Bölgesel Çatışma ve İş Birliği Dinamikleri Üzerindeki Etkileri**
The Impacts Of Discovered Hydrocarbon Resources In The Eastern Mediterranean On The Regional Conflict And Cooperation Dynamics in Terms Of Türkiye
Ali ÖZGÜR, Mehmet İnanç ÖZEKMEKÇİ 105-127

Bu Sayının Hakemleri / Referee Board

1. Doç. Dr. Cemile Burcu Kartal
2. Dr. Derya Çakıcı
3. Doç. Dr. Didem Saygın
4. Doç. Dr. Hanefi Yazıcı
5. Prof. Dr. Levent Aytemiz
6. Doç. Dr. Omca Altın
7. Doç. Dr. Pınar Özden Cankara
8. Dr. Öğr. Üyesi Sanem Yamak
9. Dr. Öğr. Üyesi Sina Kısacık
10. Prof. Dr. Zeynep Yücel
11. Prof. Dr. İlhan Aras
12. Prof. Dr. İrfan Kaya Ülger
13. Dr. Şükrü Alper Yurttaş
14. Doç. Dr. Muzaffer Akdoğan
15. Doç. Dr. Ayşe Gülce Uygun

DÜNYAYI BİRBİRİNE BAĞLAMAK: KUŞAK YOL GİRİŞİMİ VE DOĞU AKDENİZ'İN ABD-ÇİN KÜRESEL REKABETİ AÇISINDAN ÖNEMİ

İsmail Emrah AYDIN*

ÖZET

Bu çalışmada, Çin Kamu Diplomasinin en önemli ve en geniş projeksiyonlu yapı taşlarından biri olan BRI (Belt and Road Initiative) çerçevesinden Doğu Akdeniz'in önemi ve ABD-Çin küresel rekabetinin literatür, dünya siyaseti ve küresel düzen içindeki yeri anlaşılmaya çalışılacaktır. Konunun önemi ve genişliğine binaen öncelikle BRI ile ilgili detaylar ve ortaya koyduğu geniş vizyon aktarılacaktır. Çin Devleti'nin önceden Bir Kuşak Bir Yol (One Belt One Road – OBOR) Girişimi olarak isimlendirdiği girişimi, 'bir' ifadesinin yanlış anlaşılabilceği görüşü üzerine BRI olarak değiştirmesi, Çin'in yumuşak güç algısına verdiği önemi bir kere daha ortaya koyan bir durumdur. Çalışma BRI'nin geniş perspektifini ortaya koyduktan sonra Doğu Akdeniz'in bu proje açısından önemine ve ABD-Çin rekabeti içindeki yerine yoğunlaşacaktır. Bu çalışma, Büyük Güç Mücadelesi bağlamında söz konusu bu rekabetin yakın dönemde ve şu anda bölgede gerçekleşen olayların en üst katmanda sebebinin teşkil ettiğini ortaya koyma iddiasındadır. Ana kaynak olarak literatürde yer alan tartışmaların yanı sıra, konu ile ilgili ileri gelen basın yayın kuruluşu yorumlarından, uluslararası yayınları ve haberleri içeren ampirik verilerden faydalanmıştır. Çalışma metodolojik olarak nitel bir araştırma olarak tasarlanmış ve çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Kuşak Yol Projesi, Çin, Türkiye, Kıbrıs

JEL Kodları: F50, F51, F52, F60, F62, F63, I18

* Doktora Adayı, Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, ismaileaydin@gmail.com, 0000-0001-9747-332X

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application: 20 Temmuz 2024

Düzeltilme Tarihi / Revision Date: 20 Ağustos 2024

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 15 Kasım 2024

Araştırma Makalesi/Research Article

CONNECTING THE WORLD: THE BELT AND ROAD INITIATIVE AND THE IMPORTANCE OF THE EASTERN MEDITERRANEAN IN TERMS OF US-CHINA GLOBAL COMPETITION

İsmail Emrah AYDIN

ABSTRACT

This study will try to understand the importance of the Eastern Mediterranean and the place of the US-China global rivalry in the literature, world politics and global order within the framework of the BRI (Belt and Road Initiative), which is one of the most important and broadest projected building blocks of Chinese Public Diplomacy. Due to the importance and breadth of the subject, the details about the BRI and its broad vision will be presented first. The fact that the Chinese government changed the name of the One Belt One Road (OBOR) Initiative to BRI due to the view that the word 'one' could be misunderstood is a situation that once again reveals the importance China attaches to the perception of soft power. After presenting the broad perspective of the BRI, the study will focus on the importance of the Eastern Mediterranean for this project and its place in the US-China rivalry. This study claims to demonstrate that this rivalry is at the highest level the cause of recent and current events in the region. In addition to the discussions in the literature, empirical data including leading media commentaries, international publications and news reports were used as main sources. The study is methodologically designed as a qualitative research and document analysis method is used in the study.

Keywords: Eastern Mediterranean, Belt and Road Project, China, Turkey, Cyprus

JEL Codes: F50, F51, F52, F60, F62, F63, I18

1. GİRİŞ

Literatürde bazı görüşlere göre BRI, Çin Rüyası'na ulaşmak için girişilen küresel siyaset üzerindeki potansiyel etkisi çok büyük olabilecek küresel bir stratejidir (Aoyama, 2016: 3). Diğer bir görüşe göre ise, Xi yönetimi BRI ile bir yandan 'Çin Rüyası'na uygun olarak yerel kalkınma hedeflerini gerçekleştirme, diğer yandan güzergah ülkeleri ile karşılıklı yarar sağlayan geniş bir çıkarlar topluluğu kurarak dış stratejik hedeflere erişme hedefini gütmektedir (Huang, 2016: 320). Aynı zamanda bu strateji, Çin yönetiminin yurtiçi ve yurtdışında karşısına çıkan bazı sorunlara alternatif bir çıkış olmakta ve bu yolla Avrupa, Orta Asya, Kuzey Afrika, Orta Doğu, Güney Asya ve Güneydoğu Asya'daki ülkelerle ilişkilerini güçlendirerek büyük bir ihracat potansiyeli oluşturmayı hedeflemektedir (Huang, 2016: 317).

Çin dışı bazı kaynakların görüşlerine göre ise, BRI'nin bir diğer işlevi de, Avrasya bir bütün olarak ve Çin'e bağımlı bir şekilde ekonomik bütünleşme yaşarken, ABD'yi Atlantik ve Pasifik arasında yüzen uzak bir ada konumuna itip dünya siyaseti ve ekonomik düzenine yeni bir şekil vermek olacaktır

(Swaine, 2015: 14). Bu açıdan, BRI ile gündeme geldiği üzere küreselleştiği sıkça ifade edilen bir dünya düzeninde coğrafyanın jeopolitiği şekillendirmeye devam ettiğini göstermesi önemli bir husustur (Ploberger, 2017: 1). Bu anlamda, Deniz İpek Yolu'nun en kritik güzergahlarından biri olan Doğu Akdeniz ve jeopolitik konumu etrafında dönen siyasi olayları bu çerçeveden okumamak büyük bir bakış açısı hatasına neden olabilecektir. Bu çalışma, Doğu Akdeniz'de geliştirilen politikaların ve uygulanan stratejilerin öncelikle BRI ve ABD-Çin küresel rekabeti bağlamında okunması gerektiğini iddia etmektedir.

Çalışma, bu iddiasına uygun olarak öncelikle BRI'nin küresel potansiyel ve vizyonunu detayları ile aktaracak, ardından Doğu Akdeniz'in bu girişim içindeki yerini ortaya koymaya çalışacak ve ardından literatürdeki yapılan değerlendirmelerin ortaya çıkardığı boşluğa işaret ederek Doğu Akdeniz gündeminin aslında diğer pek çok alanda olduğu gibi Büyük Güç Mücadelesi bağlamında ABD-Çin küresel rekabetinin bir boyutu olduğunu ispatlamaya çalışacaktır.

2. KUŞAK VE YOL'UN DÜNYASI

Çin'in ekonomik, siyasi ve stratejik olarak küresel arenadaki yükselişinin bir yansıması olan BRI, Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) finansmanı öncülüğünde, Çin'i bölgesinde ve ötesinde jeoekonominin ve jeopolitiğin merkezine yerleştirirken komşularıyla ilişkilerini güçlendirdiği bir düzleme yerleştirdi (Yu, 2017: 1). Bu proje ile komşularla rekabetin doğuracağı enerji kaybının önüne geçilirken, özellikle Asya'yı ve diğer güzergah bölgelerini dünya ekonomisi ve siyasetinin merkezi yapma ve kendisini de merkezin merkezine yerleştirme stratejisi söz konusudur. Çin'in en büyük uluslararası girişimi olan BRI, dünya nüfusunun %64'ünü ve dünya GSYİH'nın (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) %30'unu oluşturan Asya, Avrupa ve Afrika'daki alt bölgeleri kapsayan geniş bir bölgedeki ekonomik kalkınmaya hitap etmektedir (Huang, 2016: 314).

Winter'a göre BRI, Avrasya ve Afrika'nın siyasi ve ekonomik ortamını enerji, telekomünikasyon, lojistik, hukuk, bilişim teknolojileri ve ulaştırma sektörlerinde bir altyapı ortaklığı ağı aracılığıyla dönüştürme vizyonudur (Winter, 2016: 1). Bir diğer görüşe göre de, Çin'in yeni küresel vizyonunun zirvesi olan BRI, Çin'den başlayarak Asya, Avrupa ve Afrika'ya ulaşması hedeflenen kara yolları, demir yolları, limanlar, denizcilik ve iç su taşımacılığı, havacılık, enerji nakil hatları, elektrik, trans-okyanussal kablo dahil fiber optik, telekomünikasyon ile bilgi ve iletişim teknolojileri alanlarında devasa bir iş birliği vizyonu olarak karşımıza çıkmaktadır (Akdağ, 2019: 74). Ferdinand, bu açıdan BRI'nin temel mantığının, dış politika iş birliğini kolaylaştıran ve çatışma risklerini sınırlayan ortak bir sınır ötesi altyapının oluşturulması anlamı taşıyan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu başlatan işlevselci sürece benzediğini belirtmektedir (Ferdinand, 2016: 950). Çin'in BRI ile planlanan açık hedeflerinin ardında, Avrupa ile ilişkilerinde uzun vadeli siyasi ve ticari ilişkiler kurarken, birlikte dünyayı yeniden tasarlamak ve Avrupa'nın ABD'ye daha az bağımlı, kendisineyse daha çok bağımlı olmasını sağlamak gibi bir gündeminin olduğu literatürdeki görüşler arasındadır (Ferdinand, 2016: 954-955).

Deng Xiaoping sonrası, ekonomik gücü biriken Çin'in dış politikasındaki dönüşüm, Hu Jintao döneminin sonlarıyla başlamış ve sürekliliğin yansıması olarak Xi yönetimi altında bu katlanarak devam etmiştir (Yu, 2017: 4). Bu dönüşümün köşe noktalarından biri, Çin'in değişen dünya tarafından şekillendirilmek yerine dünya düzenini kendisinin şekillendirmesi vizyonu ve kararlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır (Huang, 2016: 315). Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde BRI, Çin'in Asyalı komşularıyla ekonomik entegrasyonuna yardımcı olma, kendi şirketlerinin 'dışa açılma' stratejisi ile ekonomik büyümesini arttırma, Xinjiang ve Yunnan gibi iç batı bölgelerini ekonomik entegrasyona dahil ederken küresel ticarete de dahil edilmesini sağlama ve tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması gibi dört amaca ve mantık arka planına hizmet etmektedir (Yu, 2017: 5-6). Winter'a göre de Pekin, BRI ile Sincan'daki Urumçi ve Kaşgar'ı ticaret, turizm ve ulaşım merkezlerine dönüştürmek ve ortaya çıkan bu zenginlik ile bölgedeki Müslüman Uygur topluluklarını ulusun geri kalanıyla bütünleştirmeyi hedeflemektedir (Winter, 2016: 3).

BRI tartışmaları, Çin'in statüko içi bir güç mü yoksa revizyonist mi olduğu tartışmaları ile eşzamanlı ilerlemektedir. Bu da elbette, dünyanın en eski uygarlıklarından biri olma öz farkındalığı ve hem bölgesel hem de küresel düzeyde daha güçlü bir "duyulma" duygusunu ve çıkarlarının "dikkate alınmasını" kolaylaştırabilecek güçlü bir benlik algısına sahip olması ile bağlantılıdır (Ploberger, 2017: 4). Çin, kendisini bugünlere getiren ve Kültür Devrimi'nin ideoloji yoğun atmosferinden kalkınma ve ekonomi odaklı yaklaşıma geçtiği ünlü 11. Merkez Komitesi Üçüncü Genel Kurul Oturumunda (Aralık 1978) Çin'i yeniden güçlü ve saygın bir ülke yapmanın yol haritasını çizmiştir (Ploberger, 2017: 3-4). Dönemin en önemli aktörü olan Deng Xiaoping'in 1978 Eylül'ünde kullandığı ifadeler söz konusu değişimin ruhunu göstermektedir: "Sosyalist bir ülkede üretici güçlerin büyüme hızı, uzun bir tarihsel dönem boyunca kapitalist ülkelerde bunun gerisinde kalıyorsa, sosyalist sistemin üstünlüğünden nasıl bahsedebiliriz?" (Xiaoping, 1978). Söz konusu bu oturum tebliği ile birlikte sınıf mücadelesi koruma stratejisinden, ekonomik modernizasyon ve hızlı büyüme temelinde endüstriyel üretimin modernizasyonu stratejisine geçme yoluyla modern ve güçlü bir sosyalist ülke yaratmak liderlik için en önemli görev haline gelmiştir (Ploberger, 2017: 3-4).

BRI, ilk olarak Başkan Xi Jinping tarafından Eylül 2013'te Kazakistan'da duyurulmuş, bir ay kadar sonra Endonezya'da 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu fikri ortaya atılmış ve 2014'te Asya-Pasifik Ekonomik İş Birliği toplantısında strateji için 40 milyar dolarlık bir fon kurulacağı ilan edilmiştir (Murphy, 2016: 245-246). Akabinde Mart 2015'te Milli Kalkınma ve Reform Komisyonu, Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı'nın ortaklaşa duyurusu ile hayata geçirilmeye başlanmıştır (Murphy, 2016: 245-246). BRI'nin tamamlanabilmesi için 35 yıl hedefi konmuştur (Ferdinand, 2016: 950). BRI'nin, politika koordinasyonu, tesis bağlantısı, engelsiz ticaret, finansal entegrasyon, ve insanlardan insana bağlar olmak üzere beş ana hedefi vardır (Huang, 2016: 319). Stratejiye özel politikaların ortaya çıkmaya başladığı Mayıs 2015 tarihinde, BRI kapsamındaki, kara bağlantılı altı uluslararası ekonomik

koridor ve iki deniz güzergahı için tahmini altyapı yatırım maliyeti 6 trilyon dolar olarak öngörülmüştür (Aoyama, 2016: 13-14).

Ana başlıklarıyla bu yollar, kara yolu bağlamında Çin-Moğolistan-Rusya Ekonomik Koridoru, Yeni Avrasya Kara Köprüsü Koridoru, Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru, Çin-Çinhindi Yarımadası Ekonomik Koridoru, Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru, BCIM (Bangladeş, Çin, Hindistan ve Myanmar) Ekonomik Koridoru olmak üzere öngörülen altı koridor ve Güney Çin Denizi'nden ve Hint Okyanusu'ndan Avrupa ve Afrika'ya giden iki deniz koridorundan müteşekkildir (Huang, 2016: 318). Hatta öyle ki, Çin'in küresel vizyonunu ortaya koyar biçimde Çin, ülke ve bölge sınırlaması olmaksızın isteyen ülkelerin bu girişimde yer alabileceğini duyurmuş ve Latin Amerika'da dahi benzer diplomatik girişimlerde bulunmuştur (Aoyama, 2016: 7). Çin bu vizyonunun karşılığını dönemsel de olsa ülkelerin Güney Çin Denizi'ndeki dış politikasının ılımlılaşması ve ikili anlaşmalar yerine çok taraflı anlaşmaları kabul etmeye başlaması ile gözlemlenebilir (Aoyama, 2016: 21).

Öncül strateji olarak 2000 yılında başlatılan ve dışa açılımı ivmelendirmek için geliştirilen 'Küresel Geçiş Stratejisi', BRI ile geliştirilmiş ve bu strateji Çin'i dünyanın en büyük sermaye ihraç eden ülkelerinden biri yapmıştır (Chen, 2016: 1). "Tek Kuşak" olarak ifade edilen stratejinin tam adı "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı"dır ve Çin'i Orta ve Batı Asya "kara" bağlantıları ile Avrupa'ya bağlayan rotaları ifade etmektedir (Chen, 2016: 1). 'Tek Yol' ifadesi, '21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun karşılığı olarak ve Çin'i Güneydoğu Asya ülkeleri, Avrupa ve Afrika'ya bağlayan okyanus yollarını ifade etmektedir (Hali, Iqbal ve Shukui, 2014: 158). Söz konusu rotalar Şekil 1'de görselleştirildiği gibidir.

Şekil 1: Kuşak Yol Girişimi Kara ve Deniz Rotaları Haritası 1

(Chen, 2016: 1)

Yabancı sermaye yatırımlarına bakıldığında Çin için vazgeçilmez bir bölge olmasına rağmen Afrika'ya yaptığı bütün yatırımların toplam yatırım yüzdesi içinde küçük bir paya sahip olması, BRI

açısından en önemli bölgelerden olmaması nedenine dayandırılmaktadır (Chen, 2016: 1). Bu durumda BRI'nin Çin açısından ne kadar yüksek strateji düzeyinde görüldüğünü gösteren işaretlerden biridir. Yine de bölge ülkelerinden projeye ve AIIB'ye katılma girişimleri Çin tarafından olumlu karşılanmakta ve Afrika'nın BRI ile bütünleşme hamlelerine katkı sağlamaktadır (Chen, 2016: 4). Şekil 2, BRI strateji vizyonunu başka bir açıdan göstermektedir.

Şekil 2: Kuşak Yol Girişimi Kara ve Deniz Rotaları Haritası 2

(Sidaway ve Woon, 2017: 3)

AB ile geliştirilen ilişkiler BRI için dönüm noktalarından biri olmuştur. Avrupa'nın önde gelen ülkeleriyle 2010 yılından itibaren geliştirilen işbirliği, Aralık 2015'te Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası'nın (EBRD) Çin'i yeni üye olarak kabul etme düşüncesi ve Çin ile AB arasında Yeni İpek Yolu ve AB yatırım planı çerçevesinde koordineli çalışma niyetine ilerlemiştir (Aoyama, 2016: 17).

BRI'yi Çin'in daha önceki küresel stratejilerinden ayıran iki önemli faktör vardır. Bunlardan biri, hitap ettiği coğrafyanın yansıttığı küresel vizyon ve ikincisi de kara ve deniz rotalarının eşzamanlı olarak ilerletilme iradesidir (Aoyama, 2016: 9). Bu strateji, Çin'in özellikle batı kanadını ve güneyini kritik bölgeler haline getirmiştir (Ferdinand, 2016: 951). Bu çerçevede Çin, bu bölgelerde Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru ve BCIM Ekonomik Koridoru'nu kurmuş ve yatırımlarına devam etmekle birlikte, diğer koridorlar için girişimlerini sürdürmektedir (Aoyama, 2016: 15). Örnek olması açısından, BRI'nin en kritik güzergahlarından Pakistan Çin Ekonomik Koridoru (CPEC)'in Pakistan için kazanımlarına bakmak BRI'yi tahlil etmek adına faydalı olacaktır.

2007 yılında yürürlüğe girmiş olan iki aşamalı bir Serbest Ticaret Anlaşması (STA) ile Pakistan ve Çin, karşılıklı ticaretlerini 2013 yılına kadar 3,5 milyar dolardan, 14,3 milyar dolara çıkarmışlardır (Irshad, 2015: 200). 1982 yılında Khunjerab Geçidi üzerinden Çin'e bağlı Kaşgar'ı İslamabad'a bağlayan efsanevi Karakorum Otoyolu'nu tamamlanmış, daha sonra bu yol 2000'li yıllarda modernize edilmiş ve

dahili bir yol ile güney Pakistan'daki Karaçi ve Gwadar limanlarına bağlanmıştır (Ali, 2015). Çin, CPEC ile Pakistan'ın kalkınması için yapılan en büyük doğrudan yatırım anlaşmasıyla, yıllık GSYİH'sinin yaklaşık yüzde 20'si olacak şekilde 46 milyar dolarlık yatırım taahhüdünde bulunmuştur (CNN Money, 20 Nisan 2015).

CPEC'i Çin için bu kadar değerli yapan unsurlardan biri, BRI'yi dolayısıyla Çin'i iki okyanusa açılmış bir güç haline getirecek ve üç kıtada üç milyar insanı birbirine bağlamayı hedefleyen yeni Deniz İpek Yolu açısından bir kanal işlevi görecek olan Gwadar limanı ve Gwadar bölgesinin geliştirilmesidir (Irshad, 2015: 203). Çin için bir diğer önemli husus, hızlı büyüyen Pakistan ekonomisine entegre olacak Çin özel sektörü haricinde (Irshad, 2014), bu güzergah sayesinde ulaşabileceği petrol havzası ve Avrupa ve Afrika kıtalarına daha kolay ulaşabileceği bağlantılardır (Cherng-Shin, 2013). Pakistan ise, Çin'in telekomünikasyon, limanlar, altyapı, enerji sektörlerinde yaptığı yatırımlardan faydalanmakta ve Güney ve Orta Asya bölgelerinde barış ve istikrara katkı sunan bu ortamda rakiplerin ortaklara dönüşmesiyle kazanımlar elde etmektedir (Irshad, 2015: 204).

Irshad'a göre BRI, Güney Asya için etkileri açısından dört ana senaryoyu barındırmaktadır. Bunlar, 'çöküş' -çevresel bozulma, nüfus patlaması, yaygın hastalık, kıtlık gibi durumların ortaya çıkması-, 'durağan durum' -bölgesel anlayışın gelişmesi ve statükonun aşağı yönlü gelişiminin durması-, 'sürdürülen büyüme' -ekonomi ve bölgesel ticaretin artışı-, 'dönüşüm' ise, -suç oranında ciddi düşüş, yükseköğretim de %100 kayıt, entegre kara, hava ve deniz tabanlı koridorların oluşması- gibi ideal düzen senaryolarıdır (Irshad, 2015: 206).

CPEC güzergahının, geri kalmış bölgeler olan Pakistan'daki Belucistan ve Khyber Pakhtunkhwa vilayetleri ve Çin'in Xinjiang (Sincan Uygur Özerk Bölgesi/Doğu Türkistan) eyaleti gibi bölgelere büyük faydalar sağlaması beklenmektedir (Hali ve Iqbal, 2014: 154). Sonuç olarak, BRI'nin, Pakistan için ekonomik büyüme ve istikrar getireceği, yeni rotalarla üç kıtayı birbirine bağlayacağı ve bölgedeki terörizmin ekonomik sebeplerini zayıflatacağı öngörülmektedir (Hali ve Iqbal, 2014: 160). Batı medyasının iddialarının aksine BRI'nin tek yönlü olarak Çin'e faydalı olmadığı, BRI vizyonu ile yapılan Pire limanının önemli bir ulaşım kapısı haline geldiği ve örneğin Hewlett Packard'ın (HP) dağıtım faaliyetlerinin büyük bir bölümünü Rotterdam'dan Pire'ye taşıma kararını etkilediğini aktaran görüşler mevcuttur (Hali ve Iqbal, 2014: 159-160).

Diğer bir yönüyle BRI, Çin'in kendi kalkınma zorunluluğunu katkı sunarak Çin'de sosyalist sistemin devamlılığını sağlama açısından oldukça önemli bir kazanım getirecektir (Ploberger, 2017: 15). Diğer taraftan BRI'nin başarıya ulaşması halinde, Çin'in dış ilişkilerini önemli ölçüde kendi lehine yeniden şekillendirebileceği ve bu durumun Çin'in küresel ve bölgesel konumu için stratejik jeopolitik etkiler doğuracağı değerlendirilebilir (Ploberger, 2017: 15).

Winter'a göre BRI, kültürel olarak bölgenin kadim ülkeleri olan, Türkiye, Basra Körfezi, İran, ve Arap ülkeleri gibi aktörler için günümüzde eşitsiz oldukları bir bölgede tarihlerine canlılık vermesi anlamında da arzu edilen bir projedir (Winter, 2016: 2). UNESCO (BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

Dünya Mirası Komitesi'nin İpek Yolu güzergahı adaylarının artışı bunun göstergelerinden biridir. Güzergah boyunca yer alan yüzlerce yerleşim yeri göz önüne alınırsa miras koruma programı açısından şimdiye kadarki en büyük uluslararası potansiyele haiz olduğu görülmektedir (Winter, 2016: 2).

İpek Yolunun kültüre bakan yüzünün önemli figürlerinden biri olan ve Ming Hanedanlığı döneminde 1405 ve 1433 yılları arasında Güney Asya, Arap Yarımadası ve Batı Afrika'ya hitap eden yedi filo yöneten Müslüman hizmetkar Zheng He'nin güzergah boyunca barışçıl bir elçi olarak ünlenmesi güzel bir örnektir (Winter, 2016: 4). Öyle ki, Singapur 2005 yılında Zheng He seyahatlerinin 600. yıldönümünü kutlayarak Singapur'un denizcilik tarihi ve Çin ile olan bağlantıları hakkında halkın farkındalığını artırmaya çalışmış ve Çin, BRI ağında kilit ülkeler olan Sri Lanka ve Kenya'ya Zheng He filusunun kalıntılarını bulmak için milyonlarca dolar yardımda bulunmuştur (Winter, 2016: 4). Bu başka bir anlamda, BRI'yi Avrasya ve ötesindeki ülkelerin kültürel akışlarının derin tarihine yerleştiren bir olgudur.

Hem Doğu Akdeniz hem de BRI'nin en önemli ülkelerinden olan Türkiye açısından literatürde yer alan görüşleri aktarmak faydalı olacaktır. Akdağ'a göre, Türkiye'de tabu haline gelmiş Batı merkezli politika terkedilip, Türk Dış Politikası'nın zamanı yakalayarak, başta Çin olmak üzere yükselen Asya ekonomileri ile daha tutarlı ve sürdürülebilir dış politika üretmesi gereklidir (Akdağ, 2019: 68). Orta Kuşak Koridoru'nun merkezi olan Türkiye, yatırım finansmanı ve dış ticaret çeşitliliği gelişimi açısından önemli faydalar sağlayabilecektir. 5000 kilometrelik bir demir yolu ağı örülmesi planlanması buna bir örnek olarak gösterilebilir (Çolakoğlu, 2013). Ankara-İstanbul Hızlı Tren projesi yapımını üstlenen Türk-Çin konsorsiyumuna, Çin Eximbank'ın 720 milyon dolarlık kredisi için imzalanan anlaşma yatırım finansmanı açısından elde edilen kazanımlardan biridir (Yurdakul, 2013). BRI vizyonu ile Türkiye'de yapılması planlanan en büyük altyapı projesi olan Edirne-Kars demiryolu bir diğer önemli gündem maddesidir (Akçay, 2017).

Bank of China, Huawei, Çin Havacılık Endustrisi Şirketi (Aviation Industry Corporation of China), Industrial and Commercial Bank of China ve Çin Kuzey Endüstrileri Şirketi (China North Industries Corporation) gibi büyük bazı Çinli şirketlerin Türkiye'de artan yatırımları söz konusudur (Akdağ, 2019: 84). Bu verilere rağmen, 2015 yılı verilerine göre Çin'in dünya çapındaki 107 milyar dolarlık yatırım büyüklüğü içinde 642 milyar dolarlık bir pay Türkiye-Çin arasındaki ticaret potansiyeli açısından yeteri kadar büyük bir ölçek değildir (Temiz, 2017).

BRI finansmanı ve Çin önderliğinde kurulan bir uluslararası finans kurumu olması açısından önemli bir aktör olarak AIIB karşımıza çıkmaktadır. AIIB, Birleşik Krallık, Almanya ve Güney Kore gibi ülkeleri içeren 57 kurucu ülke ve 100 milyar dolarlık bir sermaye ile kurulmuştur (Aoyama, 2016: 14). Çin, 29,78 milyar dolarlık payıyla AIIB'nin en büyük hissedarı olup %26 oy oranına sahiptir (Yu, 2017: 6-7). Bu oran Banka anlaşma maddeleri açısından kritik bir orandır. Çünkü bu maddeye göre, bölge üyelerinin sermaye paylarını ayarlamak, anlaşmada değişiklik yapmak, bankanın sermaye

tabanını artırmak ve diğer önemli değişiklikleri yapmak için toplam oyların en az% 75'i gereklidir ki bu da Çin'e bankada fiili veto yetkisi imkanı getirmektedir (Yu, 2017: 7).

Çin'de kalkınma finansmanı kavramını 1990'ların sonunda ilk defa dile getiren ve bu felsefe ile kurulan Çin Kalkınma Bankası'nın ilk başkanı olan Chen Yuan bir anlamda, Batı merkezli Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kurumlara alternatif, Çin dolayısıyla Asya merkezli bir finans düzeninin temellerine işaret etmiştir (Murphy, 2016: 247). Bu felsefenin devamı niteliğinde kurulan AIIB için CCTV gibi yayın organlarında 2015 Mart'ında, 'emperyalizmin araçları' haline gelen Bretton Woods kurumlarının kalkınma finansmanı alanındaki tekelinin kırıldığını ve daha ucuz altyapı hedefli krediler ile "ikinci bir Asya ekonomik mucizesi" yaratabileceğine dair yorumlar yer almıştır (Murphy, 2016: 250). Murphy, BRI konusunda daha az destekleyici olan bazı Çinli ekonomistlerin Çin'in devasa (ancak azalan) döviz rezervlerinin israfına yol açacağı fikirlerinin aksine, Çin'in BRI ile uluslararası kalkınmaya olan güveninden ve bağlılığından şüphe edilmemesi gerektiğini öne sürmüştür (Murphy, 2016: 250). Bu görüşü destekler biçimde, AIIB'nin kurulmasıyla birlikte, öncesinde koordine olamayan Çin yabancı yatırımlarının, komşu ülkelerle olan mali bağlarının daha resmi ve geniş kapsamlı hale gelmesi sağlanmıştır (Tiejun, Tsui ve Wong, 2017: 40)

Xi Jinping yönetimi, küresel ölçeğiyle statükoya meydan okuyan bu proje ile "Çin halkının büyük ölçüde yeniden canlanmasını" hedeflerken (Ferdinand, 2016: 954-955), ABD ise Japonya, Hindistan ve Avustralya ile kurduğu askeri ittifaklar ile Asya'ya döndüğünü göstermektedir. Oyuna dahi olan bir diğer büyük güç olan Rusya, Çin'e 2015 yılında S-400 karadan havaya füze sistemi gibi silahları satmayı kabul etmesi ile güç savaşına dahil olmaktadır (Aoyama, 2016: 20).

Bu noktada AIIB'nin kurulmasının bir diğer boyutu da, ABD'nin Asya-Pasifik'e dönmesi ve Trans-Pasifik ortaklığı çabaları ile anlaşılabilir. Obama yönetimi, dolar tabanlı sistemi tehdit edebilme kapasitesine sahip Çin, Japonya ve Güney Kore arasında oluşabilecek bir Asya para birimi ittifakına engel olabilmek için de bu dönüşü gerçekleştirmiştir (Huang, 2016: 318) ve Çin de buna tepki olarak AIIB'yi kurmuş ve rekabeti kızıştırmıştır (Ferdinand, 2016: 953-954). Öyle ki ABD müttefiklerinin AIIB'ye katılımları sonrası, Bretton Woods'tan bu yana ilk kez ABD önemli bir uluslararası finansal yapıdan dışlanmış ve Obama acil bir ulusal güvenlik toplantısı düzenlemiştir (Tiejun, Tsui ve Wong, 2017: 41). Özellikle bu meydan okumanın önemi, çoğu uluslararası kuruluşa katılmayı reddeden ve finansal sermayenin merkezleri olan İsviçre ve Luxemburg'un da AIIB'ye katılmasının Bretton Woods İttifakının derin iç çatlaklarla karşı karşıya olduğuna dair yorumlarda kendini göstermektedir (Tiejun, Tsui ve Wong, 2017: 41).

Temel amacı ABD sanayi ve sermaye fazlasının ihracatını kolaylaştırmak olan Bretton Woods sistemi, savaş sonrası Avrupa toparlanmasıyla eş çıkarlara hizmet ettiyse de, doların altından ayrılması sonrası (Nixon Dönemi, 1971) yıllarda ortaya çıkan çıkar çatışması ve ABD öncülüğündeki finans kuruluşlarının Doğu Asya ekonomilerinin hızlı yükselişine uyum sağlayamamaları AIIB'ye olan eğilimin açık nedenlerindedir (Huang, 2016: 317). Çin, BRI ile siyasi açıdan kendini, Dünya Bankası

ile birçok gelişmekte olan ülkeyi yoksullaştıran, 1980'lerde söylemi kurum inşasına, demokrasiye ve özgürlüğe doğru kayan ve sonra kararlı bir şekilde itibarsızlaştırılan ve şimdilerde "güvenlik" ve "istikrar" sloganlarını kullanan ABD hegemonyasının zıttı bir söyleme yerleştirmektedir (Tiejun, Tsui ve Wong, 2017: 43-44). Buna göre BRI'nin amacı, altyapı yatırımlarına sponsor olmak ve ekonomik kalkınmayı kolaylaştırmak, iş birliğini teşvik etmek ve çatışmayı en aza indirmek için barışçıl bir gelişmeyi desteklemektir (Tiejun, Tsui ve Wong, 2017: 44).

Mart 2015'te İngiltere'nin Bankaya katılma ve borç verme kararını açıklamasının ardından, Asya dışı ülkelerden AIIB'ye katılma yarışına Almanya, Fransa, İtalya ve ABD'nin yakın müttefikleri olan Avustralya, Güney Kore ve İsrail de katılmıştır (Yu, 2017: 9). Uluslararası itibar merkezi değişimi açısından bir dönüm noktası hüviyeti taşıyan bu durum elbette ABD tarafından çeşitli tonlarda tepkiyle karşılanmıştır (Tiejun, Tsui ve Wong, 2017: 42). Özetle, bankaya katılan müttefiklerine tepkisini çeşitli platformlarda dile getiren ABD'ye göre, ABD Başkanı Obama'nın bir konuşmasında işaret ettiği gibi, Çin'in AIIB'yi kurmasının gerçek amacı, Batı hakimiyetindeki finansal yapının yerine Çin merkezli bir finansal sistem kurmaktır (Yu, 2017: 10).

The Economist dergisi bu durumu: 'Çin kazandı, sadece Asya'da değil, Avrupa'da da Amerikan müttefiklerinin desteğini kazandı ve Amerika'yı cılız ve etkisiz görünecek bir halde bıraktı' (The Economist, 21 Mart 2015) şeklinde yorumlamıştır. Eski ABD Hazine Bakanı Lawrence Summers'ın kaleme aldığı bir makalede ise: 'Bu geçen ay, ABD'nin küresel ekonomik sistemin sigortacısı rolünü kaybettiği an olarak hatırlanabilir, öyle ki Bretton Woods'tan beri Çin'in büyük bir yeni kurum kurma çabası ile Birleşik Devletler'in başta Britanya olmak üzere düzinelerce geleneksel müttefikini dışarıda kalmaya ikna edememesinin birleşimiyle kıyaslanabilecek hiçbir olay düşünemiyorum' (Insider, 6 Nisan 2015) değerlendirmesi yapılmıştır.

ABD merkezli uluslararası ekonomik sistemin reformu yönündeki taleplerin ve BRI ve çevresinde oluşan finansal yeni düzene ilgi duyulmasının nedenleri arasında, gelişmekte olan ülkelerin piyasa ekonomilerinin yükselişi ve ABD ve ABD dolarının geleceğine dair güvenilirlikleri hakkında ciddi sorulara sebep olan ABD'deki subprime krizi de vardır (Huang, 2016: 317). Ancak bu ilgi keskin ve kesin bir dönüş anlamına gelmemektedir. Çin ile statüko güçleri arasında bazı gerilimler söz konusudur. Bunlar kısaca, Çin'in ekonomik büyümede geçmesi muhtemel görüldüğü ABD ile potansiyel çatışma olasılığı, Çin'in piyasa reformunun derinleşerek süreklilik kazanması ile ilgili ideolojik çekinceler ve bir diğeri de bunun tersi olarak gelişmekte olan ülkelerin 'Washington konsensüsü' olarak özetlenebilecek serbest piyasa ekonomisine karşı duydukları kuşkulardır (Huang, 2016: 318).

Bazı görüşlere göre, küresel bir finans ve ticaret sistemi oluşturma ve yönetme kapasitesine sahiplik açısından Çin, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra, tarihte sadece üçüncü ülkedir (Tiejun, Tsui ve Wong, 2017: 38-39). Bu elbette Çin'in bu konumu tartışmasız olarak kolayca alabileceğini düşündüğü anlamına gelmez. Çin, ABD'nin küresel finansmana hakim olmadan önce 50

yıl çaba sarf ettiğinin ve iki dünya savaşı geçtiğinin farkında ve bu yüzden şu an için AIIB ve diğer kuruluşları Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankası'nın (ADB) rakipleri değil, tamamlayıcıları olarak lanse etme eğilimi içindedir (Tiejun, Tsui ve Wong, 2017: 38-39)

Çin, ABD'nin engellemelerine ve karşı duruşuna ve literatürdeki eleştirilere çeşitli resmi ve gayri resmi düzeylerden çeşitli tepkiler vermektedir. Örneğin, Pekin Üniversitesi ekonomi profesörlerinden Lu Feng, AIIB'ye karşı algı oluşturan tek büyük batılı güç olduğunu, bunun aksine birçok batılı ülkenin bankaya katılma yarışı içinde olduğunu ve bunun da "küresel sistemin yeniden yapılandırılmasının bir başlangıcı olduğunu" iddia etmektedir (Swaine, 2015: 10). Batı hakimiyetindeki Asya Kalkınma Bankası, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu ile ifade edilen küresel sisteme daha eşitlikçi ve adil, daha az ideolojik ve daha kapsayıcı bir mali yapıyı ikame etme söylemi de BRI'yi ifade eden argümanlar olarak sunulmaktadır (Huang, 2016: 320).

Çin'in, BRI girişimiyle ilgili bir diğer gündemi de, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bazı müttefiklerine yönelik yaptığı Marshall yardımları ile kıyaslanma çabalarına yöneliktir. Çinli yetkililer tarafından, "modası geçmiş Soğuk Savaş zihniyeti" (Swaine, 2015: 11) olarak reddedilen bu argümana yönelik iki temel farklılığa işaret edilmektedir; bunlardan biri Marshall Planı'nın dört sene sürmesi ancak BRI'nin ise, ekonomik ve kültürel olarak birlikte zenginleşen, daha entegre ve daha iyi iletişim kuran uluslararası bir topluluğu teşvik etmeyi amaçlayan uzun vadeli projelerden oluşması; ve koşulsuz, barış ve kalkınma isteyen tüm ülkelere açık bir proje olmasıdır (Sidaway ve Woon, 2017: 6). Diğer farklılık ise, BRI'nin aksine Marshall Planı'nın komünist ülkeleri dışladığı ve Plan'ın, görünüşte Batı Avrupa ekonomilerini canlandırmaya çalışırken, "Bretton Woods sistemi aracılığıyla ABD para biriminin mutlak hakimiyetini" kurmaya yardımcı olan bir "ideolojik plan" olduğu argümanı savunulmaktadır (Sidaway ve Woon, 2017: 6).

Global Times'ta yayınlanan bir başyazı konuya, ABD'nin Marshall Planı için müttefiklerine bile katı siyasi koşullar getirmesi, Plan sonucunda Avrupa'nın bölünmesi gibi argümanları ve BRI'nin ise büyük bir gücün 'barışçıl yükselişi' açısından örnek bir tavırla ayırt etmeden tüm ülkeleri kucakladığı iddiası ile dahil olmuştur (Huang, 2016: 318). Xinhua'da yayınlanan bir makalede ise, Marshall Planı ile Sovyetler ile Batı arasındaki çatışmalar tırmandırılması, komünist ülkeler dışlanması ve pratikte ABD para biriminin mutlak hakimiyetini sağlayan Bretton Woods sistemi kurulmasına yer verilmiştir (Swaine, 2015: 11-12). Barışı ve kalkınmayı istemek dışında hiçbir ek koşul eklemeyen tüm ülkeleri kapsayan BRI ile Çin'in, dolar merkezli sistemi istemediğini, uluslararası meselelerde çok kutuplu ve eşit görüşme ortamının sağlanması gerekliliği ile hareket ettiği ifade edilmektedir (Swaine, 2015: 11-12). Keskin güç kavramı açısından hangi anlayış ve uygulamanın nereye düştüğü tartışılması gereken bir konudur.

Çin para biriminin yaygınlaşma olasılığı yüksek gibi görünse de, para biriminin güvenilirliğinin ana kaynağının bir ülkenin siyasi ve askeri gücü olmasında yatması sebebiyle ABD para biriminin yerini kısa vadede alması beklenmemektedir (Tiejun, Tsui ve Wong, 2017: 39). ABD'nin günümüzdeki hakim

konumu askeri harcamalarının ötesinde, sermayenin yüksek katma değerinin küresel genişlemesine katkıda bulunan yarı iletkenler, kimyasallar, havacılık, film ve televizyon, finans, bilgisayar, iletişim ve bilgi teknolojisindeki teknolojik yenilikler üzerinden de okunmalıdır (Tiejun, Tsui ve Wong, 2017: 39). Bir görüşe göre Çin için ise, özel sermaye konsantrasyonlarının sistematik araştırma ve geliştirmeye yaptıkları muazzam bir yatırım olmadan bu bağlamda bir ilerlemeye katkı yapabilme kapasitesi belirsizdir (Tiejun, Tsui ve Wong, 2017: 39).

BRI'nin yol açtığı jeopolitik endişelere karşı, Çin'in İngiltere Büyükelçisi XM Liu, Mackinder'in (1904) teorisine atıfla Avrasya'nın eksen alanının kontrol edilmeye çalışıldığı algısının hatalı olduğu ve Çin'in barışçıl yükselişe uygun olarak herhangi bir jeopolitik ya da jeoekonomik kaygıdan uzak, birlikte kalkınmanın ortak faydalarına odaklandığını savunmuştur (Sidaway ve Woon, 2017: 3). Aynı doğrultuda, Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi de BRI'nin jeopolitik üzerinden okunmaması gerektiğini ifade etmiştir (Swaine, 2015: 11).

2020 Mart ayı baz alındığında BRI bünyesinde 138 ülke ve 29 uluslararası kuruluş bulunmakta ve bu ülkelerin 38 tanesini Sahra-altı bölgesinde bulunan Afrika ülkeleri teşkil etmektedir (Güder ve Pekcan, 2020: 185). Doğal olarak bu denli büyük ve iddialı bir projenin uygulanmasında pek çok zorluk bulunmaktadır. İçerideki zorluk, Çin'in kendi içinde BRI'yi koordine edecek ve hükümet birimlerinin birleşik bir strateji oluşturmasını sağlayacak merkezi bir organizasyon yapısından mahrum oluşudur (Yu, 2017: 11). Dış kaynaklı zorluklar, özellikle Japonya, ASEAN ülkeleri, ABD ve Hindistan gibi önemli aktörler nezdinde ekonomik olmaktan çok siyasi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Özetlenirse bunlar, ABD'nin BRI coğrafyasındaki muhalif konumu, Güney Çin Denizi anlaşmazlıkları, Çin-Hindistan rekabeti, Çin-Japon rekabeti, gittikçe genişleyen AIIB'de Çin kontrolünün giderek zayıflama ihtimali gibi faktörlerdir (Yu, 2017: 11-14).

BRI güzergahlarının Çin için önemi Singapur ve dolayısıyla Malacca Boğazı'nda da kendini göstermektedir. ABD'nin İpek Yolu'nun başlangıç noktası olan ASEAN bölgesindeki güçlü nüfuzu Çin'in, Malacca Boğazı'nı atlayarak yeni deniz yolları aramasına sebep olmuştur (Tiejun, Tsui ve Wong, 2017: 38). Bunun temel nedeni de, örneğin bölgedeki komünizmin yayılmasını durdurmaya kararlı ateşli bir soğuk savaşçı olan Singapur'un ilk Başbakanı Lee Kuan Yew gibi liderlerin ve fikirlerin dolayısıyla da ABD müttefikliğinin varlığıdır (Tiejun, Tsui ve Wong, 2017: 38)

Çok yönlü ve çok taraflı bir kalkınma stratejisi olan BRI'nin başarısı, bütün aktörlerin ortak iradeleri ile hedefine ulaşabilir. Örnek olarak, BRI açısından önemli ülkelerden Hindistan ve Pakistan'a ilave olarak, Sri Lanka, Bangladeş, Nepal, Afganistan ve Bhutan gibi ülkeler ve ASEAN'ın yanı sıra Güney Asya Bölgesel İş Birliği Örgütü (SAARC) gibi ülkeleri de yanına çekmeyi başarmalıdır. BRI açısından çok önemli olan SAARC hinterlandında başarılı olabilmesi için, vad edilen ortak çıkarların ön planda tutulması, güven ve iş birliğinin kurumsal hale gelmesi ve nihayetinde Çin ile ilgili stratejik kaygıların giderilmesi elzemdir (Das, 2017: 134).

BRI vadettiği çok taraflılık temelinde ve gerçek bir iş birliği ile kazan-kazan ilkesi ile kurulabilirse, birçok gelişmekte olan ülkenin küresel ekonomiye daha güçlü ve adil katılım sağlaması imakını söz konusu olabilir. Bunun önündeki bazı zorluklar, Çin'in üretimde sahip olduğu karşılaştırmalı avantajın sahada dezavantaja dönüşmemesi, Çin'in BRI'yi kontrol ettiği algısının yerine uluslararası iş birliği ve istişarenin geliştirilmesi, bölgedeki alternatif bağlantı projeleriyle çakışmalar ve olası çıkar çatışmaları, siyasi ve bölgesel karışıklık risklerinin BRI'yi geciktirme ihtimalleri gibi olgulardır (Ferdinand, 2016: 956). Eski bir Çin atasözü olan "aynı yatak, farklı rüyalar" (Ferdinand, 2016: 956) söyleminde ifade edilen durumların proje geleceği açısından çözüme kavuşturulması önemli zorluklar olarak görülmektedir.

Görüldüğü üzere, ABD-Çin arasında süregiden küresel rekabet, sadece bu çalışmanın ana gündemi olan Doğu Akdeniz'de değil bütün BRI güzergahı boyunca devam etmektedir. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'i ve günümüzde bölgede yaşanan çatışma ve gelişmeleri böylesine büyük öneme sahip stratejik bir projeden ve büyük güçlerin küresel rekabetinden ayrı düşünmek uluslararası ilişkiler açısından büyük bir eksiklik olacaktır. Sıradaki bölüm projenin en önemli geçiş güzergahlarından biri olan Doğu Akdeniz özelinde yaşanan stratejik rekabeti ortaya koymaya çalışacaktır.

3. KUŞAK YOL GİRİŞİMİ VE DOĞU AKDENİZ

Medeniyetler tarihinin başlangıcı ve dünyanın merkezi kabul edilen bir coğrafyanın kalbi olan Akdeniz, tarih boyu stratejik önemi yüksek bir bölge olmuştur. Akdeniz, uçtan uca Cebelitarık Boğazı ve Süveyş Kanalı ile bir yanda Atlas Okyanusu'na diğer yanda Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'na açılan konumuyla dünyanın en büyük iç denizi özelliğini taşımaktadır. Ayrıca dünya petrolünün yarısından fazlasına kaynaklık eden Ortadoğu ve Afrika'nın kuzeyini kapsayan Akdeniz, Kıbrıs, Sicilya ve Malta Adalarını da içinde barındırmaktadır (Yaycı, 2012: 4) Günümüzde bölgenin önemli ülkeleri de Türkiye, İsrail, Mısır, Yunanistan, Libya, Gazze Şeridi ile Filistin, Lübnan ve Suriye olarak sayılabilir (Arıdemir ve Allı, 2019: 192).Avrupa ile Hint Okyanusu'nu birbirine bağlayan ve Akdeniz'in kilit noktası olan Doğu Akdeniz ise, bölgenin doğusu ile batısı arasında köprü olması yanında yeni keşfedilen doğal kaynak potansiyeli ile de Akdeniz'in belki de en stratejik öneme haiz bölgesi olmaktadır.

Yılda 220.000'den fazla gemi trafiğine ev sahipliği yapan Akdeniz koridoru, doğu ile batı arasındaki konteyner hatlarının en önemli geçiş güzergahı olmasının yanında, özellikle Doğu Akdeniz'in dünya deniz alanlarının %1'ine denk gelen büyüklüğüne karşın, dünya deniz trafiğinin %30'unu ve petrol taşımacılığının %25'ini sağladığı (Ece, 2012: 82) düşünülünce BRI için ne kadar önemli bir deniz olduğu ortaya çıkmaktadır. Asya, Avrupa ve Afrika Kıtaları'nın kesişim noktasında bulunan Doğu Akdeniz'in, petrol rezervleri (Duman, 2009: 214) büyük güçlerin dikkatini çeken bir diğer konudur. Özetle söylemek gerekirse, deniz ipek yolu harita güzergahından da görüldüğü üzere BRI ve Çin için Doğu Akdeniz vazgeçilemez önemdedir.

Bu görüşü doğrular şekilde Çin, bölgede yaptığı çeşitli liman anlaşmalarının yanı sıra deniz yoluna kurulan bağlantıları ile karayolu, demiryolu ve boru hatları ile Doğu Akdeniz ve Akdeniz'i Avrupa'ya fiziksel olarak bağlama yolunda adımlar atmıştır ve bu adımlarına devam etmektedir (Okur ve Aydın, 2018: 321). Hayfa limanının yanı sıra, Cezayir'in Cherchell limanı ve Akdeniz'in en büyük konteyner limanı olması planlanan çinli COSCO şirketi tarafından geliştirilmeye devam edilen Yunanistan'ın Pire limanı (Duchâtel, 2019) bu yatırımlardan bazılarıdır. Diğer taraftan Çin, Türkiye'nin İstanbul Ambarlı limanındaki Kumport terminalinden ve Mısır'ın Said ve İskenderiye limanlarıyla ortaklıklar kurmuştur (MERICS, 2016). Diğer ortaklık kurduğu limanlardan bazıları da İtalya'nın Genoa, Naples ve Venedik limanlarıdır (MERICS, 2016). Çin için Doğu Akdeniz'in vazgeçilmezliği, AB ile ticaretinin yaklaşık %65'inin deniz yoluyla, %2'sinin ise demiryolu ile yapıldığı (Duchâtel, 2019) düşünülürse daha fazla anlam kazanmaktadır.

Tüm bu yatırım ve girişimler, Çin'in konuya kendi kültürel bakış açısıyla yaklaştığını göstermektedir. "Kriz Çince'de "Wei ji" olarak ifade edilir. "Wei" tehlikeli, "Ji" ise fırsat anlamına gelmektedir" (Ye, 2023: 63). Bölgede ABD'nin agresif politikaları, bölge ülkeleri arasındaki çatışmalar gibi konular kriz ortamını doğarsada Çin, Doğu Akdeniz'i çevreleyen ülkelere yaptıkları yatırımlarla bölgenin BRI izdüşümünde gelişiminden fayda sağlama motivasyonunu kendi lehine kullanmaya devam etmektedir. Akdeniz'in Uzak Doğu'yu Avrupa'ya ve Atlantik'e bağlayan en kısa güzergâh (Gürcan, 2021) olduğu düşünülürse Çin'in BRI çerçevesindeki politikalarının Doğu Akdeniz'e olan bakışı daha net anlaşılabilir. Bu durum ' Çin'de Han Hanedanlığı döneminde başlayan İpek Yolu'ndan, Çin ipeği ve porselenini Batı Bölgesi ve Güney Çin Denizi üzerinden Doğu Akdeniz bölgesine getirdiği ve buradan da Avrupa ve diğer bölgelere sattığı' (Ye, 2023: 64) eski zamanlardan beri değişmeyen bir gerçektir.

Bu gerçekliğe uygun olarak, Deniz İpek Yolu ana güzergahı 'Çin'in doğu kıyı limanlarından Güney Çin Denizi ve Malakka Boğazı üzerinden Hint Okyanusu'na ve ardından Kızıldeniz'den Süveyş Kanalı üzerinden Akdeniz'e uzanmaktadır' (Ye, 2023: 64). Eski İpek Yolu'nun son durağı olan Avrupa, tarihi boyunca önemli bir deniz gücü olmuştur. Güncel verilere bakıldığında da, AB, deniz taşımacılığında lider rolünde olarak, dünyanın deniz taşımacılığı kapasitesinin %41'ini oluşturduğu görülmektedir (Yiwei, 2019: 54). AB'nin bu konumu, Çin'in Doğu Akdeniz gibi stratejik denizlerdeki çıkarlarını besleyen bir olgudur ve 'bu açıdan deniz işbirliği, Çin-Avrupa işbirliğinin yeni ve en önemli adımı haline gelmektedir'(Kantar ve Sınır, 2021: 32). 'Özetle, Doğu Akdeniz günümüz uluslararası ilişkilerinde, NATO veya AB'nin güdümünde şekillenen bir bölge olmaktan çıkmıştır'(Kantar ve Sınır, 2021: 32). Bu durumda aslında, ABD'nin Doğu Akdeniz'deki politikalarına açıklık getirmekte ve konuyu pek çok alanda olduğu gibi BRI çerçevesinde Doğu Akdeniz'de de Çin'in yükselişinin durdurulmasına yönelik stratejik konulardan birine dönüştürmektedir.

Tarihteki en büyük ve önemli medeniyetlerden bazıları olan Mısır, Eski Yunan, Roma, Bizans, Arap, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihlerinin kesiştiği Akdeniz, sadece bu tarihi ve güncel stratejik konumu ile değil denkleme eklenen hidrokarbon kaynakları ile de mavi ekonomi rekabetinin

kritik bir bölgesi olmayı sürdürmektedir. Ayrıca, ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi'nin yaptığı bir araştırmaya göre Doğu Akdeniz'de, özellikle de Levant havzasında, 3,5 milyar varil (476 milyon ton) ham petrol ve 10 trilyon m³ doğal gaz (Levant Basın Province, 2010) bulunduğunu açıklaması enerji kaynakları açısından bölgeye olan dikkatleri daha da yoğunlaştırmıştır. Söz konusu keşfin Avrupa'ya yakınlığı ve bu rezervin Avrupa'nın enerji ihtiyacını karşılama ömrünün otuz yıl olduğu (Yaycı, 2012) olduğu günümüzün bir gerçeği halini almıştır. ABD ve Çin arasındaki küresel rekabet arttıkça, BRI'nin bölgedeki bu etki genişlemesi ABD cephesinde endişe yaratsa da, hem ABD hem de Levant ülkelerinin, Çin'in bölgede önemli bir dış ekonomik ortak olarak artan etkisini kabullenmeye başladığı yorumları yapılmaktadır (Habibi, 2022: 1).

BRI'nin bölgede inşa çalışmaları kapsamında, Çin'in Levant ile ticareti son yirmi yılda keskin bir artış göstermiş ve Çin'in bölge ülkelerine yaptığı ve çoğunlukla imalat malları ve makinelerden oluşan ihracatın değeri neredeyse on iki kat artarak 2000 yılında 4,2 milyar dolardan 2020 yılında 53,4 milyar dolara yükselmesi (Habibi, 2022: 2) bu etki genişlemesinin somut örneklerinden biridir. Çin'in söz konusu ticaretten çok daha fazlasını hedeflediği bölge ülkelerine karşı verdiği ihracat fazlasını yine aynı bölgeye fazlasıyla yatırım olarak kullanmasından anlaşılmaktadır. Çin 2006-20 döneminde bu beş ülkeye 85,1 milyar dolar yatırım yapmıştır (Habibi, 2022: 2). Tüm bu örnekler, Çin'in konuya ne kadar küresel ve BRI stratejisi çerçevesinde baktığını göstermekte ve bu da bizi bölgedeki karmaşanın asıl sebebine yani diğer pek çok alanda olduğu gibi ABD-Çin rekabetine getirmektedir.

Literatürdeki bazı çalışmalar bölgedeki rekabeti enerji konusuna indirgemektedir. ElBassoussy'ye göre, AB, Rusya ve ABD başta olmak üzere, Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon, doğalgaz ve petrol kaynaklarının ortaya çıkaracağı zenginliği paylaşmak için kendilerine yer bulmaya çalışmakta ve buna göre strateji geliştirmektedir (ElBassoussy, 2019: 74). Bu bağlamda ABD'nin stratejisini, İsrail'in ve enerjinin güvenliği çerçevesine oturtmaktadır (ElBassoussy, 2019: 82). Poghosyan da, aynı doğrultuda öne sürdüğü tezlerini, 'Buradaki rekabetin temel kaynakları, aralarında devasa doğal gaz rezervlerinin de bulunduğu, yakın zamanda keşfedilen zengin enerji kaynaklarıdır' (Poghosyan, 2022: 28) şeklinde ifade etmektedir. Trump dönemi Orta Doğu, Karadeniz ve Doğu Akdeniz politikalarını analiz ettiği çalışmasının ana eksenini enerji alanında ortaya çıkan zenginliğin bölgede oluşturduğu dinamizm üzerinedir (Poghosyan, 2022: 30-31). Aynı şekilde bir diğer çalışmada, Doğu Akdeniz'in 'İsrail'in ardından Kıbrıs'ın uzun yıllar sonra ilk önemli açık deniz hidrokarbon keşiflerini yaptığı 2000'lerin sonlarından bu yana benzersiz bir doğal kaynak patlamasına tanık olduğu' (El-Katiri ve El-Katiri, 2014: 1) görüşü hakimdir. Bölgede İsrail ve Kıbrıs'ın ABD dış politikasının temel direkleri olduğunun (El-Katiri ve El-Katiri, 2014: 8) savunulduğu çalışma, ABD'nin konuya bölgede keşfedilen doğal kaynaklar ve müttefiklerinin güvenliği çerçevesinden yaklaştığını (El-Katiri ve El-Katiri, 2014: 44-45) iddia etmektedir.

4. SONUÇ YERİNE

Görüldüğü üzere, literatürde konu Doğu Akdeniz özeline indirgindikten sonra bunun doğal bir sonucu olarak bölgenin çatışma alanları, enerji potansiyeli ve güzergahın enerji kaynakları ve AB açısından jeopolitiği üzerine yoğunlaşmaktadır. Ancak bu çalışmanın iddiasına göre konu, bu olguların çok ötesinde küresel bir bakış açısı gerekmekte ve tıpkı 5G, Yapay Zeka, Çip, Kuantum Bilgisayarlar, Ticaret Savaşları gibi ABD-Çin küresel liderlik rekabetinin bir unsuru olarak BRI bağlamında değerlendirilmelidir. Ölçek büyütüldüğünde Doğu Akdeniz'in, AB'nin 30 yıllık enerjisini karşılama potansiyeline haiz doğal kaynaklardan çok daha derin ve geniş stratejik önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Bu derinlik pek çok açıdan zamanımızın en büyük küresel gücü kabul edilen ABD resmi stratejisinden de okunabilmektedir. En son örneğini Soğuk Savaş'ta gördüğümüz Büyük Güç mücadelesinin geri döndüğü bizzat ABD Ulusal Savunma Stratejisi (Mattis, 2018, s.2) ve Ulusal Güvenlik Stratejisi (White House, 2017, s.3) belgelerinde yer almaktadır. Çok boyutlu ve çok mekanlı olarak Çin ve ABD arasında devam eden söz konusu hegemonik yarışın BRI'nin en önemli güzergahlarından biri olan Doğu Akdeniz'de cereyan etmemesi beklenemezdi. CENTCOM'un (ABD Merkez Komutanlığı) ABD siyasetindeki yerinin değişmesine işaret olarak Afganistan'dan çekilmeye başlayarak komutanlık etki coğrafyasında ağırlığın azalmasına varan gelişmelerin ve EUCOM (ABD Avrupa Komutanlığı) ve PACOM'un (ABD Pasifik Komutanlığı) ABD küresel stratejisinde ön plana çıktığı söylemlerinin (TRT World, 24 Mart 2021) Çin ile yaşanan kıyasıya küresel rekabet sebebiyle olduğu açıktır. Dolayısıyla, görülmektedir ki, Çin'in en önemli küresel stratejilerinden biri olan BRI için bu kadar önemli bir coğrafyanın, rakibi ABD için önemsenmemesi düşünülemez. Buradan hareketle, Doğu Akdeniz'de yaşanan bütün büyük gelişmelerin bir ucunun bu küresel rekabet üzerinden okunmaması uluslararası ilişkiler literatürü açısından eksik değerlendirmelere yol açar.

Son deyiş olarak, dünyadaki gelişmelerin en büyük belirleyici paradigması her zaman küresel güçler arasındaki rekabet olmuştur. Uluslararası ilişkiler disiplini, bu söylemin anlaşılmasına çalışıldığı ve anlamlandırıldığı literatürü ihtiva etmektedir. Bu anlamda, Doğu Akdeniz konusunda da küresel güç rekabeti gözardı edilerek yapılan değerlendirmeler, kamuoyunu eksik ve hatalı çıkarımlara götürebilmektedir. Bu çalışma, Doğu Akdeniz konusunda literatürdeki bu boşluğa katkı sunan çalışmalardan biri olarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Ali, G. (2015). China and Pakistan prepare to establish economic corridor. Central Asia-Caucasus Analyst, 15 Nisan. <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13178-china-and-pakistan-prepare-to-establish-economic-corridor.html>. (Erişim Tarihi: 02.05.2024)

Akçay, Nurettin (2017). Turkey-China Relations within the Concept of the New Silk Road Project. *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Aralık 2017 1(3), s. 73-96.

Akdağ, Z. (2019). Türkiye-Çin İlişkilerinde Kuşak ve Yol Girişimi'nin Önemi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 65-96.

Aoyama, R. (2016). "One Belt, One Road": China's New Global Strategy. *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 5(2), 3-22.

Ardemir H., Çağatay Allı (2019). "Doğu Akdeniz Bölgesindeki Münhasır Ekonomik Bölge Tartışmalarının Analizi", *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 2019, 4(10):188-202.

Chen, H. (2016). China's 'One Belt, One Road' initiative and its implications for Sino-African investment relations. *Transnational Corporations Review*, 8(3), 178-182.

CNN Money (2015), Andrew Stevens, Pakistan Lands \$46 Billion Investment from China, 20 Nisan. <https://money.cnn.com/2015/04/20/news/economy/pakistan-china-aid-infrastructure/> (Erişim Tarihi: 10.06.2024)

Cherng-Shin, O. (2013). *The Sino-Pak trade and energy corridor: An assessment*. Poland: Institute of International Relations, Warsaw Economic University.

Çolakoğlu, S. (2013). Türkiye-Çin İlişkilerinin Son On Yılı (2000-2010): Fırsatlar Ülkesi Çin'den Türkiye Pazarına Dönüşüm.(Ed.) Selçuk Esenbel, İsenbike Togan, Altay Atlı, Türkiye'de Çin'i Düşünmek,(s. 248-272). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Das, K. C. (2017). The making of one belt, one road and dilemmas in South Asia. *China Report*, 53(2), 125-142.

Duchâtel M. (2019). "Blue China in the Mediterranean, Beyond Port Management", ISPI, <https://www.ispionline.it/en/publicazione/blue-china-mediterranean-beyond-port-management-22161> Erişim tarihi: 08/01/2020.

Duman S. (2019). "Doğu Akdeniz'de Emperyal Girişimler ve Türkiye". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 16(62): 213-230.

Ece N. J. (2017). "Doğu Akdeniz'de Münhasır Ekonomik Bölge: Sınırlandırma Anlaşmaları, Paydaşlar ve Stratejiler", *Journal of ETA Maritime Science*, 5(1): 81-94.

ElBassoussy, A. (2019), "East Mediterranean gas: a new arena for international rivalry", *Review of Economics and Political Science*, Vol. 3 No. 2, pp. 70-87. <https://doi.org/10.1108/REPS-07-2018-005>

El-Katiri, M., & El-Katiri, L. (2014). Regionalizing East Mediterranean gas: Energy security, stability, and the US role.

Güder, B. E., & Pekcan, C. (2020). Bir Kuşak Bir Yol Projesi Çerçevesinde Çin'in Afrika Politikası ve Çatışma Çözümü Yaklaşımı. *International Journal of Politics and Security*, 2(4 (Çin Özel Sayısı)), 173-196.

Ferdinand, P. (2016). Westward ho—the China dream and 'one belt, one road': Chinese foreign policy under Xi Jinping. *International Affairs*, 92(4), 941-957.

Gürcan, Efe Can. (2021). A Neo-Mahanian Reading of Türkiye and China's Changing Maritime Geopolitics. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 2(1), 23-35.

Habibi, N. (2022). The Belt and Road Initiative in the Eastern Mediterranean: China's Relations with Egypt, Turkey, and Israel. *Middle East Briefs*, 33970.

Huang, Y. (2016). Understanding China's Belt & Road initiative: motivation, framework and assessment. *China Economic Review*, 40, 314-321.

Iqbal, S., Shukui, D., & Hali, S. M. (2014). One Belt and One Road: Impact on China-Pakistan Economic Corridor.

Irshad, M. S. (2015). One belt and one road: dose China-Pakistan economic corridor benefit for Pakistan's economy?. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 6(24).

Insider (2015), Larry Summers, The US May Have Lost Its Role as the World's Economic Leader, 6 Nisan. <http://www.businessinsider.com/larry-summers-the-us-has-lost-its-role-as-the-worlds-economic-leader-2015-4>. (Erişim Tarihi: 02.06.2024)

Mattis, J. (2018). Summary of the 2018 national defense strategy of the United States of America. Department of Defense Washington United States, 1-12. Erişim adresi: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/AD1045785.pdf>

MERICS (2016). "China drops anchor in Mediterranean ports", <https://www.merics.org/en/blog/china-drops-anchor-mediterranean-ports> Erişim tarihi: 08/01/2020.

Murphy, D. (2016). One Belt One Road: international development finance with Chinese characteristics. *Pollution*, 245-252.

Okur M.A., Figen Aydın (2018). "Kuşak ve Yol Projesi ve Avrupa'nın Türkistan Politikası", 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, 7(20):315-327.

Özkızılcık, Ö. (2021, 24 Mart). Focus on china can diminish centcom's outsized influence on us politics. TRT World. Erişim adresi: https://www.trtworld.com/opinion/focus-on-china-can-diminish-centcom-s-outsized-influence-on-us-politics-45280/amp?utm_campaign=Bundleutm_medium=referralutm_source=Bundle

Ploberger, C. (2017). One belt, one road–China's new grand strategy. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 15(3), 289-305.

Poghosyan, B. (2022). US Foreign Policy under President Trump: The Middle East, Eastern Mediterranean and Black Sea Regions. *Analytical Bulletin*, 14, 17-42.

Sınır, G., & Kantar, G. (2021). ÇİN'İN DOĞU AKDENİZ'DEKİ ARTAN ROLÜ. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 29-43.

Swaine, M. D. (2015). Chinese views and commentary on the 'One Belt, One Road' initiative. *China Leadership Monitor*, 47(2), 3.

Sidaway, J. D., & Woon, C. Y. (2017). Chinese narratives on "One Belt, One Road"(一帶一路) in geopolitical and imperial contexts. *The Professional Geographer*, 69(4), 591-603.

Temiz, Kadir (2017). Türkiye-Cin İlişkileri. SETA, Analiz, Nisan 2017, sayı. 196, <https://setav.org/assets/uploads/2017/04/TRCin.pdf> (Erişim Tarihi: 11.05.2024)

The Economist (2015), The Asian Infrastructure Investment Bank: the infrastructure gap, 21 Mart. <http://www.economist.com/node/21646740/print>. (Erişim Tarihi: 11.06.2024)

USGS. (2010a). Assessment of undiscovered oil and gas resources of the Nile Delta Basin province, Eastern Mediterranean. Retrieved from <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3027/pdf/FS10-3027.pdf>.

Yaycı C. (2012). “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”. Bilge Strateji Dergisi, 2012, 4(6):1-70.

Ye, Z. (2023). Cooperation Between China and Eastern Mediterranean Countries in the Context of the Belt and Road Initiative: Opportunities and Challenges. *BRIQ Belt & Road Initiative Quarterly*, 4(2), 62-77.

Yu, H. (2017). Motivation behind China’s ‘One Belt, One Road’ initiatives and establishment of the Asian infrastructure investment bank. *Journal of Contemporary China*, 26(105), 353-368.

Yurdakul, Derya (2013). Türkiye-Cin Ekonomik ve Ticari İlişkileri. (Ed.) Selcuk Esenbel, İsenbike Togan, Altay Atlı, Türkiye’de Çin’i Duşunmek, (s.228-247). İstanbul: Boğazici Üniversitesi Yayınları.

Winter, T. (2016). One belt, one road, one heritage: Cultural diplomacy and the Silk Road. *The Diplomat*, 29, 1-5.

White House (2017, Aralık), ‘National Security Strategy of the United States of America’, Aralık 2017, 1-55. Erişim adresi: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>

Wong, E., Kin-Chi, L., Tsui, S., & Tiejun, W. (2017), One Belt, One Road: China’s Strategy for a New Global Financial Order.

Xiaoping, D. (1978). Hold High the Banner of Mao Zedong Thought and Adhere to the Principle of Seeking Truth from Facts. *Selected Word of Deng Xiaoping*, 2, 1975-82.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN KIBRIS SORUNU BAĞLAMINDA YAPTIĞI PLANLAR

Erkin KARACA*

ÖZET

Kıbrıs Sorunu, yarım yüzyılı aşkın bir süredir gerilim halinde olan, çeşitli devletlerin ve uluslararası örgütlerin girişimleriyle çözülmeye çalışılan ancak günümüzde dahi zaman zaman gündeme gelen uluslararası krizlerden biridir. Kıbrıs'ta yaşayan Kıbrıslı Türkler ve Rumların iki farklı din, dil ve ırka sahip olmaları, ülke içerisinde çatışmalara neden olmuştur. Türkiye ve Yunanistan'ın doğrudan müdahil oldukları bu sorun, zamanla daha şiddetli çatışmaları beraberinde getirmiş; iki devlet savaşın eşiğine gelmiştir. Bu durum, Batı'nın çıkarlarını tehlikeye sürüklediği için çatışmaların derhal sona ermesi adına ilk olarak Birleşmiş Milletler, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi gibi iki önemli organıyla girişimlerde bulunmuştur. Örgüt, Barış Gücü'nün yanı sıra halen bir dizi karar, plan ve müzakereyi organize etmeye devam etmektedir. Çeşitli kitap, dergi, makale ve resmi raporlardan yararlanılan bu çalışmada, betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bilgiler doğrultusunda hipotez, Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs sorununu çözme girişimleri arasında başarısızlıkla sonuçlanan Annan Planı'nın çözüme ilişkin etkili olduğu yönündedir.

Anahtar Kavramlar: *Annan Planı, Birleşmiş Milletler, Kıbrıs Sorunu, Türkiye, Yunanistan*

JEL Kodları: *K15, K33, K38, N40, N70, N80*

PLANS OF THE UNITED NATIONS IN THE CONTEXT OF CYPRUS ISSUE

ABSTRACT

The Cyprus Problem is one of the longstanding international crises that has persisted for over half a century and has been the subject of various state and international organization initiatives to resolve, yet remains an ongoing issue even today. The fact that Turkish and Greek Cypriots, who reside in Cyprus, possess different religions, languages, and ethnicities has been a significant source of conflict within the

* Doktora Adayı, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, erkinnkrc.1@hotmail.com, 0000-0002-9802-6617

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application: 3 Ağustos 2024

Düzeltilme Tarihi / Revision Date: 8 Kasım 2024

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 15 Kasım 2024

Araştırma Makalesi/Research Article

country. This problem, which directly involved Turkey and Greece, eventually led to more violent conflicts, with two states approaching the brink of war. As this situation threatened the interests of the Western powers, the United Nations, through its two key organs, the General Assembly and the Security Council, took steps to end the conflict by deploying a Peacekeeping Force. The Organization has since continued to issue a series of resolutions, plans, and negotiations. This study utilized various sources, including books, journals, articles, and official reports, and employed a descriptive analysis method. In line with the information obtained, the hypothesis is that the Annan Plan, which was one of the UN's unsuccessful attempts to resolve the Cyprus problem, was an effective intervention.

Keywords: Türkiye, Greece, Cyprus Issue, United Nations, Annan Plan

JEL Codes: K15, K33, K38, N40, N70, N80

1. GİRİŞ

Doğu Akdeniz’de yer alan, uluslararası siyasette, Türkiye ve Yunanistan’ın dış politikadaki “yumuşak karnı” olarak tasvir edilen Kıbrıs; uzun yıllardır her iki devletin yanı sıra diğer devletlerin ve uluslararası örgütlerin de dahil olduğu, güncel bir sorun olmaya devam etmektedir. Sorunun ortaya çıkışı genel olarak, İngiltere’nin, iki dünya savaşı sonrasında yaşadığı ekonomik ve siyasi krizlerin yaralarını henüz saramadan, Orta Doğu’daki Süveyş Krizi’nden de istediği gibi çıkamayınca, 1878 yılından itibaren ada üzerindeki egemenliğinden vazgeçme girişimlerinden kaynaklanmıştır. Türkiye ve Yunanistan, adada yaşayan farklı etnik kimlik olan Türklerin ve Rumların temsilcileri ve savunucuları olarak Kıbrıs’taki otorite boşluğunu doldurmak için doğrudan girişimlerde bulundular. 1959 yılında, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan’ın iş birliğinde hazırlanan anayasa ile adanın yönetiminde, Rum bir cumhurbaşkanı ve onun Türk yardımcısı tarafından yönetilmesi yasallaştırıldı ve Kıbrıs, 1960 yılında bağımsızlığını ilan etti. Ancak iki toplum arasında meydana gelen kanlı çatışmalar, adada istenilen düzenin oluşturulmasına engel olmuş; Batılı devletler ve uluslararası örgütler çeşitli müzakereler yoluyla çatışma ortamını yatıştırmak için bir dizi müdahalelerde bulunmuştur. Özellikle çatışmaların ilk dönemlerinde, Birleşmiş Milletler (BM) yaptığı görüşmeler ve oluşturduğu müzakereler sonucunda kurduğu Barış Gücü ile doğrudan müdahalelerde aktif rol oynarken; Annan Planı’nın başarısızlığa uğraması ve Güney Kıbrıs’ın Avrupa Birliği (AB) üyeliğinin kesinleşmesinin ardından, Kıbrıs sorununda AB görevi devralmıştır. Yakın dönemde, Doğu Akdeniz’de keşfedilen doğalgaz rezervleri için yapılan sondaj faaliyetlerinden dolayı Türkiye ve Yunanistan arasında tırmanan gerilim, Akdeniz’e kıyıdaş olan devletler arasında da tansiyonun yükselmesine yol açmıştır. Bu sorun, gündemden hiç düşmese de uluslararası konjonktürde yaşanan savaş, göç, pandemi ve ekonomik kriz gibi gelişmelerin etkisiyle ne Türkiye ve Yunanistan ne de diğer devletler ve uluslararası örgütler bu soruna yeterince yoğunlaşabilmiştir.

Kıbrıs sorununa ilişkin hem Türk ve Yunan hem de uluslararası literatürde Kıbrıs sorununa ilişkin çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar, ağırlıklı olarak iki toplum arasındaki etnik

çatışmalardan kaynaklanan siyasi anlaşmazlıklara odaklanırken (Tuncer, 2012; Fırat, 2002; Pollis, 1996; Sönmezoğlu, 2016; Ertuğrul, 2012); sorunun uluslararası boyut kazandığına değinen çalışmalar (Migdalovitz, 2005; Yılmaz, 2005; Urquath, 1992; Ertuğrul, 2012; Günar, 2020; Şahin ve Günar, 2021) da yer almaktadır. Ayrıca, BM'nin küresel barış misyonu çerçevesinde, bu sorunun çözümüne ilişkin girişimlerine de yer veren çalışmalar (Ertuğrul, 2012; Richmond, 2002; McDonald, 1993; Tamçelik, 2013; Dursun-Özkanca, 2024) bulunmaktadır. Nitekim Aksu (2003), 1988 yılında Irak ile İran arasındaki savaşın sona ermesinde, 1989 yılında Sovyet ordusunun Afganistan'dan ayrılmasında, 1992 yılında El Salvador'da bir iç sorun olmasına rağmen uluslararası gündemde geniş yankı uyandıran iç savaşın sonra ermesinde ve üçüncü dünya savaşının habercisi olarak tanımlanan Küba Füze Krizi'nin yatıştırılmasında, BM'nin yaptığı müdahalelerin olumlu sonuçlandığına vurgu yaparak, Kıbrıs Sorununun çözümüne ilişkin varsayımlarda bulunmuştur.

Bu çalışmada, Kıbrıs sorununun tarihsel arka planı incelendikten sonra arabulucu aktör olan BM'nin ve iki önemli organı olan Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nin yaklaşımları ve oluşturdukları planlar ele alınmaktadır. Bunlar, örgütün iki toplumlu ve federal bir yönetime sahip “ortak bir devlet” yaratma anlayışı çerçevesinde tartışılmıştır. Çalışmada Annan Planı, her iki yönetim açısından bakıldığında, kusurlu da olsa, birtakım teşvikler sunmasına rağmen, sorunun çözümüne yönelik en olası girişim olarak değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeler sonucunda, BM'nin sorunun çözümünde hangi konularda başarısız olduğu açıklanmıştır. Bu çalışma, Kıbrıs sorununu farklı açılardan incelemesi bakımından mevcut literatüre katkıda bulunan kapsamlı ve farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

2. KIBRIS SORUNUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye ve Yunanistan arasında yetmiş yılı aşkın süredir devam etmekte olan Kıbrıs Sorunu, iki devletin de dış politikalarında taviz vermediği ana konulardan bir tanesi olmaktadır. Genel olarak bakıldığında; Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllarca bu adayı himayesi altında tutması, jeopolitik konumu açısından bakıldığında ise Akdeniz kıyılarına kısa mesafede olması, ada içerisinde yadsınamayacak oranda Türk vatandaşlarının ikamet etmesi ve onlara yönelik yapılan şiddetlerin artması gibi durumlar, Türkiye'nin Kıbrıs Sorununa dahil olmasında büyük pay sahibi olmuştur (Şener, 2013: 567-568).

1878 yılında Kıbrıs'ın, Osmanlı İmparatorluğu himayesinden ayrılarak İngiltere'ye geçmesinin ardından Kıbrıslı Rumlar, devamlı olarak enosis (yani adanın Yunanistan'a bağlanması) fikrini faaliyete geçirmeye çalışmışlardır. Rumlar bu taleplerini, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra zaman zaman gündeme getirse de özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yunanistan'da ivme kazanan bir işçi sınıfı olan Emekçi Halkın İlerici Partisi'nin (Anorthotikó Kómma Ergazómenou Laoú-AKEL) ve kilisenin de desteğiyle “Megali İdea” hedefini gerçekleştirmeye yoğunlaşmıştır. Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan Soğuk Savaş sürecinde, Türkiye ile Yunanistan arasında dostane bir ilişki söz konusu olsa da savaş sonrası dönemde, büyük imparatorlukların neredeyse tamamının ekonomi ve

askerî açıdan aldıkları hasarların da etkisiyle himayesindeki devletler üzerindeki denetimini kaybetmeye başlaması, sömürge edilen ülkelerin bağımsızlıklarını elde etmesi için zorlu bir mücadele vermesine neden olmuştur. Bu durum, Türkiye ve Yunanistan arasında siyasi gerilimlerin tırmanmasına yol açmış; iki ülkenin dostluğuna da gölge düşürmüş ve uluslararası sistemde gündemden düşmeyen bir kriz halini almıştır. Yaşanan bu çatışma ortamına, yönetimi elinde bulunduran İngiltere'nin yaklaşımı ise siyasi ve ekonomik reformların yapılması gerektiği yönünde olmuştur (Fırat, 2002: 593-596).

Savaş devam ederken Yunanistan tarafında Kıbrıs'ın gündeme getirilmemesinin en önemli nedeni, hem kendi içinde yaşadığı iç karışıklıklar hem de Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization-NATO) çatısı altında müttefik olduğu İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi iki büyük güçle çatışmak istememesi olmuştur. Yunanistan'ın İngiltere ile ilişkisinin zarar görmesinde etkili olan olay ise Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın enosis taleplerine karşılık İngiltere'nin, adayı "kendi kendini yönetme ilkesi" çerçevesinde şekillenecek bir "home rule" planına yönlendirmesi etkili olmuştur. Nitekim bu plana Türkler de olumlu yaklaşmadı. Bu gelişmeler karşısında, Türk tarafında ise adanın yönetimi İngiltere'de olduğu için kendi çıkarlarının da güvende olduğu yönünde bir yaklaşım hâkim olmuştur (Bölükbaşı, 1998: 413); ta ki 6-7 Eylül Olayları'nın meydana gelmesine ve Yunanistan'ın olayı BM'ye taşıyarak uluslararasılaştırma amacına kadar (Fırat, 2002: 602).

Bu döneme kadar Türkiye'de dönemin yöneticileri, 1950'lerde giderek bir sorun haline gelen Kıbrıs konusunda henüz somut ve belirgin bir "Kıbrıs politikası" üzerinde yoğunlaşmamışlardır. Bunun altında yatan nedenler incelendiğinde, iktidara yeni gelen Demokrat Parti'nin dış politikasının tıpkı İkinci Dünya Savaşı sırasında uygulandığı gibi Batı ile aynı doğrultuda hareket etmeyi ve yeni kurulan savunma örgütü NATO'ya girmeyi hedeflediği görülmektedir. Kısacası bu dönemde Türk dış politikasındaki genel tutum, Batı'da kendisine yer bulabilmek için İngiltere ve Yunanistan'ın "yumuşak karnı" olan Kıbrıs'la ilgili sorunların ortaya çıkmasının engellenmesinin gerekli görüldüğü olmuştur (Tuncer, 2017: 392).

Yunanistan'da muhalefet ve hükümet partisi arasında Kıbrıs sorununun BM'ye taşınması, Atina'da yaşanan anlaşmazlıklar sonunda BM'nin Kıbrıslıların "kendi kaderini tayin etme hakkı" ilkesini yeniden gerekçe göstererek konuyu BM Birinci Komitesi'ne taşıması ve uluslararası destek çağrısında bulunması önemli bir etken olmuştur. BM'de yapılan oylamada Türkiye, bu konunun İngiltere'nin bir iç sorunu olduğunu savunmuş ve sunulan tasarıya karşı çıkmıştır. Nihayetinde Komite'deki oylama, Kıbrıslı Rumların beklediği gibi olmamış ve sekiz NATO üyesinin çekimser kaldığı oylamada tasarı, elliye karşı bir oyla reddedilmiştir (Bölükbaşı, 1998: 413-414).

Ada üzerinde "enosis" planlarını faaliyete geçirme konusunda kararlı olan ve bunu şiddet eylemleriyle kanıtlayan Yunanistan tarafında, Makarios ve Grivas liderliğinde "Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü" (Ethniki Organosis Kiprion Agoniston- EOKA), birleşme hedeflerinin

gerçekleşmesini askıya alan İngilizlere ve adada ikamet eden Türklere karşı şiddetli ve kanlı saldırılarda bulunmuştur. Bu saldırıların gerçekleştiği döneme kadar tartışmalı süreci diplomatik faaliyetler aracılığıyla çözüme eğiliminde olan Türkiye’de politika yapıcılar, Yunanistan’ın saldırgan eylemlerine karşılık olarak 1957 yılında Türk Mukavemet Teşkilatı’nı (TMT) kurmuştur (Güner, 2020: 101).

İngiltere’nin desteği ve teşvikleri sayesinde, Kıbrıslı Türkler tarafından Volkan direniş örgütü yerine kurulan TMT’nin kurulma amaçlarından bir diğeri de İngiliz sömürge yönetiminin devam etmesi ve eğer bu durum gerçekleşmezse, yönetimin Türkiye’ye verilmesi olmuştur. Yunanistan’ın “idea”sı doğrultusunda yaptığı bu faaliyetler karşısında İngiltere’nin Türkiye’ye yönelik ılımlı politikaları, Türkiye’nin bu çatışma sürecinde Yunanistan ile eşit bir konuma gelmesine katkı sağlamış; Kıbrıslı Türkler ve Rumlar ikamet ettikleri adanın geleceği konusunda devletler ve liderler gibi aktörlerden sonra ikincil bir rol oynamaya başlamıştır. Çatışmalar şiddetlendikçe, Türk ve Rum milliyetçiliği de hem Yunanistan’da hem de Türkiye’de içselleştirilmeye başlanmıştır (Pollis, 1996: 78).

Yunanistan’ın enosis hedeflerine karşılık, Türkiye’nin de taksim tezi bu süreçte öne çıkan ve süreci çıkmaza sürükleyen bir politika olmuştur. Sorunun çözümüne müdahale eden İngiltere’de, Radcliffe tarafından hazırlanan anayasa tasarısının ardından Türkiye, politika değişikliğine giderek, adanın Türkiye ile Yunanistan arasında bölünmesi konusuna yoğunlaşmıştır. Ancak bu tezin mecliste karara bağlanarak faaliyete geçtiği zamana kadar Yunanistan tarafından Kıbrıs meselesi “self-determinasyon” ilkesi öne sürülerek uluslararasılaştırılmaya çalışılmıştır. İngiltere’nin arabulucu olarak ihtilafli taraflara sunduğu planlar, çıkarılara uyuşmadığı gerekçesiyle geri çevrilmiştir. Türk ve Yunan vatandaşlar arasında karşılıklı olarak artan şiddet eylemlerinin ciddi boyutlara ulaşmasının ardından NATO bünyesinde yapılan toplantıda her iki taraf da enosis ve taksim hedeflerini kısa süreliğine de olsa askıya almışlardır (Fırat, 2002: 604-608).

Savaşın geride bıraktığı hasarları henüz atlatamayan İngiltere’nin Süveyş Kanalı üzerindeki hakimiyetinin yanı sıra Orta Doğu’da var olan nüfuzunu kaybetmeye başlamasıyla birlikte Kıbrıs sorununa karşı olan politikalarında da mesafeli bir tutum benimsemeye başlamıştır. Kıbrıslı Rumların, Kıbrıslı Türklere yönelik yaptıkları şiddete, Türkiye’nin silahlı saldırılarla karşılık vermesine yol açmış; bu durum, zamanla şiddetlenerek Batı’nın güvenlik politikalarına ve NATO’nun güneydoğu kanadındaki istikrarlı yapıya yönelik tehdit oluşturmaya başlamıştır (Ker-Lindsay, 2005: 9). Nihayetinde bu çatışma ortamı, 6 Şubat 1959 tarihinde Türkiye ve Yunanistan’ın başbakanları ve dışişleri bakanlarının Zürih’te bir araya gelerek uzlaşması (Tuncer, 2012: 63) ile sonuçlanmış, NATO ve BM gibi uluslararası örgütlerin; İngiltere ve ABD gibi bölgede nüfuz sahibi olan devletlerin güvenlik endişeleri bir süreliğine de olsa azalmıştır.

Zürih’te yapılan toplantıda ihtilafın sona ermesi için belirlenen ve imzalanması gereken belgelerin yanı sıra tarafların yeniden Londra Konferansı’nda bir araya gelerek aldıkları kararlar, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin 1960 yılında bağımsızlığını ilan etmesinde önemli rol oynamıştır.

Kıbrıs'ın, İngiltere himayesinden çıkarak, Türk ve Rum halkının egemenliğine bırakılmasının ardından, iki farklı etnik kimliğe sahip olan toplumların siyasi bakımdan eşit olması, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yapışını oluştururken; ortak bir yönetime dayalı olan bu yeni siyasi yapılanma "fonksiyonel bir konfederasyon" şeklini almış ve "sui generis" bir durum ortaya çıkmıştır. Bu sayede, yeni cumhuriyetin bir başka özelliği daha ortaya çıkmıştır: olası bir Türk-Yunan savaşını önlemek adına egemenliğini elde eden bir devletin yapılan antlaşmalarla bağımsızlığının kısıtlanması (Tuncer, 2012: 66-67).

1960 yılındaki bağımsızlığın ardından, Kıbrıs Cumhuriyeti'nde oluşturulmak istenen barış ortamı gerçekleşmemiş; aksine hızlı yerel ve bölgesel aktörlerin de dahil olduğu, istikrarsızlıkların merkez üssü haline geldiği ve çatışmaların yeniden odak noktası olduğu bir atmosfer hâkim olmuştur. Yaşanan bu durumlar, bağımsızlığın ardından hazırlanan; şeffaflıktan, liberal ve demokratik değerlerden oldukça uzak bir devlet şeklinin, Türkler ve Yunanlılar arasında etnik milliyetçiliği daha da alevlendirmesine yol açmıştır (Richmond, 2002: 182).

Nitekim 1963 yılında hazırlanan Akritas Planı doğrultusunda, imzalanan Garanti ve İttifak Antlaşmalarının feshedilmesiyle birlikte adada ikamet eden Kıbrıslı Türklere yönelik yapılan büyük ölçekli saldırıların yeniden başlaması ve Türkiye'nin de bu saldırılara karşılık vermesi üzerine "isteksiz Kıbrıs devleti" çökmüştür. Böylelikle NATO'ya üyeliği bulunan iki devlet arasında savaş yaşanması ihtimalini önlemek ve ihtilafli taraflar arasında bir tampon bölge oluşturmak için İngiltere tarafından "yeşil hat" belirlenmiş; BM, Barış Gücü'nü (United Nations Peacekeeping Force in Cyprus- UNFICYP) o bölgede konuşlandırma kararı almıştır (Yılmaz, 2005: 31).

3. BM VE ORGANLARININ KIBRIS SORUNUNA İLİŞKİN TUTUMU

Kıbrıs, Soğuk Savaş boyunca Ankara ve Atina arasında önemli bir gerilim kaynağı olmuştur. Bu iki ülkenin yanı sıra İngiltere, ABD, BM ve AB gibi aktörler de bu ihtilafa dolaylı olarak katılmıştır. Ancak diğerlerinin aksine ABD, Kıbrıs sorununa çözüm bulma konusunda çok daha az aktif bir rol oynamış ve bir nevi dolaylı olarak etki etmiştir. Çatışmanın boyutu arttıkça Washington, BM'yi arka planda destekleyici rolüyle organize ederek, müzakerelere öncülük etmesi konusunda teşvik etmiştir. ABD'nin bu yaklaşımının altında yatan nedenlerden biri, Türkiye'nin taviz vermediği, hassas ve geleneksel bir dış politikası konusu olan Kıbrıs meselesi nedeniyle ilişkilerin gerilmesini önlemek olmuştur (Larrabee, 2012: 475).

Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs konusunda yaşanan anlaşmazlığın şiddetli çatışmalara ve hatta olası bir savaşa yol açacağı endişesi, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru San Francisco Konferansı'nda kurulan ve misyonu küresel ölçekte kalıcı bir barış yaratmak olan BM'nin müdahalesini gerektirmiştir.

BM Antlaşması'nın ilk maddesinde belirtildiği üzere, “uluslararası barışı ve güvenliği... uluslararası hukuk ilkelerine uygun” bir şekilde gerçekleştirmek ve uluslararası ilişkilerde öne çıkan “kolektif eylem” ve “güvenlik” ilkelerini uygulamaya koymak; özelde Güvenlik Konseyi'nin, genelde ise BM'nin temel amaç ve görevlerinden bir tanesi olmuştur (Urquhart, 1992: 315-317). Örgüt, bu amaçlarını yerine getirebilmek için Şart'ın altıncı ve yedinci bölümlerinde yer alan maddelerde belirtilen yöntemleri öne çıkarmaktadır. Bu yöntemlerden ilki, meydana gelen ve önlenemeyen çatışmaların diplomasi yoluyla çözülmesi; diğeri ise çatışmaların küresel barış ve güvenliği tehdit edecek boyuta ulaşması halinde “kolektif zorlama” gibi yöntemlerle çözülmesidir. İlgili bölümlerde, ihtilafli tarafları bir araya getirerek çatışmaları sonlandırmak için birçok girişim de yer almaktadır. Bunlar: müzakere, soruşturma, arabuluculuk, danışmanlık ve hakemlik olarak kategorize edilmektedir (Kuruç, 2013: 60).

BM, Kıbrıs sorununa ilişkin arabulucu rol üstlenmiş ve bu girişimini de Güvenlik Konseyi'nin 186 sayılı kararı ile bir Genel Sekreter atayarak yasallaştırmıştır. Ada genelinde her iki toplum için de barışçıl bir ortam yaratmayı hedefleyen örgüt, çatışmaları sonlandırmak adına bir dizi karar alarak, müzakereler organize etmiştir (Richmond, 1998: 94). Barış gücünün yanı sıra doğal kaynakların korunması ve yaşam kalitesini artırmaya yönelik kurulan BM Kalkınma Programı (UN Development Program- UNDP), Genel Sekreter Özel Danışmanlığı ve 2000 tarihli BMGK'nin çatışmanın durumuna ilişkin 1325 sayılı kararı gibi faaliyetlerle arabulucu aktör olarak girişimlerini gerçekleştirmiştir (Marisa ve Köprülü, 2022: 43-50). Ancak, ilerleyen bölümlerde örneklerle belirtildiği üzere, BM, bu kararın yanı sıra uygulamaya koyduğu faaliyetlerinin büyük çoğunluğunda taraflı politikaları ile arabulucu rolün gerektirdiği koşulları sağlayamamıştır.

1964 yılından, 2016 yılına kadar çatışmaların her türlü boyutuna tanıklık eden BM, bu süre boyunca 130'dan fazla karar almıştır. Söz konusu kararların içeriğine bakıldığında, Türkiye'nin uluslararası arenada “işgalci bir güç” olarak lanse edilmeye devam edilmesine rağmen “statükonun kabul edilemez olduğu... ve... zamanın çözümden yana olmadığı...” şeklinde vurgulanmıştır (Gözen-Ercan, 2017: 323).

Küresel alanda barışı sağlama görevini üstlenmiş olan BM, bunu çoğunlukla iki önemli organı olan Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Nitekim Genel Kurul'un BM çatısı altındaki nihai görevi, alınan kararlar üzerinde “etki” sahibi olmak olduğundan, güçlü olmayan devletlerin ilk başvurduğu organlardan bir tanesi olmaktadır. Çatışmaların çözümü için yetkilerini ve sorumluluklarını BM Şartı'nın 35. maddesinin birinci ve ikinci fıkralarına dayandıran Genel Kurul, 10. madde uyarınca gündemdeki her konuya müdahale etme hakkına sahiptir; ancak bu müdahaleler gerçekleştirilirken 11. ve 12. maddeler dikkate alınarak yapılmaktadır. Güvenlik Konseyi ise Kurul ile kıyaslandığında çatışmaların çözümünde Kurul'dan daha etkin bir organ olarak öne çıkmaktadır. Sorunlara karşı aktif ve etkin müdahalesinin yanı sıra Konsey'de alınan kararların bağlayıcı olması ve Genel Kurul'dan ayrı bir yere sahip olması açısından da Konsey'i önemli bir pozisyona yükseltmektedir (Ertuğrul, 2012: 97-99). İki organ arasındaki bir diğer önemli fark ise Genel Kurul, yılda bir kez

toplanabilirken; Güvenlik Konseyi'nin küresel barışın ve güvenliğin devamlılığı için her zaman toplanma yetkisine sahip olmasıdır (Tamçelik, 2013: 1234).

3.1. Kıbrıs Sorununa İlişkin Genel Kurul Kararları

Genel Kurul'un Kıbrıs sorununa dahil olması, 1954 yılında Yunanistan'ın ada içerisinde ikamet eden Rumlar için "halkların eşitliği ve kendi kaderlerini tayin etme" ilkesinin ısrarla öne sürülerek BM'ye taşınması ile gerçekleşmiş; Kurul'da yapılan oylama sonucunda 814 sayılı karar oy çokluğu ile kabul edilmiş; böylelikle sorun, ilk defa BM gündemine dahil edilmiş ve artık uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Ancak, Yunanistan'ın bu girişimleri ile sorun BM gündemine taşınmış olsa da istenilen cevap alınamamış; halkların eşitliği ve kendi kaderini tayin etme ilkesinin uygulanmasının BM Şartı'nın 2.maddesinin 7.fikrasına aykırı bir durum yaratacağından hareketle Yunanistan'ın lehine bir karar alınamamıştır. Kısa bir süre sonra, taraflar arasında uzlaşmazlıklar devam ederken, Hindistan'ın girişimiyle sunulan tasarı oy çokluğu ile kabul edilmiş; 1013 sayılı Genel Kurul Kararı kayıtlara geçmiştir. İlgili kararda, adadaki halklar arasında barışçıl bir ortamın yaratılması için müzakerelerin revize edilerek başlatılması yer almıştır (Atay, 2002: 299-301). Ancak alınan bu karar, ihtilafa taraf olan devletleri sakinleştirme konusunda başarılı olamamıştır.

1965 yılına kadar BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen kararlarda kendisine yer bulamayan bu sorun, aralık ayında kabul edilen 2077 sayılı karar ile yeniden Kurul gündemine gelmiştir. Bu kararda, diğer kararlardan farklı olarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi gerektiği kararlaştırılmıştır. Türkiye'nin adaya askerî harekât düzenlemesinin ardından örgüt ani bir toplantı kararı almış ve Genel Kurul'un 3212 sayılı kararı ile genel olarak bütün yabancı askeri birliklerin çekilmesi; Kıbrıs Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün korunması ve atanacak bir Genel Sekreter aracılığıyla eşitlik ilkesi dikkate alınarak taraflar arasında siyasi bir çözüm bulunması konusunda çağrı yapılmıştır (Atay, 2002: 305-307).

Yeni çözümler üretme konusunda çalışmalarına devam eden örgüt, Genel Sekreter Bernades'in girişimleri ile iki tarafın bir araya gelerek "doğrudan diyalog" aracılığıyla kabul edebilecekleri daha makul bir tasarı öne sürmüştür. Ancak 1967 yılında, Yunanistan'da meydana gelen askeri darbe, zaten çözülmesi zor görülen krizi daha da derinleştirmiştir. Çünkü yapılan toplantılarda, Rumların "enosis" konusunda ısrarcı olması ve Kıbrıslı Türklerle yaşanan karşılıklı kanlı çatışmalar, Rum kesiminin geri adım atmasına yol açmıştır. Rum kesiminde, özellikle belirli bir prestije sahip olan Başpiskoposların "Kıbrıslı Türklerin belli bir ölçüde siyasi özerkliğe sahip olmaları" konusunda ılımlı yaklaşımı, o dönemin radikal gelişmelerinden bir tanesi olmuştur. 1968 yılında, BM Genel Sekreteryası yeniden olaya müdahale ederek, "İyi Niyet Misyonu" çerçevesinde dört tur sürecek şekilde toplumlararası görüşmelerin yapılması ve bunun Clerides ile Denктаş'ın önderliğinde gerçekleşmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Görüşmelerde kayda değer bir ilerleme elde edilmese de Kıbrıslı Türklere siyasi özerkliğin

diğer planlara ve kararlara kıyasla daha fazla verilmesi, Makarios tarafından reddedilmiştir (Ker-Lindsay, 2005: 12-13).

Bu tarihten sonra, 1983 yılında KKTC'nin ilan edilmesinden sonra bile, Güvenlik Konseyi'nin bölgedeki çatışmayı çözmeye dair kararları ve müdahaleleri Genel Kurul'dan daha ön planda olmuştur.

3.2. Kıbrıs Sorununa İlişkin Güvenlik Konseyi'nin Müdahaleleri

15 üyeden oluşan Güvenlik Konseyi, küresel siyasette benimsediği görevini yerine getirmek için BM Antlaşması'nın 39. ve 51. maddelerini kapsayan yedinci bölümü esas alırken; diğer yetki ve sorumluluklarını ise beşinci, altıncı, sekizinci ve on ikinci bölümlerden almaktadır. Sözgelimi, Konsey, 39. madde ile meydana gelen herhangi bir sorunun, küresel barış ve güvenliğe tehdit olup olmadığını belirledikten sonra, 40. madde uyarınca soruna taraf olan devletler ile istişare yapmasına rağmen yatıştırılamaması durumunda, Şart'ın 41. ve 42. maddeleri gereğince askeri kuvvet kullanarak, soruna çözüm getirmeyi hedeflemektedir (Aksar, 2019: 228-229; UN Treaty, 1945).

Oybirliği ve veto uygulamalarının karar alma konusunda yadsınmaz bir etkisinin olduğu Konsey'de, on beş üye arasından dokuzunun onayının olması, o kararın faaliyete geçmesinde yeterli iken; beş daimi üye olan ABD, İngiltere, Fransa, Çin ve Rusya'nın yalnızca veto etme yetkisi bulunmaktadır (Tamçelik, 2013: 1231-1232).

Kıbrıs'taki şiddet ortamının uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak görülmesinin ardından BM Güvenlik Konseyi, aynı adada yaşayan farklı toplumlar arasındaki anlaşmazlığı çözmek için bir dizi önlem almıştır. 1964 yılında 186 sayılı karara dayanarak BM, Hintli bir generalin liderliğinde bir Barış Gücü göndermiş ve Genel Sekreter aracılığıyla Finlandiyalı bir arabulucu atamıştır. İki taraf arasındaki tansiyon zaman zaman yükselmeye devam ederken, örgütün hazırladığı Plaza Raporu hem Rumları hem de Türkleri tedirgin etmiştir (Fırat, 2002b: 725). Nitekim söz konusu rapor, Makarios hükümetinin tanındığını ve Kıbrıslı Türklerin azınlık olarak adada ikamet ettiklerini ve onlara yönelik sert müdahalelerin adeta görmezden gelindiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu yatıştırıcı hamle, Rumlar tarafından "yapıcı" bir çözüm olarak değerlendirilirken, Türkler tarafından derhal reddedilmiştir (Tuncer, 2012: 80-81).

Barış gücünün kurulduğu tarihten itibaren kısa süreliğine hâkim olan sakin atmosfer, 1974 yılında, Yunanistan'da yapılan askeri darbeye kadar devam etmiştir. Yeniden gündeme gelen bu çatışma ortamı, Türkiye'nin 40 bin asker ile Kıbrıs Cumhuriyeti'ne yapmış olduğu askerî harekât ile sorunun boyutu daha da şiddetlenmiştir (Maghdid, 2016: 1060).

Öyle ki Genel Kurul uzun bir aradan sonra yeniden toplanma kararı almış ve Güvenlik Konseyi ile birlikte ihtilafın boyutunu indirgemeye çalışmıştır. Nitekim 1974 yılında alınan 353 sayılı Genel Kurul kararında Türk askeri birliklerinin çekilmesine dair karar yer alırken; 1975 yılındaki Konsey kararlarında ise Kıbrıs Cumhuriyeti'nde bir "Türk Federe Devleti" kurulmasına karşı olduğu; çünkü

bu durumun hem adanın bağımsızlığını ve egemenliğini hem de kurulması planlanan barış ortamına zarar vereceği ifade edilmiştir. Her ne kadar bu kararlar, üyeler tarafından herhangi bir oylamaya tabi tutulmamış olsa da Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik politikalarının engellenmesi; ABD, Fransa ve İngiltere gibi devletlerin yanı sıra Bağlantısızlar olarak adlandırılan birçok devlet de Yeni Delhi (1983) ve Harare (1986) gibi uluslararası konferanslarda Türkiye'ye karşı tavır almıştır (Sönmezoğlu, 2016: 368-370; 500-501).

BM'nin bu gelişmeler karşısındaki yaklaşımı ise Güvenlik Konseyi'nin 541 sayılı kararı doğrultusunda, 1983 yılında tek taraflı bağımsızlığını ilan eden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) devlet olarak tanınmaması çağrısı bulunması şeklinde olmuştur. Kıbrıslı Türklerin bu duruma tepkisi ise BM Şartı'nın "eşit haklar ilkesi" ve "halkların kendi kaderini tayin ilkesi"nin terk edilerek KKTC'nin hem Türkiye hem de UNFICYP ile karşılıklı anlaşmalar yapmasını talep etmek olmuş; bu çağrıya rağmen örgüt, 550 sayılı kararında Türkiye ile KKTC arasında büyükelçi değişiminin dahi Kıbrıs'ın yeniden paylaşılması tartışmalarına yol açtığını belirtmiştir. Bu gelişmeler karşısında, BM'nin Kıbrıs meselesine karşı tutumu da net bir şekilde ortaya çıkmaktadır: BM, Kıbrıs Rum tarafını Kıbrıs'ın hükümeti olarak tanımaya devam etmiş ve Kıbrıslı Rumların Türkler tarafından haklarından mahrum bırakıldığını öne sürmüştür. Örgütün bu taraflı tutumu Kıbrıs Rum Yönetimi'ne, uluslararası siyasette diplomatik tanınmışlığının avantajını kullanarak Kuzey Kıbrıs üzerinde üstünlük sağlamasına; kişi başına düşen geliri on binlerce doları bulan güçlü bir ekonomi inşa etmesine ve kuzey kesiminin çöküşünü hızlandırmak için siyasi, ekonomik ve hatta kültürel alanlarda ambargolar uygulayabilmesine olanak sağlamıştır (Ertuğ, 2001: 3-4).

Ayrıca, Türkiye ile KKTC arasındaki büyükelçi değişimi devamlı olarak BM gündeminde geniş yankı bulmuş, Maraş bölgesinin BM denetimine bırakılması kararı alınmış, KKTC'nin devlet olarak tanınmaması ve doğal olarak yardım yapılmaması gerektiği belirtilmiştir (Sönmezoğlu, 2016: 494-495).

KKTC'nin bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, tansiyonun yükseldiği dönemde görevde olan BM Genel Sekreteri De Cuellar, devamlı olarak yinelenen toplumlararası çatışmaların şiddetli bir boyuta ulaşmadan yatıştırılması için taraflara yeni bir plan hazırlamıştır. Denктаş'ın fikri alınmadan sunulduğu için reddedilen bu plana göre, Kıbrıslı Türklerin ve Rumların birliklerinin sayısında bir denklik oluşturulacak, asker sayısında ise indirgeme yapılmasına yönelik kararlar yer almıştır. Ancak, Genel Sekreter'e sunulan raporda, iki ayrı toplumun yer aldığı ada üzerinde; Kıbrıslı Rumların, Kıbrıslı Türklerin self-determinasyonunu tanımaması ve dinsel, kültürel ve ulusal kimliklerinin varlığını görmezden gelmesi, bu planın reddedilmesinin önemli nedenlerinden bir tanesi olmuştur (Tuncer, 2012: 112).

Bu tarihten 1990 yılına kadar, Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlar, KKTC'nin tanınmaması ve Türkiye'nin askeri birliklerini çekmediği için kınanmasını içermektedir. Ancak küresel siyaset açısından bir dönüm noktası olan bu dönemde, Batı için önemli olan iki ülke arasında siyasi gerginliklerin

yaşanmaması için Güvenlik Konseyi, taraflar arasındaki müzakerelerin ve uzun süredir devam eden anlaşmazlıkların daha barışçıl bir şekilde sonuçlandırılması amacıyla, 1990 yılındaki 649 sayılı kararlar, 1977 ve 1979 Doruk Anlaşmaları'nın maddelerini de dikkate alarak, anayasal açıdan iki toplumlu, toprak açısından iki bölgeyi bir federasyon çağrısında bulunmuştur. Bu çağrı, 1992 yılında Konsey'in 750 ve 774 sayılı kararlarıyla onaylanan Fikirler Dizisi'nin (Set of Ideas) kabul edilmesine zemin hazırlamıştır. O tarihten 2024 yılı Ocak ayına kadar, Güvenlik Konseyi kararları, mali yapının güçlendirilmesini ve 1964'ten bu yana adada konuşlandırılan Barış Gücü'nün süresinin uzatılmasını içermektedir (Security Council Report, t.y.).

Kıbrıs anlaşmazlığının her iki taraf için de farklı algılamaları, oluşturulması hedeflenen federasyon yapısını zor hale getirmektedir. Ancak Soğuk Savaş sonrasında, adadaki çatışma ortamını yatıştırmak için BM tarafından daha baskılayıcı müdahaleler öne çıkmaktadır. Sözgelimi, BM Genel Sekreteri Gali, yeniden birleşme planları doğrultusunda Kıbrıslı Rumlar ve Türkler arasında müzakereler oluşturulması için "Fikirler Dizisi"ni sunmuştur (McDonald, 1993: 183). Bu fikirler, siyasi açıdan eşit iki toplumdan oluşan, tek bir uluslararası kişiliğe sahip ve egemenliği olan iki bölgeyi bir federasyon öneriyordu. Oluşturulması planlanan iki meclisli yasama organının alt kanadına Kıbrıslı Rumların, Kıbrıslı Türklere üstünlük oranı yüzde 70'e 30 iken; üst kanadına ise eşit bir oran belirlenmiştir. Ayrıca, BM tarafından gözden geçirilen bu raporda, Türk askerlerinin çekilmesi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi (AGİK) ilkeleriyle uyumlu olacak şekilde; karşılıklı garantilerin verilmesi, serbest dolaşımın uygulanması, Kıbrıslı Rum ambargosunun kaldırılması, hem Türk hem Kıbrıs hem de merkezi hükümete gönderilmek üzere hazırlanan üç anayasanın hazırlanması gibi konular yer almıştır (Migdalovitz, 2005: 4).

Bu bilgiler ışığında, bu döneme kadar, çatışmanın çözümü için BM'nin bir dizi müzakere ve uzlaşma girişimleri olduğu öne çıkmaktadır. Bu faaliyetlerin başarısız olmasının altında beş neden yatmaktadır: Birincisi, Kıbrıslı Rumlar adada merkezi bir federasyon yapısı isterken, Kıbrıslı Türkler ise daha konfederal bir sistemin arayışı içerisinde olmuştur. İkincisi, Kıbrıslı Rum mültecilerin evlerine dönmesi konusunda iki taraf arasında görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Üçüncü olarak, 1974 yılından itibaren kuzeye yerleşen yaklaşık 50 bin Türk göçmenin Türkiye'ye geri gönderilmesi konusundaki ısrarları ön plana çıkmıştır. Dördüncü olarak, Kıbrıslı Rumlar, Türk askerlerinin adadan ayrılmasını ve 1960 yılında imzalanan Garanti Anlaşması'nda da belirtildiği üzere, "Türkiye'nin Kıbrıslı Türkleri korumak için müdahale etme hakkı"nın kaldırılmasını talep etmektedir. Son olarak, en önemli faktör egemenlik sorunudur. Güney Kıbrıs yönetimi, uluslararası siyasi arenada devlet olarak tanınmışlığın verdiği avantajı kullanarak, adanın tamamı üzerinde egemenlik iddiasında bulunurken; Kıbrıslı Türkler egemenlik iddialarını, eşit ortaklıklarını tanıyan 1960 Anayasası'nın Kıbrıslı Rumlar tarafından yok edilmesine dayandırmaktadır (Dodd, 2005: 41).

Benzer şekilde, KKTC müzakere ekibinde yer alan Ergün Olgun da BM'nin başarısız olmasında üç noktaya işaret etmiştir: iki farklı yönetime de eşit bir yaklaşımda bulunmaması, karşılıklı güvenin

söz konusu olmadığı bir çatışma ortamında doğrudan federasyon yapısına geçişin sorunu çözeceğine yönelik algısı ve son olarak, etnik şiddetin boyutunu tam anlamıyla kavrayamaması ve Yugoslavya'ya yapılan müdahalenin uygulanması ile durdurabileceği yönünde olmuştur (Atasoy, 2003: 259).

Kıbrıs sorununda arabulucu rolünü üstlenen BM'nin, başarısızlığının dış kaynaklarda belirtilmesinin yanı sıra kurum içi raporlarda da başarısızlığa vurgu yapılmıştır. Örneğin, Genel Sekreter Gali'nin 1992 yılında BMGK için hazırladığı "Barış İçin Gündem" (An Agenda for Peace) başlıklı raporda, BM'nin o zamana kadar yaptığı barışı koruma faaliyetleri eleştirilmiş; önleyici diplomasi ve barış inşa etme gibi önemli terimlerin uygulanması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Benzer şekilde, Brahimi Raporu da BM barış operasyonlarının geliştirilmesine yönelik çağrıda bulunurken, önleyici eylem ve çözüm için daha net yetkilerin kullanılmasına yönelik tavsiyeler içermektedir. Bunlara ek olarak, 2014 yılında Ban Ki-Moon, "Barış Operasyonları Üst Düzey Bağımsız Paneli" ile BM'nin barışı koruma operasyonlarındaki eksikliklerin ortadan kaldırılmasını amaçlamış; 2018 yılında ise Guterres, "Barış için Eylem" planı ile önleyici diplomasinin yanı sıra örgütün çatışma ve güvenlik anlayışını değiştirmiştir (Koçak, 2021: 58).

21.yüzyıla gelindiğinde ise gündemden hala düşmeyen Kıbrıs sorununda, her anlamda Kıbrıslı Rumların, Kıbrıslı Türkler karşısında üstünlüğü devam etmekteydi. Bu duruma, Türkiye ve KKTC, ortak girişimler yaparak karşılık vermek istemiştir. En öne çıkan örneklerden bir tanesi, Türkiye-İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) bünyesindeki girişimleri olmuştur. Öyle ki ilk defa Annan Planı'nda, "Kıbrıs Türk Devleti" olarak anılan KKTC'nin, konferansta aynı şekilde hitap edilmesi; ancak Mısır ve İran'ın KKTC'yi devlet olarak tanımaması, olumlu havayı ortadan kaldırmıştır (Ayman, 2008: 56).

4. UYUŞMAZLIĞA İLİŞKİN KAPSAMLI BİR ÇÖZÜM DENEMESİ: ANNAN PLANI

Kıbrıs Sorunu'nun, uzun süre çıkmaza girmesindeki en önemli etkenlerden bir tanesi olan "kazan-kaybet" stratejisi yerine her iki tarafın da çıkarlarına uygun, nihai bir çözüm bulmak için BM tarafından "kazan-kazan" yöntemi uygulanarak üçüncü tarafların müdahaleleriyle başarılı ve kalıcı bir ortam oluşturulması amaçlanmıştır; nihayetinde Annan Planları hazırlanmıştır. Söz konusu planlarda, ihtilafın çözümüne dair başlıca sekiz konu üzerine yoğunlaşmıştır. Bu konular; siyasi sistem, garantörlük, seyahat-yerleşme ve özel mülkiyet gibi özgürlüklerin tanınması, bölgesel düzenleme, askeri konuşlanma, yerinden edilen insanlar ve mülkiyetleri, yerleşimci göçmenler ve AB üyeliği olmuştur (Sözen ve Özersay, 2007: 126-128).

Belçika ve İsviçre yönetim sistemlerinden esinlenerek oluşturulan ilk Annan Planı, "iki parça devlet" şeklinde ancak federal yapıya sahip bir "ortak devlet" oluşturulmasını, üstelik soruna yönelik bir çözüm getirilmesi durumunda ise bu devletin AB üyeliği elde etmesini içeriyordu. 1960 yılında imzalanan Kıbrıs Antlaşmaları'nın, "yeni durum" çerçevesinde gerektiği durumlarda değiştirilerek

uygulanacağına belirtildiği bu planda, “Kıbrıs Cumhuriyeti” terimi yerine “iki parça devletten oluşturulacak yeni bir devlet” ifadesi kullanılmıştır. Yapılan itirazlarla veto edilen ilk planın ardından; asker sayısı, Avrupa Parlamentosu’nda yapılacak seçimlerde milletvekili sayısı, Karpaz yarımadasının hangi yönetime bırakılmasına ilişkin tartışmalara son verilmesi ve göç edenlerin yurtlarına geri dönmeleri için mali yardım sağlanması ile ilgili düzenlemeler içeren ikinci bir plan hazırlanmıştır. Ancak bu plan da taraflar arasında kabul edilmemiştir. 2003’te daha sınırlı düzenlemelerle hazırlanan Üçüncü Annan Planı’nda, “parça devlet” yerine “kurucu devlet” terimi yer almıştır. Diğer bir önemli değişiklik ise ikinci planda Karpaz yarımadasının Rum kesimine bırakılması belirtilirken; üçüncü planda ise Türk kesiminde olması yer almıştır. Uluslararası siyaseti ilgilendiren, üçüncü planın önemli bir maddesi ise herhangi bir uluslararası askeri operasyon olması durumunda, Türkiye ve Yunanistan’ın değil; iki “kurucu devlet”in rızasının olması eklenmiştir. Ancak bu plan da Güney Kıbrıs’ın AB ile “Katılım Antlaşması” imzalamasının ardından askıya alınmış ve geçerliliğini yitirmiştir (Özersay, 2013: 638-649).

Ancak son plana dahil edilen “iki parça devletin yeni bir devlet” oluşturma hedefiyle, aslında adadaki Türk ve Rum kesimleri arasında uzlaşma sorunu olan “ardıllık” tartışmasını çözmek amaçlanmıştır. Soruna ilişkin planda yer alan söz konusu tartışma, uluslararası hukukta bir süje olan Kıbrıs Cumhuriyeti’nin lağvedilmesi sonrasında kurulan yeni devlet, hem Güney Kıbrıs’ın hem de Kuzey Kıbrıs’ın halefi yani ardılı olması durumunda yatırılacaktı (Özersay, 2013: 639). BM’nin Kıbrıs sorununa ilişkin, yapıcı çözümlerinden bir tanesi olarak değerlendirilen Annan Planı’nı diğer girişimlerden ayrı bir öneme sahip olmasında üç konu öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, çatışma ortamından etkilenen toplumların her iki yönetim kontrolünde evlerine dönmesi ve mülkiyet haklarının geri verilmesidir. İkincisi, adada silahsızlanmaya yönelik tedbirlerin genişletilmesi ve BM tarafından yakın takip edilmesinin yer almasıdır. Üçüncü ve son konu ise, oluşturulması hedeflenen Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti’nin, AB üyesi olmasının önü açılması belirtilmiştir. Birden fazla kez revize edilen plan, genel itibarıyla değerlendirildiğinde, her ne kadar iki yönetim için kabul edilmesi zor kararları içerse de BM’nin arabulucu rol üstlendiği bu sorunu, müzakerelerle uzlaştırmaya çalıştığı amacı ön plana çıkmaktadır (Evans ve Ahtisaari, 2004).

Ayrıca son planın içeriğinde, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti adında bir devlet oluşturulacak ve iki kurucu devlete; tek Kıbrıs vatandaşlığı, tek bayrak ve milli marş; tek para birimi olarak Euro kullanımı; ortak federal makroekonomik politikaya ve dış işlerine sahip; iki bölgeli ve iki toplumlu bir sistem kurulması öngörülmüştür (Yorucu ve Keleş, 2007: 77).

Annan Planı, BM’nin ihtilafa dâhil olduğu dönemden itibaren, planın faaliyete geçmesi için yaptığı referandumlar göz önüne alındığında, çatışmaya ilişkin en net kuralların çizilmiş olması ve geniş kapsamlı bir yapıya sahip olması bakımından önem arz etmektedir. Sözgelimi, iki ayrı bölgede de farklı yönetimlerin olması gerektiğini öngören bu müzakerelerde, yönetimler daha uzlaşmacı bir yapıya sahip

olması için yetki paylaşımı şeklinde yani “ortaklaşmacı (consociational) demokrasi modeli”ne göre tasarlanmıştır (Saylan, 2019: 1749).

Planın faaliyete geçmesi adına Güney Kıbrıs’tan Tassos Papadopoulos, Yunanistan’dan Kostas Karamanlis, Kuzey Kıbrıs’tan Rauf Denктаş (oğlu Serdar Denктаş da KKTC heyetinde başkanlık yapmıştır) ile Mehmet Ali Talat ve Türkiye’den ise dönemin Başbakanı Erdoğan ile Cumhurbaşkanı Gül’ün katıldığı müzakereler, Güney Kıbrıs ve Yunanistan tarafından son planın içeriğinin “egemenliğin tehdit altında olduğu” yönünde izlenimler yarattığı öne sürülerek veto edilmiş ve dolayısıyla bir uzlaşma sağlanamamıştır. Şubat ayından itibaren yapılan zorlu müzakere turlarının ardından, 24 Nisan 2004 tarihinde, Kıbrıs’ın her iki kesiminde yapılan referandum sonucunda, planın uygulanabilirliğini Kıbrıslı Türklerin yüzde 65’i onaylarken, Kıbrıslı Rumların yüzde 76’sı ise kesin bir biçimde reddetmiştir (Asmussen, 2004: 8-11).

Yapılan referandumlardaki sonuçları her iki toplum açısından verdikleri kararlar bakımından değerlendirildiğinde, Kıbrıslı Türklerin plana yönelik “evet” oyu kullanmasında, Türkiye’nin rolü etkili olmuştur. Şöyle ki, Türkiye’de dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök tarafından Kuzey Kıbrıs’ın güvenlik tehdidi altında olmamasına yönelik emin söylemleri ve Kıbrıslı Türklerin de taşınmaz mallarını kaybetme endişesi planın uygulanmasına yönelik olumlu kararların alınmasında etkili olmuştur. Kıbrıslı Rumların büyük çoğunluğunun “hayır” oyu kullanmasındaki gerekçe ise AB üyeliğinin kesinleşmesiyle birlikte, sorunun kendileri lehine sonuca varmasından dolayı böylesi kapsamlı bir çözüme onay verilmesinin, elde ettiği avantajın kaybedilmesi anlamına gelecekti. Bu üyeliğin netleşmesini beklemelerindeki neden ise “çözümün zorlaştırıcısı” bir devlet olarak uluslararası arenada tanınmak istememesi ve ibrenin Kuzey Kıbrıs’a çevrilmemesi olmuştur (Özersay, 2013: 661-662).

İngiltere ve ABD’nin katkılarıyla hazırlanan ve Güney Kıbrıs ile AB’nin onayını aldıktan sonra taraflara sunulan Annan Planı’nda, her iki devlet liderinin ve toplumun referandumla kabul etmesi durumunda yürürlüğe girmesi öngörülmektedir. Buna göre, önerilen “Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti”, tek federal yönetimin yanı sıra iki “oluşturucu devlet” esasına dayandırılması bakımından uluslararası toplumda eşi benzeri olmayan bir şekilde tasarlanmıştır. Ancak, belgede her ne kadar federatif bir hükümetin varlığına değinilse de bir ülke ile birleşme, bölünme veya ayrılma durumunda söz konusu planda, tek taraflı herhangi bir değişikliğin yapılmasına olanak tanımayan bir maddeye yer verilmesi, “oluşturucu devletler”e, yani adadaki her iki devlete, kendi kaderlerini tayin etme haklarının tanınmamasını kabul etmeye yöneltmektedir. Planın içeriğinde yer alan dikkat çekici bir diğer husus ise, taraflar arasında uzlaşma sağlanamaması durumunda BM Genel Sekreteri’nin boşlukları doldurma sorumluluğunu üstleneceğini belirtmesi olmuştur (Tuncer, 2012: 168-173).

BM Genel Sekreteri ve planın yaratıcısı olan Kofi Annan, başarısızlıkla sonuçlanan barış girişimlerini “reddedilen şey, sadece bir taslak değil; çözümün kendisiydi” şeklinde değerlendirerek,

Güney Kıbrıs'ın uzlaşmayı engellediğine yönelik eleştirel bir açıklama sunmuştur (Asmussen, 2004: 12).

Her ne kadar plan uluslararası kamuoyunda yer aldığına, uzun süredir devam eden çatışmaların çözüleceği yönünde büyük umutlarla karşılanırsa da Kofi Annan'ın hesaba katmadığı bazı koşullar, planın başarısızlıkla sonuçlanmasında önemli rol oynamıştır. Bunun üç önemli nedeni öne çıkmıştır: İlki, planı ihtilafli devletlerin yetkililerine danışmadan yalnızca kendi seçtiği danışmanlarla hazırlaması; ikincisi, çatışmanın şiddetli boyutunun yatıştırılması için taraf devletler olan Türkiye ve Yunanistan'ı dahil etmeyip Kıbrıs'taki Türk ve Rum hükümetlerine odaklanması ve son olarak, adadaki her iki toplumun da psikolojik yapısını görmezden gelmesi olmuştur (Yılmaz, 2005: 36).

Annan Planı'nın faaliyete geçmesinin önündeki engellerden bir diğeri de önce 1974 yılındaki askeri hareket ve bu girişimden yaklaşık on yıl sonra 1983 yılında, Kuzey Kıbrıs'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türklere yönelik güvenlik ve mülkiyet haklarıyla ilgili endişelerini artırmış; planın bu sorunlara karşı kesin bir çözüm ele alamaması etkili olmuştur (Milligan, 2023: 18).

Bu plan başarısızlıkla sonuçlansa dahi Türkiye'nin AB, Yunanistan ve Güney Kıbrıs ile ilişkilerinin en gergin olduğu 2015 yılında bile, planın sunduğu önerilerden bir tanesi olan ve referandumlarla gündeme gelen "işbirlikçi demokrasi modeli" yönetim anlayışının aktörler arasındaki tartışma ortamının merkezinde yer almaya devam etmiştir (Saylan, 2019: 1750).

2004 yılında, Güney Kıbrıs'ın AB'ye tam üyeliğinin gerçekleşmesinin ardından, BM'nin devam eden çatışma ortamını yatıştırmak amacıyla girişimlerde bulunmaya devam etmesi, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ın gerçekleşen üyeliğe karşı şiddetli tepkiler göstermesine ve çatışma ortamının yeniden şiddetlenmesine engel olamamıştır. Esasında Güney Kıbrıs'ın AB'ye olan başvuru eğilimi, 1962 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından Ortaklık Anlaşması'nı imzalamasına ve gümrük birliği sürecinin tamamlanmasının ardından, 1990 yılında üyelik başvurusunda bulunmasına kadar uzanmaktadır. Güney Kıbrıs'ın mevcut yapısı, Birlik kriterleri kapsamında uygunluğu tespit edilmiş ve üyeliği dört aşamadan sonra gerçekleşmiştir (Güner, 2020: 102-104).

Annan Planı ile devam etmekte olan soruna karşı en etkili müdahalelerinden bir tanesini yapan BM, bunun sonuçsuz kalmasından sonra bu denli sorun çözmeye yönelik yoğun bir tempoya girmemiştir. Çünkü Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasya'da sorunların ortaya çıkmaya başlaması, "çözülemez" bir soruna daha fazla yoğunlaşmaması yönünde kararlar almasına yol açmıştır. Tıpkı BM gibi Türkiye de yakın çevresinde meydana gelen olaylara yoğunlaşarak, dış politikada yeni vizyonlar geliştirme eğiliminde olmuştur.

Annan Planı'nın oyçokluğu ile reddedilmesinin ardından taraflar arasında herhangi bir şiddetli çatışma ortamı meydana gelmemiştir. Belirli dönemlerde, BMGK ve Genel Kurul'un kararları doğrultusunda şekillenen Kıbrıs meselesi, 2014 yılında iki ayrı yönetimin yetkilileri arasında yapılan karşılıklı görüşmeler aracılığıyla çözüme varılmaya çalışılmıştır. Bu görüşmelerde, her "iki devlet" in de

siyasi bakımdan eşit olması, iki ayrı bölge ve iki ayrı etnik yapıya sahip toplum olmalarına rağmen tek bir uluslararası kimliğin geçerli olması gibi Annan Planı'nda yer verilen tavsiyeler, Birleşik Kıbrıs Devleti'nin oluşturulması fikrinin tartışılmasına yol açmıştır. Ancak tam da bu esnada, doğalgaz rezervlerinin bulunduğu bölgede, Türk savaş gemilerinin olduğuna dair yapılan açıklamalar, Güney Kıbrıs'ın görüşmelerden çekilmesine yol açmıştır (Küçük, 2022: 255-256).

Bölgede yapılan arama çalışmaları ve devletler arasında egemenlik ihlali tartışmaları devam ederken, 2017 yılında, İsviçre'de Crans Montana görüşmeleri yapılmıştır. Bu görüşmelerde ele alınan konular, "iki toplumlu, iki bölgeli ve eşit siyasal temsile dayalı federasyon" sisteminin oluşturulması üzerine yoğunlaşmış, geçmişte yapılan ve başarısızlıkla sonuçlanan toplantılardan farklı olarak beklenilenin aksine olumlu bir ortam oluşmuştur. Ancak arabulucu aktör statüsünde olan devletlerin askeri birliklerinin adada konuşlanmaya devam etmesine dair karar konusunda uzlaşma sağlanamadı. Adanın statükosu ve akıbeti konusunda giderilmeyen soru işaretleri üzerine Türk heyeti, federe bir yapılanma yerine "eşit haklara sahip iki egemen devlet" sistemini benimsemeye başlamış; ancak bu durum da BM tarafından sorunun bir çözümü olarak görülmemiştir (BBC News Türkçe, 2021).

BM denetimi ile devam eden görüşmelerde, Annan Planı'ndan esinlenilerek öne sürülen, "güvenlik ve garantiler ile Türk askerinin" adayı terk edeceğine dair koşulların yer alması, tıpkı diğer umut vaat eden görüşmeler gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yunanistan ile Güney Kıbrıs'ın, "egemen eşitlik" ve "iki devletli yapı" gibi kavramların geçtiği her görüşmeyi doğrudan reddetmesinin ardından, Türkiye cephesinden BM'ye, arabulucu devletlerin bir araya getirilerek, "5+1 formatında" toplantılar yapılması ve yeni müzakerelerin düzenlenmesi için girişimlerde bulunması gerektiği yönünde talepte bulunmuştur. Benzer şekilde, Yunanistan da yalnızca BM'nin aldığı kararları dikkate alarak uzlaşmaya sıcak baktığını belirtmiştir (Küçük, 2022: 256).

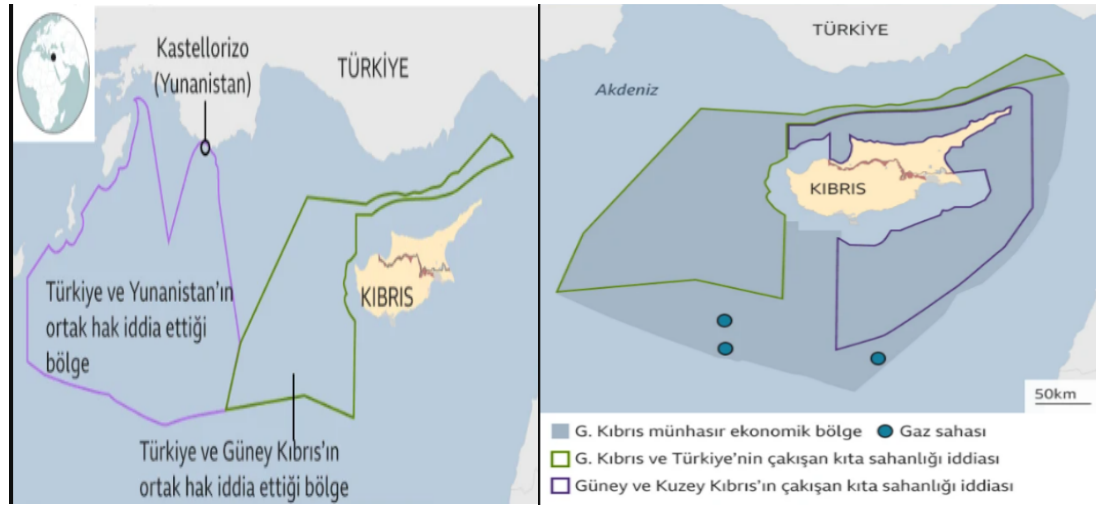
5. ADADA BİTMİYEN GERGİNLİK: DOĞU AKDENİZ SORUNU

Türkiye ve Yunanistan arasında, Kıbrıs sorunu ile ilgili siyasi ve etnik sorunlar henüz tam anlamıyla çözülememişken, Güney Kıbrıs'ın 2003 yılında Mısır ile yaptığı münhasır ekonomik bölge (MEB) anlaşmasında yetki alanını genişletmesi taraflar arasında yeni bir sorunu daha beraberinde getirmiş; söz konusu anlaşmanın, Annan Planı'na eklenmesinin kabul edilmesi diplomatik bir krize yol açarken; Türkiye'nin tanımaması ise sürecin çözümü için ayrı bir engel teşkil etmiştir (Özersay, 2013: 674). İlerleyen dönemlerde, Doğu Akdeniz'deki enerji arama ve sondaj faaliyetlerinin devam etmesi, iki ülke arasındaki siyasi gerilimi tırmandırmıştır. Bu anlaşmazlığın başlangıcı, 2007 yılında Güney Kıbrıs ile Mısır, Lübnan ve İsrail arasında "Ortay Hat" yöntemi bağlamında imzalanan ve taraflar arasında yarı ittifak kurulmasını da öngören MEB'in sınırlandırılmasına ilişkin anlaşmalara (Kısacık, 2021: 245) kadar uzanmaktadır. Güney Kıbrıs'a ait Afrodit gaz sahasında büyük miktarda enerjinin tespit edilmesinin ardından Kuzey Kıbrıs, sondaj faaliyetleri için bir "ad-hoc komitesi" kurulmasını istemiş; ancak bu talep, Güney Kıbrıs tarafından egemenliğini tehlikeye atacağı endişesiyle

reddedilmiştir. Ayrıca, Güney Kıbrıs yönetiminin keşfedilen gazın Kuzey Kıbrıslılar ile hiçbir şekilde paylaşılmayacağına yönelik tutumu da gerilimin sakinleşmesine engel olmuştur (Ulusoy ve Atakara, 2023: 242-244).

Yaşanan bu sorunun devam etmesi, BM'nin yeniden devreye girmesini gerekli kılmış; dönemin Genel Sekreteri Ban Ki-Moon öncülüğünde İyi Niyet Misyonu çerçevesinde, 11 Şubat 2014 tarihinde "Ortak Deklarasyon" hazırlanmıştır. "Her şey anlaşılana kadar hiçbir şey anlaşılmamış sayılacaktır (nothing is agreed until everything is agreed)" ilkesine dayandırılarak hazırlanan bu deklarasyonda, diğer BM kararlarında belirtildiği üzere Kıbrıs'ın siyasi eşitliğe sahip olan iki toplumlu ve yönetimli bir federasyon sistemi olması gerektiği planlanmıştır (Joint Declaration on Cyprus, 2014). Güney Kıbrıs tarafından yapılan vetolar ve açıklamalara karşı Türkiye, Barbaros sondaj gemisini Güney Kıbrıs'ın münhasır ekonomik bölgesinde faaliyetler yapması için görevlendirmiş; kendi bölgesi ile kesişen alanları belirleyen ve koruyan bir Navigational Telex (NAVTEX) yayınlamıştır (Ulusoy ve Atakara, 2023: 244).

Şekil 1. Türkiye, Yunanistan, Güney Kıbrıs ve Kuzey Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'deki Kıta Sahanlığına İlişkin Hak İddia Ettikleri Alanlar

Kaynak: BBC News Türkçe, 2021. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56835583>.

Her iki ülkenin de sondaj faaliyetlerine tek taraflı müdahalelerini sürdürecekleri yönündeki ısrarı, kısa süre içerisinde konunun bölgesel bir kriz haline gelmesine yol açmıştır. Nitekim Akdeniz'e kıyısı olan ve çatışmalara doğrudan katılan Mısır, İsrail, Suriye, Güney Kıbrıs ve Lübnan'ın yanı sıra Fransa ve İngiltere'nin de çıkarları gereği müdahil olması, sorunun çözümünü zorlaştırmıştır. Sorunun çözüme kavuşmasındaki en önemli engel; genel olarak egemenliğin, özel olarak da bir devletin karasuları ve münhasır ekonomik bölgelerinin güvence altına alınmasını içeren 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne (BMDHS) taraf olunup olunmaması olmuştur. Nitekim Türkiye, Suriye ve İsrail sözleşmeye taraf değilken; Lübnan, Güney Kıbrıs, Mısır ve Yunanistan ise taraf durumundadır (Ünver-Noi, 2019: 13).

AB ve BM gibi bölgesel ve küresel örgütlerin girişimlerinin başarılı sonuçlar vermemesi ve hem Türkiye-KKTC hem de Yunanistan-GKRY kesiminin tek taraflı arama faaliyetlerine devam edeceğine dair ısrarlı politikaları; Türkiye'nin BM tarafından kabul gören, Libya'nın meşru bir güç olarak uluslararası siyasetteki konumunu öne çıkaran Ulusal Mutabakat Hükümeti ile "Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması" ve bir diğeri de "Güvenlik ve Askeri İş Birliği Anlaşması" olmak üzere iki anlaşma yapmasının ardından daha da şiddetlenmiştir. Türkiye'nin bu girişimi, Yunanistan'ın Güney Kıbrıs'a ulaşımını engelleyeceğinden; Yunanistan da Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'a olan ulaşımını engellemek adına Mısır ile bir anlaşma yapmıştır. Söz konusu bu anlaşmalar neticesinde, Türkiye ve Yunanistan'ın yanı sıra diğer ülkelerin de bu soruna dahil olması, Doğu Akdeniz'deki etkin güçler arasında bir güç mücadelesini öne çıkaran jeopolitik çatışmaları beraberinde getirmiştir (Dalay, 2021: 4-8). Hiç şüphesiz Güney Kıbrıs'ın, Mısır'ın yanı sıra İsrail ve Yunanistan ile belirtilen ittifak anlaşmalarını yapmasında, Türkiye'nin dış politikasında daha realist politikalar izlemesi ve askeri açıdan bir yapılanmaya gitmesi nedeniyle bölgesel iş birliği yaparak güvenliğini garanti altına alması etkili olmuştur (Dursun-Özkanca, 2024: 22-23).

Türkiye'nin Barbaros gemisine ek olarak, Yavuz ve Oruç Reis gemilerini de araştırmalar için bölgeye göndermesi ve savaş gemileri ile korumasına karşılık olarak, Fransa'nın da savaş uçaklarını ve deniz donanmalarını Doğu Akdeniz'e ulaştırması; Türkiye, Yunanistan ve Fransa gibi NATO'nun üç önemli ittifak üyesini askeri çatışmanın eşiğine getirmiştir. Almanya her ne kadar üç devlet arasında yükselen tansiyonu düşürmek için girişimlerde bulunsa da Yunanistan'ın Mısır ile 2020 yılında yaptığı anlaşma, tartışmaların daha ciddi boyutlara ulaşmasına yol açmıştır (Erdoğan, 2021: 78-79). Çünkü söz konusu anlaşma ile sınırlandırılan alan, Türkiye'nin BM'ye sunduğu ve BM tarafından onaylanan kıta sahanlığını ihlal etmektedir (Hatipoğlu, 2021: 36).

Bu dönemde, Doğu Akdeniz'deki siyasi ortamı şekillendiren bir diğer önemli gelişme ise, Türkiye'nin dış politikasında Akdeniz, Karadeniz ve Ege denizleri üzerindeki egemenliği için kullandığı "Mavi Vatan Doktrini"nin açıklanması olmuştur. Söz konusu doktrinde Türkiye'nin, bu üç denizin toplam 462 bin km²'lik alanı içinde, Akdeniz'deki payı, 189bin km² olarak belirlenmiştir (Gürdeniz, 2017: 35-37). Bu doktrin, Yunanistan ve Güney Kıbrıs ile yaşanan kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge anlaşmazlıklarının Türkiye'nin egemenliğine oluşturduğu tehdidi ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Özellikle Doğu Akdeniz'de devam etmekte olan sondaj faaliyetlerine Güney Kıbrıs'ın yanı sıra farklı ülkelerin de dahil olması bir ulusal güvenlik endişesi yaratmıştır. Bu endişelerin önüne geçebilmek amacıyla yapılan Libya Anlaşması, Kuzey Kıbrıs ve Libya'da askeri üslerin yer alması ve son olarak "Mavi Vatan" olarak belirlenen bölgede "Gambot Diplomasisi" ve "Sismik ve Delme Diplomasi"lerinin devam etmesi gibi adımlar, henüz resmi bir nitelik kazanmamış olan bu doktrin uygulanmasına işaret etmektedir (Mavi Vatan Web Sayfası, 2023).

Son dönemde Kıbrıs adası ve Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmeler karşısında, BM'den ziyade AB'nin daha çok girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmada, AB'nin soruna ilişkin tutumu

konunun kapsamını aşacağı için iki örgütün de benzer yaklaşımları olduğu kısaca şu şekilde açıklanabilir: Kıbrıs sorunu, Türkiye'nin Birliğe üyelik yolunda önüne engel olan etkenler arasında yer almakta ve AB de üyeleri Yunanistan ile Güney Kıbrıs'ın çıkarlarını daha ön planda tutmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin bu sorun karşısında yalnızlaştırılması şeklinde yorumlanmakta ve Türkiye'nin AB üyelik sürecinde Birlik ile ilişkilerinde bir süre daha durağan bir seyir izleyeceği anlamına gelmektedir. Ayrıca, AB'nin "adadaki toplumların siyasi eşitliği" ilkesine dayandırdığı politikalarının da yalnızca teoride olduğu; uygulamada ise Güney Kıbrıs'a yönelik "eşitler arasında birinci (primus inter pares)" ilkesini benimsediği öne çıkmaktadır (Şahin ve Günar, 2021: 64). Dolayısıyla AB'nin bu yaklaşımı göz önüne alındığında, 1950'li yıllardan itibaren sorunun her boyutuna tanıklık eden BM'nin de benzer bir yaklaşım içerisinde olduğu dikkat çekmektedir.

Nitekim Kıbrıs adasındaki anlaşmazlıkların, Doğu Akdeniz'de yeni bir çatışma ortamını yarattığı uluslararası arenada kabul görmesinin (General Secretariat of the Council, 2020: 7-8) ardından bölge yeniden istikrarsız bir hale gelmiştir. Çünkü enerji keşfine yönelik girişimler yalnızca ülkelerin kıta sahanlığını ilgilendirmemekte, aynı zamanda bölge halklarının da güvenliğini tehdit etmektedir. Bu nedenle, bölgede bir süredir nüfuzu devam eden BM'nin bu olaylara karşı tutumu ise Türkiye-Yunanistan arasındaki etnik sorunlara olan yaklaşımı ile paralellik göstermiştir. Örgüt, konuyla ilgili olarak uygulanan önceki BMGK kararlarının (UN General Assembly, 2023) ve hakkaniyet ilkesi (equitable principle) göz önünde bulundurularak, 1982 BMDHS'nin sınırları bitişik olan devletler ile ilgili kıta sahanlığı tartışmalarını çözüme odaklanan 74. ve 83. maddelerinin ihlal edilmemesi (Ayaz Avan, 2020: 95) yönünde olmuştur. Hatta BM Genel Sekreteri Gutierres ve sözcüsü Dujarric, bu soruna ilişkin "diyalog" çağrısı yaparken, her iki toplumun bölgedeki doğal kaynaklardan yararlanması gerektiğini belirtmiş (Stratejik Düşünce Enstitüsü, 2019); böylelikle iki toplumlu federatif yönetimi olan bir Kıbrıs devleti tutumunu da devam ettirmişlerdir. Her ne kadar BM böyle bir tutum benimsediğini belirtmiş olsa da tarafsızlığını koruyamamış, "-mış gibi" davranmaktan fazlasını yapamamıştır (Hatipoğlu, 2021: 32).

Yakın dönemde, ada içerisinde meydana gelen istikrarsızlığın yanı sıra Türkiye ve Yunanistan'ın kıta sahanlığına yönelik tek taraflı eylemlerine devam etmesi, BM tarafından endişeyle karşılanan bir durum haline gelmiştir. BM, 2022 yılında hazırlanan "Kıbrıs İyi Niyet Misyonu Raporu"nda, söz konusu anlaşmazlığa taraf olan devletleri, her yıl yapılan açıklamalarda olduğu gibi, bu eylemlerinden vazgeçmesi gerektiği yönünde önerilerde bulunmuş; ada çevresindeki enerji dağılımından kaynaklanan anlaşmazlıkların da "karşılıklı kabul edilebilir ve kalıcı çözümler" aracılığıyla sonuçlanması gerektiğini vurgulamıştır (Kıbrıs Haber Ajansı, 2022).

Kıbrıs'taki statükoyu değerlendiren 2723 sayılı BMGK kararında örgüt, adada uzun süredir devam eden anlaşmazlığın Doğu Akdeniz'deki enerji gerilimini arttırmasını önlemek için toplum liderlerinin söylem ve politika uygulamalarından kaçınması gerektiğini belirtmiştir. Kararda, Kıbrıslı

Türkler ve Rumların tespit edilen doğal gaz rezervlerinden en iyi şekilde faydalanmaları gerektiğine de vurgu yapılmıştır. Ayrıca, uluslararası hukuka uygun olarak ada genelinde barış ve güvenliğin sağlanması için iki toplum arasında iş birliğinin geliştirilmesi çağrısında bulunulmuştur. Bu raporda BM, iki toplumlu bir yapının kabul edilebilirliği konusundaki tutumunu bir kez daha teyit etmiş, Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasında etkili iletişim için güven artırıcı önlemlerin alınması gerektiğini vurgulamış ve önceki yıllarda da sürdürdüğü “diyalog” çağrısını yinelemiştir (UN Security Council, 2024).

Anlaşmazlıkların devam ettiği süre boyunca hem Kıbrıslı Türklerin hem de Kıbrıslı Rumların birbirlerine karşı sert yaklaşımları, tansiyonun yüksek olduğu dönemlerin üzerinden zaman geçmesi ve uluslararası konjonktürdeki gelişmeler hesaba katıldığında, Kıbrıs’ın ne Rum ne de Türk tarafında “azınlık” ve “iki devletli çözüm” gibi kavramların yeniden şiddetli çatışmalara yol açması ihtimalinin daha az olduğu öngörülmektedir. Ancak ikiye bölünmüş bir statüye sahip olan adanın Kuzey Kıbrıs’ın tek tarafı olarak bağımsızlığını ilan etmesine rağmen, orada ikamet eden vatandaşlarının birtakım haklardan mahrum kalması da bir nevi insan haklarının ihlal edildiğini açıkça ortaya çıkarmaktadır (Yazıcıoğlu, 2024).

6. SONUÇ

Türkiye ve Yunanistan arasında uzun soluklu tarihsel bir mücadeleye konu olan Kıbrıs sorunu, günümüzde dahi gündemden düşmemektedir. Bu soruna genel açıdan bakıldığında; Kıbrıs adasının jeopolitik konumu gereği hem önemli deniz yollarının geçiş noktası olması hem de ABD, Rusya ve birçok Avrupalı ülkenin çıkarlarının kesiştiği Orta Doğu’da yer alması öne çıkarken, özel açıdan ise ada içerisinde yer alan iki farklı dile, dine ve kültürel yapıya sahip olan toplumların birbirlerini tehdit olarak görmesi etkili olmuştur. Bu çalışmada da değinildiği üzere, sorunun ortaya çıktığı ilk dönemlerde ciddi boyutlara ulaşmasındaki en büyük etken, ada içerisindeki yönetimlerin uygulamak istedikleri “enosis” ve “taksim” politikaları olmuştur. Ancak bu politikalar arasından, Kıbrıslı Rumların enosis fikri konusunda daha baskın bir tutum benimsemesi ve Kıbrıslı Türklerle karşı yaptıkları kanlı şiddet eylemleri ile tasfiye etme girişimi, Türkiye’nin de askeri müdahaleler ile karşılık vermesine yol açmıştır. Bu evrede, Türkiye ve Yunanistan arasındaki tansiyonun iyice artması, Batılı ülkelerin ve örgütlerin çıkarlarını engelleyeceğine dair endişeleri artırmış ve BM’nin çatışmaya müdahale etmesine yol açmıştır.

Örgüt, her ne kadar ilk dönemlerde, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi gibi iki önemli organının yetkileri neticesinde aldığı kararlarla ve görevlendirdiği Genel Sekreterleri’nin planları aracılığıyla soruna yönelik bir çözüm getirme görevini yerine getirmeye çalışmış; bu girişimleriyle, Güney Kıbrıs’ın “enosis” fikrinin gerçekleşmesinin Kuzey Kıbrıs için bir ihlal durumu olacağından hareketle iki toplumlu, federatif bir yönetim anlayışının olması konusunda eşit bir tavır ortaya koysa da bunu faaliyete tam anlamıyla geçirememiştir. Bu duruma somut bir örnek olarak, Güney Kıbrıs’ı, Kıbrıs adasını temsil

eden bir devlet olarak tanırken; 1983 yılında KKTC'nin tek taraflı bağımsızlığını illegal bir durum olarak karşılamış ve hiçbir devletin tanımaması yönünde çağrıda bulunması verilebilir.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki Kıbrıs sorununun çözümü için en ideal planlardan bir tanesi olarak Annan Planı görülmüştür. Bu savın dayanağı, çalışmada da belirtildiği üzere, taraflar arasında olası bir çatışmanın dizginlenebilir olması gerekçesiyle bir dizi müzakere yapılmasını gerekli kılması, her iki tarafın da silahsızlanmasını öngörmesi ve yerinden edilenlerin evlerine geri dönebilmelerini sağlamasına dayanmaktadır. Ancak dört farklı revizyon geçiren plan, çoğunlukla Güney Kıbrıs tarafından çıkarlarına ters düştüğü gerekçesiyle veto edilince geçerliliği de kalmamıştır. Türkiye'nin söz konusu plan ile sorunun çözümüne ılımlı yaklaşımı ve buna yönelik aldığı inisiyatifler göz önüne alındığında ise altında yatan en büyük etkenler, 1999 yılından itibaren Birliğe aday ülke statüsü devam ettiği için "çözumsuzlüğe neden olan devlet" olarak tanımlanmamak adına, AB üyelik sürecinde, Birlik üyesi olan Yunanistan ve Güney Kıbrıs ile ilişkilerinde bu soruna yönelik proaktif politikalardan uzak durması olmuştur.

Ancak 2010 yılından itibaren Doğu Akdeniz'de meydana gelen sismik ve sondaj faaliyetlerinin, zamanla siyasi ve askeri bir gerilime yol açması; Türkiye'nin, AB ve BM gibi örgütler tarafından eleştirilmesine ve yalnızlaştırılmasına, dolayısıyla adaya yönelik politikalarını değiştirmesine neden olmuştur. BM'nin Annan Planı'ndaki başarısızlığının ardından bu denli kapsamlı bir çözüm girişiminde bulunmaması, bir nevi sorunun artık AB'nin görevi devralmasına olanak sağlamıştır. Türkiye/Kuzey Kıbrıs ve Yunanistan/Güney Kıbrıs'a ek olarak Mısır, İngiltere, Lübnan, Fransa ve İsrail'in de dahil olması sorunun uluslararası bir boyut kazanmasına neden olmuştur.

BM'nin birbirleriyle bağlantılı olarak meydana gelen Kıbrıs anlaşmazlığı ve Doğu Akdeniz sorunlarına ilişkin üstlendiği arabuluculuk rolünün uzun yıllardır devam eden anlaşmazlıkları durduramadığı için başarısızlıkla sonuçlandığının savunulduğu bu çalışmada birtakım gerekçeler ile somutlaştırılmıştır. Örneğin, BM Genel Sekreterlerinin hazırladıkları planların çoğu (Akritas Planı, Plaza Raporu), Kıbrıslı Rumların çıkarlarına yönelik hazırlanırken, örgütün Güney Kıbrıs'ı adanın temsilcisi olarak tanıması tutumuna karşılık olarak KKTC'nin bağımsızlığını günümüzde dahi tanımaması, hatta tanınmasına da karşı çıkması, sorunun çözümüne ilişkin en önemli misyonlarından olan iki toplumlu federe yönetim oluşturmayla çeliştiğini göstermektedir.

Kıbrıs konusunda süregelen anlaşmazlık ve Doğu Akdeniz'deki tartışmalı kıta sahanlığı nedeniyle geçmişi anlaşmazlıklarla geçen Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler son dönemde daha uzlaşmacı bir tutuma doğru değişim göstermiştir. Nitekim, Yunanistan Başbakanı Miçotakis ile Erdoğan arasında yakın zamanda gerçekleşen görüşmelerde ortaya çıkan yapıcı diyalog ve karşılıklı anlayış, çözüm bekleyen sorunların gelecekte çözüme kavuşturulması için bir temel olarak görülmektedir.

Son olarak, BM'nin yakın dönemde gündeme gelen sorunlara ilişkin yaptığı toplantılar ve müzakereleri dikkate alındığında, iki toplumlu ve federe bir yönetim anlayışının hala mümkün olduğu belirtilmiş; Annan Planı'nda belirtilen "işbirlikçi demokrasi modeli"nin izlerinin çatışma ortamının çözümüne ilişkin gündemden düşmediği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada, şu mesaj verilmek istenmiştir: 2004 yılındaki Annan Planı başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, şu ana kadar çözüm için en uygun girişimdir.

KAYNAKÇA

- Aksu, E. (2003) "The United Nations, Intra-state Peacekeeping and Normative Change- New Approaches to Conflict Analysis", United Kingdom, Manchester University Press.
- Asmussen, J. (2004). *Cyprus After the Failure of the Annan-Plan*. European Centre for Minority Issues.
- Atasoy, S. (2003). Cyprus, Turkey, and the EU: The Need for a Gradual Approach. *The Brown Journal of World Affairs*, 10(1), 257-267.
- Atay, M. (2002). Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararlarında Kıbrıs Sorunu. *Avrasya Dosyası BM Özel*, 8(1), 299-309.
- Ayaz Avan, E. (2020). Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu: Türkiye'nin Politikası ve AB'nin Yaklaşımı. *Avrasya Etüdüleri*, 58, 87-112.
- Ayman, G. (2008). Kıbrıs Sorununda Güç Eşitsizliği ve Koalisyon Arayışı. *Akademik- Orta Doğu*, 3(1), 53-66.
- BBC News Türkçe. (2021, Nisan 27). *BM Kıbrıs'ta resmi görüşmeler için ortak zemin bulunamadığını açıkladı*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56835583>
- Bölükbaşı, S. (1998). The Cyprus Dispute and the United Nations: Peaceful Non-Settlement between 1954 and 1996. *International Journal of Middle East Studies*, 30(3), 411-434.
- Dalay, G. (2021). *Turkey, Europe, and the Eastern Mediterranean: Charting a Way Out of the Current Deadlock*. Brookings Doha Center.
<https://www.brookings.edu/articles/turkey-europe-and-the-eastern-mediterranean-charting-a-way-out-of-the-current-deadlock/>
- Dodd, C. (2005). Constitutional Features of the UN Plan for Cyprus and its Antecedents. *Turkish Studies*, 6(1), 39-51.

- Dursun-Özkanca, O. (2024). Changing Respons to a Frozen Conflict: The Republic of Cyprus Soft Balancing vis-a-vis Turkey. *International Political Science Review-Special Issue: Change in Armed Conflict*, 45(1), 15-30.
- Erdoğan, A. (2021). The Legal and Political Dimensions of the Eastern Mediterranean Crisis: What Is at Stake? *Insight Turkey*, 23(1), 77-98.
- Ertuğ, O. (2001). The United Nation's Approach to the Cyprus Issue and UNFICYP. *Perceptions- Journal of International Affairs*, 6(3), 1-7.
- Ertuğrul, S. (2012). *Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterlerinin Çözüm Önerileri* [Yayınlanmış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Evans, G., ve Ahtisaari, M. (2004, Nisan 19). *Cyprus: Three advantages of the Annan peace plan*. International Crisis Group. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/cyprus/cyprus-three-advantages-annan-peace-plan>
- Fırat, M. (2002). Yunanistan'la İlişkiler. İçinde B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt1: 1919-1980* (6. baskı). İletişim Yayınları.
- General Secreteriat of the Council. (2020, Ekim 1). *Special meeting of the European Council- Conclusions*. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13-2020-INIT/en/pdf>
- Gözen-Ercan, P. (2017). The Cyprus Question: At an Impasse for Too Long. İçinde P. Gözen-Ercan (Ed.), *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach* (ss. 321-338). Palgrave Macmillan.
- Günar, A. (2020). Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (Kıbrıs Cumhuriyeti'nin) Avrupa Birliği Üyeliğinin Kıbrıs Sorununa Etkisi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 37, 95-118.
- Gürdeniz, C. (2017). *Mavi Vatan Yazıları*. Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Hatipoğlu, E. (2021). Türkiye, Birleşmiş Milletler ve Doğu Akdeniz Sorunu. İçinde T. Arı ve M. H. Caşın (Ed.), *Doğu Akdeniz Uluslararası Güç Mücadelesinin Yeni Arenası* (ss. 27-41). İdeal Kültür Yayıncılık.
- Joint Declaration on Cyprus. (2014, Şubat 11). *11 February 2014 Joint Declaration on Cyprus*. UN Cyprus Talks. <https://uncyprustalks.unmissions.org/11-february-2014-joint-declaration-cyprus>
- Ker-Lindsay, J. (2005). *EU Accession and UN Peacemaking in Cyprus*. Palgrave Macmillan.
- Kıbrıs Haber Ajansı. (2022, Temmuz 6). *Guterres, Kıbrıs İyi Niyet Misyonu Raporu'nda bir BM temsilcisinin kritik destek sağlayabileceği görüşünde*. <https://www.cna.org.cy/tr/article/3528562/>

- Kısacık, S. (2021). 21.Yüzyılda Türkiye'nin Doğu Akdeniz Enerji Güvenliği Politikaları: Çatışma Mı Yoksa İşbirliği Mi? İçinde T. Arı & M. H. Caşın (Ed.), *Doğu Akdeniz Uluslararası Güç Mücadelesinin Yeni Arenası* (1., ss. 239-260). İdeal Kültür Yayıncılık.
- Koçak, O. (2021). *The Role of the United Nations and The UNFICYP in the context of Cyprus Problem* [Unpublished Master's Thesis]. Near East University.
- Kurunç, H. (2013). *Birleşmiş Milletler Müdahaleleri: Barışkoruma ve Barışa Zorlama Operasyonlarının İncelenmesi* [Yayınlanmış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Küçük, A. (2022). Tekrarlayan Çatışmalarda Üçüncü Aktörlerin Rolü: Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Kıbrıs Örneği. İçinde E. Özsüer (Ed.), *Tarih ve Uluslararası İlişkiler Perspektifinden Türk-Yunan İlişkileri 1821-2021* (ss. 240-263). Boyut Yayıncılık.
- Larrabee, S. (2012). Greek-Turkish Relations in an Era of Regional and Global Change. *Southeast European and Black Sea Studies*, 12(4), 471-479.
- Maghdid, R. (2016). *The Impact of Peace and Conflict in Cyprus on Turkey's International Relations*. 3(2), 1058-1075.
- Marisa, P., & Köprülü, N. (2022). The Role of the United Nations in Peace-Building in Cyprus: Lessons From UNDP and UNFICYP. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 39-56.
- Mavi Vatan Web Sayfası. (2023, Ekim 23). *Mavi Vatan Kavramı ve Önemi*.
<https://mavivatan.net/mavi-vatan-kavrami-ve-onemi/>
- McDonald, R. (1993). Cyprus a Peacekeeping Paradigm. *The World Today*, 49(10), 182-184.
- Migdalovitz, C. (2005). *Cyprus: Status of U.N. Negotiations* (CRS Issue Brief for Congress IB89140).
- Milligan, J. (2023). *Power-Sharing as a Means of Conflict Resolution A Comparative Analysis of the Peace Processes in Northern Ireland and Cyprus*. Institut für Föderalismus (IFF) Working Paper Online No:40.
<https://doi.org/10.51363/unifr.diff.2023.40>
- Özersay, K. (2013). Kıbrıs Konusu. İçinde B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar (2001-2012)* (2., C. 3, ss. 632-689). İletişim Yayınları.
- Pollis, A. (1996). The Social Construction of Ethnicity and Nationality: The Case of Cyprus. *Nationalism and Ethnic Politics*, 2(1), 67-90.
- Richmond, O. (1998). *Mediating in Cyprus*. Frank Cass Publishers.

- Richmond, O. (2002). Decolonisation and Post-Independence Causes of Conflict: The Case of Cyprus. *Civil Wars*, 5(3), 163-190.
- Saylan, İ. (2019). Uluslararası Çatışma Çözümü ve Bir Zorlu Çatışma Örneği Olarak Kıbrıs Sorunu. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 1742-1756.
- Security Council Report. (t.y.). *UN Documents for Cyprus: Security Council Resolutions*. https://www.securitycouncilreport.org/un_documents_type/security-council-resolutions/page/1?ctype=Cyprus&cbtype=cyprus#038;cbtype=cyprus
- Sönmezoğlu, F. (2016). *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası 1945-1991: C. 2. DER Yayınları*.
- Sözen, A., & Özersay, K. (2007). The Annan Plan: State Succession or Continuity. *Middle Eastern Studies*, 43(1), 125-141.
- Stratejik Düşünce Enstitüsü. (2019, Mayıs 7). *BM'den Doğu Akdeniz Açıklaması*. Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE)- Institute of Strategic Thinking. <https://www.sde.org.tr/eg-kibris/bmden-dogu-akdeniz-aciklamasi-haberi-10124>
- Şahin, İ., & Günar, A. (2021). Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Siyaseti. İçinde T. Arı & M. H. Caşın (Ed.), *Doğu Akdeniz Uluslararası Güç Mücadelesinin Yeni Arenası* (ss. 43-66). İdeal Kültür Yayıncılık.
- Şener, B. (2013). *Türk Dış Politikasında Güç Kullanma Seçeneği: Teorik, Tarihsel ve Hukuksal Bir Analiz (1923-2010)*. Barış Kitabevi.
- Tamçelik, S. (2013). BM Güvenlik Konseyi'nin Kıbrıs'la İlgili Aldığı Bazı Kararların Özellikleri ve Analitik Değerlendirmesi (1964-1992). *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(12), 1229-1268.
- Tuncer, H. (2012). *Kıbrıs Sarmalı: Nasıl Bir Çözüm?* (Genişletilmiş 2.Basım). Kaynak Yayınları.
- Tuncer, H. (2017). *Türk Dış Politikası: Cumhuriyet Dönemi (1920-2002): C. 2. (1.)*. Kaynak Yayınları.
- Ulusoy, K., & Atakara, P. (2023). The Cyprus Conflict: A Case for "Joint Decision Trap". *Insight Turkey*, 25(3), 241-266.
- UN General Assembly. (2023). *Resolution adopted by the General Assembly on 4 December 2023, 42nd Plenary Meeting (A/RES/78/65; Strengthening of security and cooperation in the Mediterranean region)*. United Nations General Assembly.

- UN Security Council. (2024). *Resolution 2723 (2024): Adopted by the Security Council at its 9539th meeting, on 30 January 2024 (S/RES/2723 (2024))*.
<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/025/56/pdf/n2402556.pdf>
- Urquhart, B. (1992). The United Nations in 1992: Problems and Opportunities. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 68(2), 311-319.
- Ünver-Noi, A. (2019). Doğu Akdeniz’de ABD, AB ve Türkiye İlişkileri Nereye? *EURO Politika*, 3(2), 13-16.
- Yazıcıoğlu, Y. (2024, Mart 29). *Kıbrıs sorunu çıkmazda mı, yoksa çözüm hala mümkün mü?* VOA Türkçe.
- Yılmaz, M. E. (2005). The Cyprus Conflict and the Annan Plan: Why One More Failure? *Ege Academic Review*, 5(1), 29-39.
- Yorucu, V., ve Keleş, R. (2007). The Construction Boom and Environmental Protection in Northern Cyprus as a Consequence of the Annan Plan. *Construction Management and Economics*, 25(1), 77-86.

ACI LİMONLAR, KIBRIS 1956 ESERİNİN TARİHSEL ELEŞTİRİSİ

Elif ARPACI^{id}

ÖZET

Durrell'in Kıbrıs'ın Acı Limonları adlı eseri, tarihsel eleştiri yöntemi ile ele alındığında, eserde, dönemin İngiltere'sinin inşa etmeye çalıştığı Kıbrıs kimliği ve takip ettiği Kıbrıs politikası açık bir şekilde gözler önüne serilmekte; İngiltere'nin azınlık olarak önemsemediği Türk kimliğinin enosis sonrası önem kazandığı ve Türklerin siyasi haklar konusunda İngilizler tarafından desteklenmeye başladığı açıkça anlaşılmaktadır. Bu anlamda Durrell'in bu eseri salt bir edebiyat eseri olarak değil aynı zamanda döneme ışık tutan bir "not defteri" şeklinde ele alınırsa, yazarın estetik bağlamda ifade ettiği öznel fikir ve gözlemleri de dahil olmak üzere, 1950'li yıllarda İngiltere'nin Kıbrıs politikası, Rum ve Türk toplumlarına bakış açısı dahilinde, net bir şekilde anlaşılabilir. İngiltere'nin Doğu Akdeniz politikası bağlamında Kıbrıs'ın İngiltere açısından önem kazanması sonucu İngiliz hükümeti enosis'e karşı çıkmış; enosis'in Rumlarca desteklenmeye başlaması ve EOKA'nın aktifleşmesi ile birlikte, Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin TAKSİM hareketini destekleyerek Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşme fikrini engellemek istemiştir. 1953-56 yılları arasında Kıbrıs'ta bulunan Durrell'in burada yaşadıklarını hem sanatçı hem de devlet görevlisi kimliği dahilinde daha sonra kitaplaştırarak sunması, İngiltere'nin Kıbrıs politikası ve süreç içinde yaşanan gelişmeleri halkın gözüyle takip etmek açısından yararlı olmuş, yazarın hem köy hem de şehir hayatını ve insanlarını aynı anda gözlemleyerek ulaştığı fikirler, doğrudan analiz yöntemlerinin eksik kaldığı noktaları tamamlayarak, Kıbrıs'ın duygu durumuna ait psikolojik faktörlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamış; Kıbrıslı Rumların ve Kıbrıslı Türklerin tercihlerini yönlendiren faktörleri açıkça ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kıbrıs'ın Acı Limonları, Acı Limonlar, Lawrence Durrell, Kıbrıs Sorunu, Kıbrıs kimliği, İngiltere'nin Kıbrıs Politikası, enosis, EOKA, TAKSİM*

JEL Kodlar: *Z00, F5, F50*

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, elifarpacielt@gmail.com, 0000-0002-8766-3055

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application: 27 Ağustos 2024

Düzeltilme Tarihi / Revision Date: 4 Kasım 2024

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 4 Kasım 2024

Kitap İncelemesi/Book Review

HISTORICAL CRITICISM OF BITTER LEMONS, CYPRUS 1956

ABSTRACT

If Durrell's The Bitter Lemons of Cyprus is analysed with the method of historical criticism, the Cyprus identity and the Cyprus policy pursued by Britain at that period are clearly revealed in the work; it is clearly understood that the Turkish identity, that was not a matter as a minority for Britain policy at those times, gained importance after enosis and Turkish people started to be supported by the British in terms of political rights. In this sense, if Durrell's work is considered not only as a work of literature but also as a 'notebook' shedding light on the period, including the subjective ideas and observations expressed by the author in the aesthetic context, the British Cyprus policy in the 1950s can be clearly understood within the perspective of the Greek and Turkish communities. As a result of the importance of Cyprus for Britain in the context of Britain's Eastern Mediterranean policy, Britain government opposed enosis; with the support of enosis by the Greeks and the activation of EOKA, Britain wanted to prevent the idea of unification of Cyprus with Greece by supporting the TAKSİM movement of the Turkish people living in Cyprus. The fact that Durrell, who was in Cyprus between 1953-56, presented his experiences here in a book, both as an artist and as a state official, was useful in terms of following the British Cyprus policy and the developments in the process through the eyes of both urban and villagers. The ideas reached by the author by observing both village and city life and their people at the same time, complemented the missing points of direct analysis methods, provided a better understanding of the psychological factors of the emotional state of Cyprus, and clearly revealed the factors guiding the preferences of Greek and Turkish people living in Cyprus.

Keywords: *Bitter Lemons of Cyprus, Cypriot, Lawrence Durrell, British Policy of Cyprus, enosis, EOKA, TAKSİM*

JEL Codes: *Z00, F5, F50*

1.GİRİŞ

Lawrence Durrell (1912-1990), İngiliz şair ve yazar kimliğinin yanında İmparatorluğa bağlı sömürge devletlerinde görev alarak devlet memuru kimliğine sahip olmuştur¹. Bu anlamda gerçek olaylara ve durumlara dayanan anlatılarını edebî estetik süzgecinden geçirerek ifadelendirir. Yazara *Duff Cooper Memorial Prize*² ödülünü kazandıran *Acı Limonlar, Kıbrıs 1956*³ eseri; 1953-56 yılları arasında

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: <https://www.britannica.com/biography/Lawrence-Durrell>, erişim: 22/08/2024.

² Güncel adı ile The Pol Roger Duff Cooper Prize; tarih, biyografi, gezi ve doğa yazıları, politika, şiir, edebiyat eleştirisi içeren türleri ödüllendirir, kaynak: <https://duffcooperprize.org/the-prize/>, yazarın ödül aldığı belirten kaynak: <https://duffcooperprize.org/1956-2016/>, erişim 22/08/2024.

³ Orijinal adı ile *Bitter Lemons of Cyprus*, ilk basım olan Türkçe çevirisi ile *Acı Limonlar, Kıbrıs 1956* olarak Hüseyin Aşuroğlu tarafından çevrilmiş ve Belge Uluslararası Yayıncılık tarafından yayımlanmıştır, Lawrence Durrell, *Acı Limonlar, Kıbrıs 1956*, Çevr. Hüseyin Aşuroğlu, Belge Yayınları, birinci basım, Eylül 1992. Güncel olarak basımı olmayan kitap daha sonra Can Yayınları tarafından *Kıbrıs'ın Acı Limonları* olarak çevrilmiştir: Lawrence, Durrell (1957): *Kıbrıs'ın Acı Limonları*, çev. Ülker İnce, İstanbul, Can Yayınları, 2007. Bu çalışmada gösterilecek kitapeçi alıntılar için Türkçe birinci basım olan *Acı Limonlar*,

adada yaşayan yazarın Güzelyurt'ta bir köye yerleşmesi neticesinde, burada bulunduğu süre içerisinde Kıbrıs'ın nabzını -geniş bir yelpazede- tutarak aktardığı önemli bir biyografik gezi/anı yazısıdır. Adaya tamamıyla kendi isteği doğrultusunda sivil nedenlerle geldiğini belirten yazar, Adada kalışının son iki yılında devlet memuru olarak görev alması, evvelinde Pancyprian Gymnasium⁴'da İngilizce öğretmenliği yapması gibi durumlar sayesinde hem halkla hem de kurumlarla iç içe olmuş; bu durum gözlem çerçevesini genişleterek uluslararası düzeyde anlamlandırılması zor durumlara açıklık getirmiştir.

Kitapta, yazarın Kıbrıs'a gelmesi ile birlikte yaşadığı olumlu duygu durumlarının birkaç yıl içinde olumsuz doğru geçirdiği dönüşüm, kitabın bütünsel incelemesi sonucu fark edilebilir. İlk yıllarda Adada ve köyde kalmak noktasında duyduğu heyecan, Rum köylülere olan bakış açısının sıcaklığı ve Adaya ait betimlemelerinin içeriği noktasında heyecanlı ve olumlu ifadeler söz konusu iken, enosis fikrinin Rumlarca benimsenmesini takip eden süreçte özellikle "Kehanetlerin Söyledikleri" bölümünden itibaren endişelerinin arttığı ve betimlemelerinin karamsarlığı yansıtan daha karanlık ifadeler ve kelimeler içerdiği görülür. En nihayetinde özellikle köydeki komşuları ve en yakın arkadaşlarından biri olan Panos ile kurduğu yakınlık, kitabın sonunda mesafeli bir duruş ile sonlanır ve yazar adadan geldiği zamanki mekâna ve kişilere duyduğu heyecan ya da olumlu duyguları bir kenara bırakmış olarak ayrılır. Yazarın geçirdiği bu dönüşüm, İngiltere'nin Kıbrıs politikasında birkaç yıl içinde geçirdiği dönüşümün mikrokozmetik bir yansımasıdır denebilir. Bu çalışma yazarın ve yazar üzerinden İngiltere'nin Kıbrıs politikasında gittiği değişimi ele alır ve *Acı Limonlar, Kıbrıs 1956* eserini tarihsel bir inceleme ile alarak bahsi geçen mikrokozmetik bağı kanıtları ile ortaya koyar.

2.YANSITMA KURAMI VE TARİHSEL ELEŞTİRİNİN ESERE UYGUNLUĞU

Yansıtma kuramına göre; sanat eserleri, yaşamı yansıtan bir aynadır. 18. Yüzyıl itibariyle kullanılan meşhur ayna metaforu, Platon ve Aristo'dan bu yana farklı yansıtma gücüne sahip olması noktasında görüşlere sahip olsa da sanatın bir yansımaya olduğu bütün yaklaşımların ve eleştiri yöntemlerinin kabul ettiği bir görüştür. Platon, sanatın *mimesis* (yansıtma) olduğunu söylerken, yansımının yansıması olarak, sanatın, hakikatten iki dereceli bir uzaklaşma biçimi olduğunu ifade eder. Diğer taraftan Aristo'ya göre gerçeğin yansıması olarak tek dereceli bir uzaklaşma söz konusudur. Bu nedenledir ki Platon sanatı yararsız bulurken Aristo, duygulara yararlı psikolojik etkilerini (catharsis)⁵ savunarak sanatı faydalı bulur. Antik Yunan tragedyası üzerinden gelen bu iki temel görüş üzerinden

Kıbrıs 1956 kaynak gösterilerek yalnızca sayfa numarası ile yazılacaktır. Aynı zamanda orijinal dilinden yapılan alıntılar *Bitter Lemons of Cyprus*, london, Faber&Faber, 1957 basımı üzerinden belirtilecektir.

⁴ Pancyprian Gymnasium, Kıbrıs'taki en büyük Yunan ortaokuludur ve Enosis direnişinin şekillendiği kurumlardan biridir. Kaynak: Nancy Crawshaw. (1958), [Review of *Bitter Lemons*, by L. Durrell]. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 34(1), 116–117. <https://doi.org/10.2307/2605958>.

⁵ Aristo'nun ortaya attığı bir kavram olan catharsis, gerçek hayatta yaşanması söz konusu olmayan ya da yaşanması nadir olan duyguların tragedyalar üzerinden yaşanarak insanlarda rahatlama (purification / purgation of emotions) sağlaması anlamına gelir. Böylece duygular üzerinden yaşanan rahatlama insan psikolojisini olumlu anlamda destekler. Kaynak: <https://www.britannica.com/art/catharsis-criticism>.

sanatın gerçeği yansıttığı fikri, Sidney’den Stendhal’a, Marx’tan Taine’e kadar farklı eleştiri yöntemleri ve yaklaşımlar üzerinden değerlendirilmiş fakat en nihayetinde sanatın bir yansıma olduğu gerçeği değişmemiştir (Moran, 1999: 17-71)⁶.

Tarihsel eleştiri, yansıtma kuramı üzerinden ele aldığı eserin, daha iyi anlaşılması için, eserin yazıldığı dönem dahilinde dünya görüşleri, inançlar ve koşulları dikkate almayı ve eserin ya da yazarın amaçlarının kavranabilmesi için eserin yazıldığı çağa ait bir bakış açısı ile esere bakabilmeyi önerir (Moran, 1999: 78). Didaktik anlamda çıkarım sağlamayı önemseyen tarihsel bakış açısı, bu anlamda biyografiye geniş yer verir (Moran, 1999: 17-71). Moran’a (1999) göre: “Eseri tarihsel çerçevesi içine yerleştirerek daha iyi anlamak için bazen yazıldığı çağın dünya görüşünü, inançlarını ve bunların meydana getirdiği uzlaşımları (convention) bilmek gerekir” (79). Dolayısıyla Durrell’in *Acı limonlar, Kıbrıs 1956 (Bitter Lemons of Cyprus)* eseri ancak tarihsel bir bakış açısı ile ele alınabilirse anlamlı hale gelebilir. Nitekim yazarın önsözünde siyasi bir amaç taşımadığını belirtmesine rağmen⁷, kitabın tümüyle İngiltere’nin Kıbrıs politikası üzerine eğilmesi ve enosisin gelişimini anlatması, üstelik Durrell’in bir devlet memuru olarak görev yapması, eserin etkilerini siyasi (Pine, 1994: 252)⁸ ve dolayısıyla tarihsel bir zemine taşır. Eserin ait olduğu tür ise tartışmaya açıktır. Yazarın öznel görüşlerini -hatta şiirini- içeren eser salt bir didaktik eser olarak ele alınamayacağı gibi, kurgu olmayışı, kişi ve yer noktasında gözleme dayalı oluşu ya da yazarın hayatından bir kesiti anlatıyor oluşu, eseri otobiyografik bir gezi-gözlem yazısı kategorisine sokar. Bu anlamda şair ve yazar kimliği ile Durrell’in eseri, estetik bakış açısı sunan otobiyografik bir gezi yazısı olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda eserin tarihsel bir bakış açısı ile ele alınması, eserin içeriğini oluşturan politik arka planın, mekânsal ve kişisel gözlemlerin, kişilerarası ilişkilerin, eserde adı geçen kişilerin ve yazarın karakterinde oluşan değişimlerin ve psikolojik süreçlerin daha iyi kavranmasını, dolayısıyla eserin daha iyi kavranmasını sağlar.

2.1.Eserin Temelini Oluşturan Tarihsel Arka Plan: İngiltere-Kıbrıs İlişkileri

Durrell eserinde 1953-56 yıllarında yoğun bir şekilde desteklenen enosis düşüncesinin gelişimini gözler önüne serer. Enosis kelime anlamı olarak “birleşme” demektir ve ideolojik anlamda Kıbrıs’ın Yunanistan ile birleşmesini ifade eder (G.C.W., 1954: 372). Enosis fikrinin temeli, 1882 yılında Mısır’da sağlanan Britanya kontrolü sayesinde, Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilmesi fikrine dayanır (Günar, 2020: 100). Fakat 1948 yılında İngiltere’nin Filistin’den çekilmesi ve Cemal Abdunasır döneminde Mısır’ın kontrolünün İngiltere tarafından kaybedilmesi sonrası, Kıbrıs, İngiltere’nin Doğu Akdeniz politikası

⁶ Berna Moran tarafından yaklaşımlar ve kuramların değerlendirilmesi *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* isimli kitabında geniş ölçüde ele alınmış; Yansıtma I / Yansıtma II başlıkları altında değerlendirilerek, aydınlarca sanatın ele alınış biçimi kronolojik bir düzen içinde ifade edilmiştir: Berna, Moran. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yay., 17. Baskı, 2008, İstanbul.

⁷ Durrell’in orijinal ifadesi ile: “This is not a political book, but simply a somewhat impressionistic study of the moods and atmospheres of Cyprus during the troubled years 1953-6.”

⁸ Kitabın siyasi olduğu fikri ile aynı alıntı doktora tezinde de kullanılmıştır: Ahmet Kayıntı, “Lawrence Durrell’in Eserleri, Kişiliği ve Türkler, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Bölümü, Yabancı Diller Ana Bilim Dalı, İngilizce Öğretmenliği Bilim Dalı, Doktora Tezi: 241723, s.169.

doğrultusunda tekrar değer kazanmıştır (Şahin, 2020: 26-27). Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrası milliyetçi söylemlerin artması neticesinde Kıbrıslı Rumlar enosis fikrini yineleyerek dile getirmiş, bu düşünce doğrultusunda Yunanistan tarafından desteklenmiştir. Sonuç olarak enosis İngiltere'nin Doğu Akdeniz politikası ile çelişmekte ve Kıbrıs'taki İngiliz yönetimini zora sokmaktadır. Diğer taraftan hem Kıbrıs'taki İngiliz yönetimi hem de İmparatorluk, Rumların, eğitimsel, yönetsel ve mali açıdan yetersiz gördükleri Yunanistan ile birleşme fikrini realist açıdan mantık dışı değerlendirmektedir (Şahin, 2020: 27). Bu bağlamda Yunanistan desteği ile ilerleyen enosis çalışmaları EOKA (Ethniki Organosis Kypriou Agoniston: Kıbrıslıların Milli Mücadele Örgütü) örgütünün kurulması ile şiddet eylemlerini ihtiva eden bir düzeye ulaşır (Şahin, 2020: 30).

Şiddet eylemlerinin Kıbrıs'ta yaşayan Türkleri etkilemesi sonrası Türkler tarafından TMT (Türk Mukavemet Teşkilatı) kurulmuş, Rumların enosis fikrinin önüne geçmeye çalışan İngilizler bu anlamda Kıbrıs'ta yaşayan Türk varlığını ön plana çıkararak, enosis düşüncesini bölmek istemiş; bu doğrultuda 1950 yılı itibarıyla Britanya İmparatorluğu Türkiye'yi üçlü gerçekleştirilen müzakerelere davet etmiştir (Günar, 2020: 101). Sonuç olarak 1960 yılında güç paylaşımına dayanan Kıbrıs Anayasası ile birlikte Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuş, adadaki şiddet eylemlerin devamı neticesinde 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulmuştur (Günar, 2020: 98).

Kitabın arka planını oluşturan 1953-56 yılları arası, Durrell'in eserinde, Enosis fikrinin halk arasında kabul görmeye başladığı, EOKA'nın şiddet eylemleri ile ortaya çıkacağı safhalara şahit olunur. Bu anlamda Kıbrıs, henüz Türklerin ve Rumların birlikte yaşadığı, İngilizlerin yönettiği bir adadır. Türkler, Rumlara göre azınlık konumundadır. Köyler ve kentler, Türklerin, Rumların ve İngiliz görevlilerin ortak yaşam alanıdır. Henüz Rumlar ve Türkler arasında çatışmalar yaşanmamaktadır.

2.2. Acı Limonlar, Kıbrıs 1956 Eserinin Tarihsel Eleştirisi

Kitap 13 bölümden oluşmakta ve her bir bölüm kronolojik bir düzen içerisinde ilerlemektedir. Yazar son bölümde, esere dair yaşadıklarını yansıtan bir şiir paylaşmaktadır. Büyük bir heyecan içinde, yazar kimliği ile 1953 yılında Kıbrıs'a yolculuğa çıkmasıyla başlayan bölümler, enosis olaylarının genele yayılması ve EOKA'nın şiddet dolu eylemleri neticesinde kendini güvende hissetmeyen yazarın 1956 yılında adadan ayrılışı ile son bulur.

Durrell, her şeyden evvel, Adaya giderken Rum yanlısı bir bilinçle, filhelenistik⁹ duygularla gider. Adada Rumlar ve Türkler birlikte yaşamalarına rağmen, kitap boyunca Türklere ya da Türk kültürüne

⁹ Filhelenizm; Antik Yunan kültürüne sempati duyma ve bu kültürü sürdürme çabası olarak adlandırılabilir. Antik Yunan kültürünün Avrupa'nın temelini oluşturduğu fikrinden beslenir. Kaynak: Başak, Ü. (2023). Yunanca Kaynaklara Göre Filhelen Taburu ve Peta Muharebesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(34), 120-150. <https://doi.org/10.33692/avryad.1179629>. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bu kaynaklardan faydalanılabilir: Virginia Penn. (1938). Philhellenism in Europe, 1821-1828. *The Slavonic and East European Review*, 16(48), 638-653. <http://www.jstor.org/stable/4203426> ve Koundoura, M. (2004). Between Orientalism and Philhellenism: Lady Mary Wortley Montagu's "Real" Greeks. *The Eighteenth Century*, 45(3), 249-264. <http://www.jstor.org/stable/41467952>

karşı bir ilgi eserde sezilmediği gibi; yazarın Sabri dışında bize tanıttığı bir Türk arkadaşı ya da tanıdığı yoktur. Kıbrıs'a ayak bastığı dönemde henüz enosis fikri halk tabanında yayılarak halkın sözlerinde mevcut olsa da davranışlarında görülmeye başlanmamıştır. Dolayısıyla enosisin sakin dönemlerinde Adaya ayak basan yazar, İngiliz ve Yunan sevgisinin yoğunluğunu Rum çevresi ile yaşamaktadır. Henüz bu bağlamda azınlık olan Türkler, İngilizlerin Kıbrıs politikası için etken konumda olmadıkları gibi yazar için de Türklerin varlığı henüz önem teşkil etmez.

Yazar, Rumları, Yunanistan'a özgü fikirler dahilinde değerlendirerek, Batılı kimliğe atfederken; kitabın özellikle ilk iki bölümünde yazarın Rumlarla ilgili fikirlerinin oldukça pozitif olduğu ve hayranlık içerdiği görülmektedir. Örnek olarak Kıbrıs'a ayak bastığında ilk fırsatta Rum görevli ile Yunanca konuşması, hatta görevlinin İngilizce cevap vermesine rağmen ısrarla Yunanca konuşmaya devam etmesi verilebilir. Diğer bir örnek ise adadaki en iyi arkadaşlarından biri olan öğretmen arkadaşı Panos'u tipik bir Rum olarak tanıtırken, Panos'u hayran duyulacak özelliklerle ifade etmesidir: "Öğretmen de tipik bir Kıbrıslı Rum'du -yuvarlak, kıvrıkcık saçlı bir baş, tıknaz bir gövde, güçlü kollar ve bacaklar; uykulu, iyi niyetli gözler... sohbetlerde belli bir düşüncelilik, bir ölçülülük duygusu vardı... sesler alçak tonda, kahkahalar ölçülüydü... arada bir duyulan ada lehçesine özgü bilmediğim sözcükler dışında Panos'un Rumcası gerçek Yunancaydı" (s. 25). Köylü ve kaba Frangos'u betimlerken ise "Türk şalvarı" giymiş olduğunu ifade eder (s. 37). Diğer bir deyişle "gürültülü" ve "kaba" bir Rum'u betimlerken, giydiği kıyafet üzerinden olumsuz duygu uyandırır ve bir şekilde olumsuzluğu Türklük ile anar. Frangos, çok fazla içen, "zeytin ağacı altında geçiren" (s. 43), gürültülü konuşan, tarih bilgisi zayıf, cahil (s. 93) bir büyükbaş çobanıdır.

Bunun yanında Kıbrıs'a daha gelmeden mitolojik hikayeleri gözünde canlandırır ve yeni yerler keşfetmeye devam ettikçe kitap boyunca hayranlık duyduğu antik Yunan ve Roma mitlerinden bahseder: "Gerçekten de o harika ilkbahar sabahı Güzelyurt, Comus¹⁰'a uygun bir dekor olarak görünüyordu" (s. 81), "Balkona tırmandık ve bir bulutun üstünde duruyormuş gibi, beyaz güvercinlerin aşağıdaki damlardan havalanarak kusursuz mavilikte uçmalarını, kanatlarının Pleiades¹¹ gibi donmuş biçimde duruşlarını seyrettik" (s. 87), "burada rahatsız edici bir anı vardı, Orpheus¹²'un liri mi?". Bunun gibi daha birçok alıntı varken en dikkat çekicisi Bragadino ve Mustafa Paşa ile ilgili olan kısımdır. Caleipo tarafından ayrıntılı bir biçimde yazıldığını ifade ettiği olaylarla ilgili, Kıbrıs'ı kuşatan Mustafa Paşa'nın, Bragadino ile anlaşması üzere sözünden döndüğünü, gitmesine izin vermeyerek ve derisini yüzdürerek işkence ettiğini ifade eder. Böylelikle batılı aydınının sahip olduğu "kolektif şuuraltı" ortaya çıkar ve yanlış bir anlatım sergilenir (Yeşilçiçek, 2015: 82). Sonuç olarak yazarın, enosisin halk tabanında yayılması ve EOKA'nın şiddet eylemlerinin başlamasına kadar, Rumlara karşı olan ilgisinin ve hayranlığının, antik

¹⁰Eserde çevirmen tarafından dipnot olarak belirtilmiştir: Yunan ve Roma mitolojisinde içki ve eğlence tanrısı. Bundan sonraki mitolojik açıklamalar da kitapta çevirmenin notunun paylaşımı üzere olacaktır.

¹¹ Yunan mitolojisinde Atlas'ın yedi kızından biri. Zeus onları gökyüzüne yıldız olarak yerleştirmiştir.

¹² Yunan mitolojisinde çok güzel lir çalan ve ağaçlarla taşları büyüleyen, vahşi hayvanları ehlileştiren müzisyen.

Yunan kültürüne duyduğu hayranlık üzerinden değerlendirilmesi mümkündür. Benzer bir ilgiyi, Kıbrıs'ın yaşayan bir diğer halkı olan Türklere göstermemesi bu düşüncüyü doğrular. Yazarın Türklere ve Rumlara karşı bireysel tutumu, İngilizlerin Kıbrıs politikası bağlamında adadaki azınlık olan Türklere ve çoğunluğu sağlayan Rumlara yaklaşımı ile doğru orantılıdır denebilir.

İngiliz-Yunan dostluğu köklerini Yunanistan'ın bağımsızlık hareketine dayandırır. Fransız ihtilali sonrası gelişen milliyetçilik akımı çerçevesinde ulus-devlet fikri üzerinden gelişen Yunan özgürlük hareketi, köklerini antik Yunan'a dayandırır ve benzer şekilde Antik Yunan, Avrupa'nın köklü tarih arayışının da vardığı noktadır. Dolayısıyla o dönemde Avrupalı aydınların desteğini alan Yunanistan, İngiltere ile de köklü bağlar kurmuş, bu köklü bağların gelişmesine en büyük katkılardan birini yapan Lord Byron (1788-1824) Yunanlılarca çok sevildiği gibi Rumlarca da çok sevilmiştir (Başak, 2023). Durrell, eser boyunca Antik Yunan öğelere duyduğu hayranlığı Rumlar ve Kıbrıs üzerinden göstermiştir, Rum halkını etkilemek için Yunanca konuşmakta ısrarcı olmuştur ve Yunanca konuşabildiği için kendisiyle gurur duymuş, Yunan kültürüne hâkim olduğunu belli ederek Rum halkını etkilemiştir: “Yunanistan'da böyle zeytin yetiştiren tek bir yer vardır ve bu ismi söylemekle çevremde büyük bir zafer kazandım- Kalamata” (s. 80), “...ve dört yıl geçmesine rağmen, hâlâ oldukça düzgün bir Yunanca sohbet yürütebildiğimi görmek bana büyük bir zevk verdi” (s. 14), “Çok kibar olan ve kızıma Yunanca öğreten ben, o zalim hükümdarı ruhumun neresinde taşıyordum?” (s. 155). En dikkat çekici ifadelerden biri de Yunanca konuşmamayı olumsuz bir durum olarak nitelendirirken bunu Türklük üzerinden ifade etmesidir: “Yunanca soru sordum ve İngilizce yanıt verildi. Tekrar Yunanca sordum ve tekrar İngilizce yanıt aldım. Bunun nedenini ancak uzun bir an sonra anlayabildim. Düşündüğümün tersine Yunanca bilmeyen ya da konuşmak lütfunda bulunmayan Türklerin karşısında değildim, hayır Babusların karşısındaydım. Köylü olmayan biri ile Yunanca sohbe dalmak kişinin onurunu yitirmesi demekti. Bu oldukça üzücüydü.” (s. 17). Yazarın Rumlara duyduğu ilgi ve kurduğu dostluğun temelinde İngiltere'nin Yunanistan ve Kıbrıs politikalarının yanında yazarın filhelenist duygularının yattığı bu şekilde gözlemlenebilir. Hatta yazar, arada oluşan bu bağdan o kadar emindir ki; İsraili bir gazeteci ile sohbet ederken, İngilizlerin çok sevildiğini, enosis fikrinin benimsenmesinin, ikamet ettiği köyde çeyrek yüzyıl süreceğini belirtir (s. 128).

Diğer taraftan Yunanlılara ve Rumlara duyulan bu hayranlık ve ilginin, yazarın ilerleyen bölümlerde yaşadığı deneyimler neticesinde -İngiltere Kıbrıs Politikasına paralel olarak- azaldığı ya da değiştiği gözlemlenir. “Bizans modern Yunanistan'ın gerçek annesiydi” (s. 132) söylemi ile Rumların bu fikir üzerinden enosisle bağlandığını, İngiliz hükümetinin ise bu durumu realist bir düzlemde kaldığı için algılayamadığını belirtir (s. 132-133). Nitekim Yunanistan Rumlara refah düzeyinde çok şey vaat etmemektedir ve bu sebeple İngiliz Hükümeti, enosis ideolojisinin İngiltere'nin Kıbrıs politikası üzerinde oluşturduğu tehlikeyi fark etmemekte, Rumların talebini ciddiye almamakta ve bu talebi, genel bir sömürge sorunu olarak ele almakta ısrar etmektedir. Böylelikle Ortodoks kilisesinin baskın rolünü

vurgulayan Durrell, Rumların daha ideolojik bir düzlemde ilerlediklerini, talebin, Rumların refah düzeyi yükseltilecek karşılanamayacağını ifade eder (s. 133).

Burada dikkati çeken bir diğer nokta, Ortodoks ideolojisi ile İngiltere'den ayrılan Rumların bu "karanlığa"¹³ Türkler tarafından sürüklendiği fikridir. Nitekim Kıbrıs'ın ve Yunanistan'ın Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesi sonrası, burada yaşayan Yunanlıların, Rumların ve Ortodoks kilisesinin inanç ve yaşayışlarında özgür bırakılması neticesinde, Ortodoks kilisesinin Bizans mirasını üstlendiğini ve sürdürdüğünü, bugün enosis ideolojisini besleyen sürecin temelini oluşturduğunu vurgular: "...belki de kendilerine özgü bir kültür modelleri olmayan, ya da Yunanlılar üzerine empoze etmeye değer bir kültürleri olmayan Türklerin onlara dil, din ve hatta yerel hükümet özgürlüğü vermesiydi" (s. 134). Yazarın ifadesi ile bu özgür bırakılma durumu, 1453 itibarıyla Fatih Sultan Mehmet'in yürüttüğü dış politikanın¹⁴ bahsini geçirse de, bu durumu Türklerin "kültürsüzlüğü" ile açıklar. Böylelikle yazar, oryantalist Batı aydını kimliği ile, adada azınlık olan Türklere karşı yapıcı olmayan tavrını ortaya koymuş olur. Lakin bu tavır, EOKA'nın şiddet eylemlerinden sonra Türklerin eleştirel ve muhalif tavırları itibarıyla değişir ve İngiltere hükümetinin Türkiye'yi üçlü konferansa davet ettiği dönemde, yazarın Türklerin varlığına tepkisi daha etkin bir düzleme taşınır: "Hem adada hem de dışında Türklerin duyguları ayağa kalkıyordu...", "Doğal olarak, tüm bunların dışında, ada ile ilgili ahlaksal ve yasal haklarımız paha biçilemez değerdedi ancak buna yaslanmak psikolojik bir hata olacaktı. Enosis'e karşı tepkileri düşmanca olacak Türkler için de aynı şey geçerliydi. Ancak her ne kadar Yunanlılar tarafından yönetilmek istemeyen kişilere derin bir sempati duyuyor olsak da, Türklerin azınlık olduğunu görmemek olmazdı..." (s. 194).

Durrell'in eseri ile ilgili bahse konu olması gereken diğer önemli bir konu, adanın tamamından bahsederken yazarın "Cypriot" ifadesini kullanmasıdır. Bilindiği üzere Kıbrıslı ya da orijinal ifadesi ile Cypriot, İngilizler tarafından adada oluşturulmak istenen Kıbrıs kimliği¹⁵ ile ilgili bir ifade olup; dönemin Kıbrıs Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş tarafından, Kıbrıslı olan tek şeyin Kıbrıs eşekleri olduğu ifade edilerek, ağır şekilde eleştirilen bir ifadedir (Loizides, 2007: 172-173), (Kızılyürek, 1999(a), 1999(b): 36). Kıbrıs politikası bağlamında yazarın Cypriot (Kıbrıslı) ifadesi ile Türk ve Rum etnik kökenlerini tek bir ifade altında birleştirmesi ve yeni bir kimlik inşa edilmesi politikasına uygun hareket etmesi, yazarın bireysel duruşu ile İngiltere hükümetinin Kıbrıs politikası arasındaki doğru orantıyı yansıtır.

¹³ Yazarın ifadeyi "darkness" kelimesini kullanarak verir.

¹⁴ İlber Ortaylı, İstanbul'un fethi sonrası Ortodoks Kilisesinin varlığını sürdürmesine izin verilmesini "kurnaz bir politika" olarak ifade eder. Ortaylı'nın belirttiği üzere. Fatih Sultan Mehmet, birleşmeye karşı olan Ghennadios'u patrik ilan eder ve Rum patriğine protokolde üstün bir değer verir. Böylelikle Doğu ve Batı Kiliselerinin anlaşmazlığı kalıcı hale gelerek, Osmanlı İmparatorluğu dış politikası neticesinde bu ayrılıktan faydalanılır. Ayrıntılı bilgi için: İlber Ortaylı, *Avrupa ve Biz*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Loizides, N. G. (2007). Ethnic Nationalism and Adaptation in Cyprus. *International Studies Perspectives*, 8(2), 172-189. <http://www.jstor.org/stable/44214613>.

Yazarın köyde kalıyor olması ve burada edindiği dostluklar, içten ve samimi bir imaj çizer fakat yazarın da tıpkı İngiliz hükümetinin Rum halkının geldiği noktanın farkına varamaması gibi, komşularının enosis istekleri konusunda gelinen noktayı fark edememiş olması, bu dostlukların son bulması ile noktalanır. Yazar, enosis fikrinin yaygınlaşması noktasında İngiliz hükümetini sorumlu tutarak, Kıbrıs'taki İngiliz görevlilerin Avrupa tarihi konusundaki cahilliklerinden, halkla ilişki kurmadığından, yıllarca Kıbrıs'ta ikamet etmelerine rağmen Rumca ya da Türkçe öğrenmemelerinden yakınır: “Kıbrıslıların gerçekten İngilizlerle savaşmak istediklerine inanmıyorlardı...hiçbiri Avrupa ve Balkanlar siyaseti hakkında bilgi sahibi değildi... çok azı Yunanca ve Türkçe biliyordu” (s. 174). Benzer şekilde kendisinin de köyde ikamet etmesi sonucu, buradaki misafirperverlikten ötürü enosis fikri ile ilgili adanın gerçeklerinin farkına varamadığını itiraf eder: “(genel atmosferin kırmızı alarm düzeyinde olması hakkında yazar der) Benim tümüyle kişisel bakış açım ise köyün ufku ile sınırlı olduğu kadarıyla böyle izlenimleri yadsıyordu... tanınıyor ve seviliyorduk; adil oluşumuza ve siyasi dürüstlüğümüze duyulan güven çok sağlamdı...” (130). Nitekim EOKA eylemlerinin şiddeti arttıkça, yazar güvenliğinden endişe duyacak, köylüler ile münasebet kurmaktan çekinecek, benzer şekilde köylü komşuları yazar ile eskisi gibi münasebet kurmayacaklardır. Hatta iyi bir dost olarak gördüğü Panos, EOKA'dan ikinci sınıf tehdit mektubunu aldıktan sonra, cinayete kurban gidecektir. Köyden ayrılırken, komşularının kendisine selam vermemek için kuytulara kaçtığını, Dimitri, Frangos ve diğer yakın olduğu komşularının isteksizce selam verdiğini belirtir: “Dimitri...verdiğim selamı dudaklarını sessizce kımıldatarak aldı”, “İnsanlar kasvetli köşelere, karanlığın içine kaçıyor, konuşmaktan ve gülümsemekten balık gibi kaçıyorlardı” (s. 278). Fakat İngiliz-Rum bağının asıl koptuğu nokta, esere göre, EOKA üyesi Karolis denen gencin idam kararıdır: “(Panos ile yaptıkları son gezide karşılaştıkları köylü der) Fakat İngilizler o Karolis denen oğlanı asarlarsabir şeyler olur...”, “(Rumları kastederek) Karolis genç bir kahramandı” (s. 255), “(Panos der) Karolis'i açacaklar...bu bir şeylerin sonu...uzun bir zaman doğal olarak konuşamayacağız, birbirimizin gözlerine bakamayacağız. Lanet olsun!” (s. 270), “(Panos der) Fakat sadece Karolis asılmakla kalmayacak aramızdaki derin bağ da kopmuş olacak” (271). Son kez köy evine geldiğinde, evin hizmetçisi Xenu'ya, Karolis hakkında “Cinayet işlersen ölmen gerekir” (s. 279) diyen yazar, tavrını net olarak belli eder. Sonuç olarak yazarın tavrı, İngiltere'nin Kıbrıs politikasını eleştirirse de politika doğrultusunda hareket eder.

Kitap tümüyle ele alındığında, enosis fikrinin hızlı yayılımı gözler önüne serilir. Nitekim 1953-56 yılları arasında Kıbrıs'ta yaşadıklarını kaleme alan yazar, köye geldiği ilk zamanlarda İngilizlere beslenen sevgi ile birlikte oldukça misafirperver karşılanırken, kitabın sonunda Yazar “Hiç kimse el sallamadı, hiç kimse gülümsemedi” (s. 280) diyecek, kendisini havalimanına götüren taksici “Gördüğünüz gibi, Rumların en büyük sorunu, gerçekte İngiltere yanlısı olmamızdır” (s. 281) diyerek 3 yıl içinde yaşanan radikal değişimi gözler önüne serecektir. Aslında bu hızlı yayılım yazar tarafından metaforik bir şaka ile ele verilir. Kitabın üçüncü bölümü olan “Tavernadaki Sesler”de yazar Frangos ile karşılaşır. İki polislin gözetimindeki gürültülü ve iri Frangos, milliyetçi tavrı ile tehdit oluşturunca, yazar

bu tehdidi “Kardeşim. Yunanlılarla yanyana çarpışırken Thermopylae’de öldü.” (s. 39) yalanıyla savuşturacak ve bu yalana inanan Frangos’un sempatisini kazanacaktır. Nitekim Thermopylae savaşı, meşhur 300 Spartalı filmine ilham veren, milattan önce Yunanlıların Perslerle yaptığı savaşlardan biridir.¹⁶ Fakat Frangos’un tarih bilgisi noktasındaki cehaletinden faydalandığı gibi, okura şunu da gösterir: “İki şey çok hızlı yayılır. Dedikodu ve orman yangını” (s. 79)¹⁷. Kıbrıs’ta haberlerin çok hızlı yayılmasına eserinde yer yer vurgu yapan yazar, bu yayılımın hızını şu şekilde ifade eder “...eğer Larnaka’da burnunuzu hızla sümkürür ve sonra da otoyolda hızla Limasol’a giderseniz, oraya vardığınızda nezle olduğunuzu çoktan öğrenmiş birkaç kişi ile karşılaşsınız (s. 211). Kitap boyunca yer yer karşılaştığı ve hatta yeni tanıştığı kişilerce Frangos’a yaptığı bu şakası duyulur ve kendisine hatırlatılır: “Çan sesleri durduğunda Panos ‘duyduğuma göre kardeşin savaşta Thermopylae’de ölmüş” (s. 52), “(gezme için gittiği bir manastırda ilk kez karşılaştığı rahip der) Kardeşiniz Thermopylae’de ölmüş” (s. 80), “Onu (yazar kardeşinden bahseder) Thermopylae’de gömdüğüm için bana biraz sinirlendi” (s. 166). Thermopylae konusu her açıldığında, buradaki kişiler yalanı ya da şakayı anlamış, nüktedan davranırlar. Kitap boyunca bu bahsin çok farklı yerlerde ve zamanlarda geçmesi, Kıbrıs’ta herhangi bir haberin ne kadar hızlı yayıldığına göstergesi olmakla birlikte, üç yıllık süre zarfında enosis fikrinin bu kadar hızlı yayılması ve benimsenmesi, EOKA’nın kısa süre içinde örgütlenmesinin metaforudur denebilir. En nihayetinde hem İngiliz hükümetini hem de yazarı şaşırtan, bu kadar kısa süre içinde enosis ve EOKA’nın aldığı biçimdir. Buna bağlı olarak eserin sonunda yazarın savı, Rumların -tıpkı Yunanlılar gibi- kendilerini Bizans’ın devamı olarak addetmeleri ve Yunanistan’ın kendilerine sağlayabilecekleri olanaklardan ziyade, Ortodoks kilisesi önderliğinde, kilise-devlet bağı ile bağlı bir ideoloji çerçevesinde hareket ettikleridir. Eserin sonuna doğru bu fikrini şu şekilde ifade eder: “Çünkü Yunanistan’ın kendisiyle savaşmıyorsak, kesinlikle Yunanistan ruhuna karşı savaşıyorduk” (s. 241).

3. SONUÇ

Lawrence Durrell’in *Acı Limonlar, Kıbrıs 1956* eseri, yazarın Kıbrıs’ta kaldığı 1953-56 yılları arasında yaşanan gerçekleri gözler önüne seren, tarihi eleştiri yöntemi ile daha iyi anlaşılır bir otobiyografik gezi yazısıdır. Bu eser, yazarın Kıbrıs’a ve burada yaşayan Rum ve Türk halklarına dair görüşlerinin İngiliz Kıbrıs Politikası çizgisinde şekillendiğini, aynı zamanda İngiliz hükümetinin enosis anlamakta geç kaldığı gibi yazarın da bu noktada sonradan aydınlandığını gösterir. Nitekim İngiliz hükümeti Kıbrıs’a yapılacak yatırımlar ve iyileştirmeler neticesinde enosis talebinin önüne geçeceğini düşünürken yazar tarafından eleştirilir. Çünkü yazara göre enosis ile ilgili yaşanan sorunlar İngiliz hükümeti tarafından klasik sömürge problemi olarak ele alınmakta; Ortodoks kilisesi ve Yunanistan tarafından yönlendirilen enosis fikrinin altında yatan Bizans idealleri iyi okunamamaktadır. Benzer şekilde, yazar enosis fikrinin bu kadar hızlı yayılacağını ve EOKA gibi bir örgütün ortaya çıkmasını,

¹⁶ Daha fazla bilgi için bkz: Spartalı Leonidas I, <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-336/spartali-leonidas-i/>

¹⁷Bu ifade Kıbrıs’a ait bir atasözüdür ve yazar tarafından “Dinlenme Ağacı” bölümünde paylaşılmıştır.

köylülerin kendisine karşı olumlu tutumu neticesinde fark edemez. Sonuç olarak Rum arkadaşlıkları - bütün samimi ilişkilerine rağmen- son bulur ve adadan kimseyle vedalaşmadan ayrılır. Yazarın Kıbrıs deneyimi bu anlamda, İngiltere'nin Kıbrıs politikasında deneyimlediklerinin mikrokozmetik bir örneği sayılabilir. Bu sebeplerle eserin tarihsel eleştirisi yapılarak bu mikrokozmetik örnek gözler önüne serilmiştir.

KAYNAKÇA

- BAŞAK, Ü. (2023). “Yunanca Kaynaklara Göre Filhelen Taburu ve Peta Muharebesi”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(34), 120-150. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1179629>
- BRITANICA. “Lawrence Durrell, British Author”. <https://www.britannica.com/biography/Lawrence-Durrell>. (23.08.2024).
- BRITANICA. “Catharsis”. <https://www.britannica.com/art/catharsis-criticism>. (23.08.2024).
- CRAWSHAW, N. (1958). “[Review of *Bitter Lemons*, by L. Durrell]”. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 34(1), 116–117. <https://doi.org/10.2307/2605958>
- DURRELL, Lawrence (1957). “*Bitter Lemons of Cyprus*”. London, Faber & Faber.
- DURRELL, Lawrence (1957). “Acı Limonlar, Kıbrıs 1956”. Çevr. Hüseyin Aşuroğlu, Belge Yayınları, birinci baskı, Eylül 1992.
- G. C. W. (1954). “Cyprus: The Closed Issue?” *The World Today*, 10(9), 372–380. <http://www.jstor.org/stable/40392757>. (23.08.2024).
- GÜNAR, A. (2020). “Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (Kıbrıs Cumhuriyeti'nin) Avrupa Birliği Üyelığının Kıbrıs Sorununa Etkisi”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* (37), 95-118.
- KAYINTU, Ahmet (2009). “Lawrence Durrell'in Eserleri, Kişiliği ve Türkler”. Atatürk Üni., Sosyal Bilimler Enst., Eğitim Bil. Böl., Yabancı Diller Eğt. Ana Bilim Dalı, İngilizce Öğretmenliği Bilim Dalı, doktora tezi: 241723.
- KIZILYÜREK, N. (1999a) *Cyprus: the Impasse of Nationalisms*. Athens: Mauri Lista (in Greek).
- KIZILYÜREK, N. (1999b) *Turkish Cypriots under Pressure* [in Greek], Ex Iparhis, October: (36-42).
- KOUNDOURA, M. (2004). “Between Orientalism and Philhellenism: Lady Mary Wortley Montagu's “Real” Greeks”. *The Eighteenth Century*, 45(3), 249–264. <http://www.jstor.org/stable/41467952>. (23.08.2024).
- LOIZIDES, N. G. (2007). “Ethnic Nationalism and Adaptation in Cyprus”. *International Studies Perspectives*, 8(2), 172–189. <http://www.jstor.org/stable/44214613>.
- MORAN, Berna (1972). “Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi”. İletişim Yayınları, 17. Baskı, 2008, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber (2007). “Avrupa ve Biz”. Turhan Kitabevi, birinci baskı, 2007, Ankara.
- PENN, Virginia (1938). “Philhellenism in Europe, 1821-1828”. *The Slavonic and East European Review*, 16(48), 638–653. <http://www.jstor.org/stable/4203426>. (23.08.2024).
- PINE, Richard. “Lawrence Durrell: The Mindscape”. New York, St Martin's, 1994.
- Worldhistory (2024). Spartalı Leonidas I, <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-336/spartali-leonidas-i/>. (24.08.2024).
- ŞAHİN, İ. (2020). “Düşünceden Eyleme EOKA”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* (37), 21-49.
- The Pol Roger Duff Cooper Prize (2024). <https://duffcooperprize.org/who-we-are/>. (23.08.2024).

YEŞİLÇİÇEK, V. (2016). “Türk Dünyasına Yaklaşımı ile Siyasi ve Kültürel Bir Dezenformasyon Örneği Olarak “Acı Limonlar”ı (Kıbrıs 1956) Yeniden Okumak”. *Diyalektolog- Ağız Araştırmaları Dergisi*(10), 79-90.

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DOĞU AKDENİZ YAKLAŞIMI: KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ

SümeYra ULUS*

ÖZET

Türkiye'nin Doğu Akdeniz bölgesindeki dış politikası, özellikle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile ilgili olarak, uluslararası ilişkilerde önemli ilgi ve tartışma konusu olmaktadır. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki dış politikası uzun süredir tarihi, stratejik ve siyasi mülahazalarla şekillenmektedir. Bu politikanın merkezinde, yalnızca Türkiye tarafından tanınan ve kendini devlet ilan eden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bulunmaktadır. Türkiye'nin 1974'te Kıbrıs'a askerî harekât düzenlemesinin ardından 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulması, Türkiye'nin bölgedeki stratejik çıkarları açısından bir dönüm noktası yaratmıştır. Türkiye'nin, Akdeniz enerji kaynaklarına erişim ve bölgesel güvenlik kaygıları da dahil olmak üzere Doğu Akdeniz'deki stratejik çıkarları, Kuzey Kıbrıs'a olan sarsılmaz desteğini etkilemiştir. Yıllar geçtikçe, Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'a yönelik dış politikası, tamamen askeri bir müdahaleden çıkarak devletin meşruiyetini ve istikrarını güçlendirmeyi amaçlayan daha diplomatik ve ekonomik bir angajman stratejisine doğru evrildi. Bu makale, Doğu Akdeniz'deki Türk dış politikasının tarihsel bağlamını inceleyecek, Türk tarafının yaklaşımını analiz edecek ve bu yaklaşımın bölgesel dinamikler üzerindeki yansımalarını değerlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Dış Politika, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Doğu Akdeniz

JEL Kodları: N40, N90, Z00

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, sumeyraulus@outlook.com.tr, 0009-0001-3203-1093

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application: 10 Eylül 2024

Düzeltilme Tarihi / Revision Date: 7 Kasım 2024

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 10 Kasım 2024

Araştırma Makalesi/Research Article

THE EASTERN MEDITERRANEAN APPROACH OF TURKISH FOREIGN POLICY: THE CASE OF THE TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS

ABSTRACT

Turkey's foreign policy in the Eastern Mediterranean region, especially in relation to the Turkish Republic of Northern Cyprus, is a subject of significant interest and debate in international relations. Turkey's foreign policy in the Eastern Mediterranean has long been shaped by historical, strategic and political considerations. At the centre of this policy is the Turkish Republic of Northern Cyprus, a self-proclaimed state recognised only by Turkey. The establishment of the Turkish Republic of Northern Cyprus in 1983, following Turkey's military operation in Cyprus in 1974, marked a turning point for Turkey's strategic interests in the region. Turkey's strategic interests in the Eastern Mediterranean, including access to Mediterranean energy resources and regional security concerns, have influenced its unwavering support for Northern Cyprus. Over the years, Turkey's foreign policy towards Northern Cyprus has evolved from a purely military intervention to a more diplomatic and economic strategy of engagement aimed at strengthening the legitimacy and stability of the state. This article will examine the historical context of Turkish foreign policy in the Eastern Mediterranean, analyse the Turkish approach and assess its implications for regional dynamics.

Keywords: Turkey, Foreign Policy, Turkish Republic of Northern Cyprus, Eastern Mediterranean

JEL Codes: N40, N90, Z00

1. GİRİŞ

Türkiye ve Türk halkları tarafından ‘yavru vatan’ olarak içselleştirilen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) tarihi, Kıbrıs sorunuyla yakından bağlantılıdır. Kıbrıs'ın tarihi çok eskilere dayanır ve çeşitli kültürler ile karakterize edilir. Ada, antik çağlarda yerleşime açılmış ve sırasıyla; Bizans, Osmanlı ve Britanya İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur. Kıbrıs Adası, Akdeniz'in doğusunda stratejik bir konuma sahiptir ve tarih boyunca birçok medeniyetin ilgisini çekmiştir. Bu durum, Adanın sürekli olarak el değiştirmesine ve çeşitli kültürel etkilerin birleşimine yol açmıştır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun 1571 yılında Adayı fethetmesiyle Kıbrıs'a, Türk nüfusunun yerleşimi başlamış ancak Osmanlı'nın zayıflaması Kıbrıs'ta yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmiştir. Kıbrıs, 1925 yılında resmi olarak İngiliz sömürgesi olarak ilan edilmiştir. İngiliz hakimiyeti altında, Adanın demografik yapısı ve siyasi dengeleri önemli ölçüde değişmiştir. Bu dönemde, Rum ve Türk toplulukları arasında belirgin uçurumlar oluşmaya başlamıştır. Eğitim ve ekonomik fırsatlarda yaşanan dengesizlikler, toplumsal gerginliklere zemin hazırlamıştır.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki faaliyetleri, başta Yunanistan ve Kıbrıs olmak üzere diğer bölgesel aktörlerle çatışma ve gerginliklere yol açmıştır. Askeri çatışmalar, deniz sınırları ve kaynakları

üzerindeki anlaşmazlıklar ve siyasi anlaşmazlıklar da dahil olmak üzere çeşitli olaylar meydana gelmiştir. Bu gerilimler bölgesel istikrarı etkilemiş ve diplomatik bir çözüm bulma çabalarını karmaşık hale getirmiştir. 20. yüzyılın ortalarında, Kıbrıs Rumları arasında Yunanistan'a bağlanma (Enosis) isteği giderek artmıştır. Buna karşılık Kıbrıs Türkleri, Rum hegemonyasından endişe duyarak Kıbrıs'ın bölünmesi ve Türkiye ile birleşme (Taksim) taleplerini dile getirmişlerdir. Bu karşıt talepler, Adadaki etnik gerilimleri doruk noktasına taşımıştır. 1950'li yılların başında, Yunanistan ile birleşmeyi amaçlayan EOKA (Ethniki Organosis Kypriou Agoniston) adlı silahlı örgüt kurulmuş ve Kıbrıs'ta şiddet olayları kendini göstermeye başlamıştır. Buna cevaben, Kıbrıs Türklerinin de çıkarlarını korumak amacıyla Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) kurulmuştur. Bu iki örgüt, Adanın başlıca siyasi aktörleri olmuştur. 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak ilan edilmesi, Rum ve Türk toplulukları arasındaki sorunları çözmek için bir fırsat olarak görülmüştür. Ancak, 1963 yılında başlayan kanlı çatışmalar ve "Kanlı Noel" olarak bilinen olaylarla durum hızla kötüleşmiştir. Türk köylerine yönelik saldırılar ve katliamlar, Kıbrıs Türklerinin güvenlik kaygılarını derinleştirmiştir. Bu süreç, Kıbrıs'ın bölünmüşlüğüne zemin hazırlamış ve nihayetinde 1974 yılında Türkiye'nin askeri müdahalesiyle sonuçlanmıştır. Kıbrıs Rum Hükümeti, Yunanistan'la birleşmek isterken, Kıbrıs Türk toplumu Adanın bölünmesinden yanaydı. Bu anlaşmazlıkların sonucunda Ada, Kıbrıslı Rumların yaşadığı güney ve Kıbrıslı Türklerin yaşadığı kuzey olarak ikiye bölündü. Kıbrıs Rum toplumu nüfusun yaklaşık %80'ini, Kıbrıs Türk toplumu ise yaklaşık %18'ini oluşturuyordu.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) kurulmasından önceki Kıbrıs tarihi, Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk toplumları arasındaki siyasi gerilimlerle karakterize olmuştur. Adanın bölünmesi ve KKTC'nin kurulması, bugün de devam eden uzun süreli bir bölünmeye yol açmıştır. Kıbrıs ihtilafına barışçıl ve kalıcı bir çözüm arayışı halen bir zorluk teşkil etmektedir. Türkiye, Kıbrıs Türklerinin güvenliğini en önemli önceliklerinden biri olarak görmektedir. KKTC, stratejik bir tampon görevi görmekte ve Türkiye'nin bölgedeki güvenlik çıkarlarını korumasına olanak sağlamaktadır. Türkiye, güvenlik ve istikrarı sağlamak için KKTC'de askeri birlikler konuşlandırmıştır. Türkiye, KKTC'yi siyasi ve diplomatik olarak desteklemektedir. KKTC'yi bağımsız bir devlet olarak tanıyan ve onunla yakın ilişkiler sürdüren tek devlettir. Türkiye, KKTC'nin uluslararası alanda tanınması konusunda kararlıdır ve Kıbrıs sorununa adil bir çözüm bulunması yönündeki çabalarını desteklemektedir. Türkiye, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına büyük ilgi duymaktadır. KKTC, Türkiye'nin bölgedeki enerji çıkarlarının güvence altına alınmasında rol oynamaktadır. Türkiye, KKTC tarafından kontrol edilen bölgeler de dahil olmak üzere Kıbrıs çevresindeki sularda doğal gaz kaynaklarının araştırılmasını ve üretilmesini desteklemektedir. KKTC, Doğu Akdeniz'deki bölgesel dinamikleri etkilemektedir. Türkiye, KKTC ile ilişkilerini Yunanistan ve Kıbrıs gibi diğer bölgesel aktörlerle olan çatışmalarda ve müzakerelerde konumunu güçlendirmek için kullanmaktadır. KKTC'nin varlığı, Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarını savunmasını ve dış politika gündemini ilerletmesini sağlamaktadır. Türkiye, Doğu Akdeniz sularında doğal gaz arama ve sondaj çalışmaları yürütüyor. Kıbrıs ve Yunanistan'ın kendi Münhasır

Ekonomik Bölgeleri (MEB) olarak kabul ettiği alanlarda hak iddia ediyor. Türkiye, bu alanların Kıbrıs Türk toplumu ve KKTC tarafından da talep edilebileceğini savunuyor.

Türkiye'nin KKTC'ye yönelik politikaları, sadece bölgesel güvenlik ve stratejik çıkarlar açısından değil, aynı zamanda Kıbrıs Türk toplumunun, sosyo-ekonomik gelişimi ve uluslararası tanınma çabaları açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Bu politikaların, KKTC'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmasında ve Doğu Akdeniz'deki jeopolitik dengelerin korunmasında belirleyici olduğu savunulabilir. Çalışma, Türkiye'nin KKTC'ye yönelik politikalarını sadece siyasi ve askeri perspektiften değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla da ele alarak literatüre çok boyutlu bir analiz kazandıracaktır. 'Türk Dış Politikasının Doğu Akdeniz Yaklaşımı: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği' son dönemdeki gelişmeleri ve güncel verileri kullanarak, Türkiye-KKTC ilişkilerinin dinamiklerini ve bu ilişkilerin bölgesel etkilerinin daha iyi anlamlandırılmasına yardımcı olacaktır. Makalenin ana konusunu oluşturan; Türk dış politikasının Doğu Akdeniz yaklaşımı, Türkiye'nin Doğu Akdeniz bölgesindeki stratejik yönelimini ifade etmektedir. Bu yaklaşımın bir örneği, Türkiye'nin dış politika çabalarında önemli bir rol oynayan KKTC olmaktadır. Türkiye, Doğu Akdeniz'i büyük jeopolitik öneme sahip bir bölge olarak görmekte ve burada ulusal çıkarlarını gözetmektedir. Bu çıkarlar arasında deniz haklarının güvence altına alınması, bölgedeki Türk nüfusunun korunması ve ekonomik iş birliğinin teşvik edilmesi yer almaktadır. KKTC, bu bağlamda önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye, KKTC'yi siyasi, ekonomik ve askeri olarak desteklemekte ve dış politikasının ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Son yıllarda Türkiye, Doğu Akdeniz'deki varlığı konusunda giderek daha iddialı bir duruş sergilemiş ve Yunanistan ve Güney Kıbrıs gibi diğer bölgesel aktörlerle çatışmalara dahil olmuştur. Bu noktada, çalışmanın amacını gerçekleştirmek için çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler ve akademik literatürden faydalanılacaktır. Araştırma sonucunda, Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs politikalarının bölgesel ve küresel etkilerine dair kapsamlı bir analiz sunulması hedeflenmektedir. Ayrıca bu makale, Türkiye'nin KKTC'yi 'yavru vatan' olarak içselleştirmesi ile Kıbrıs Türk toplumunun "Kıbrıslılık" kimliği arasındaki gerilimi ve bu kimliğin KKTC için ne anlama geldiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Türk dış politikasının Doğu Akdeniz yaklaşımının tartışmalı olduğunu belirtmek önemlidir. Bazıları bunu Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarının gerekli bir savunması olarak görürken, diğerleri saldırgan ve istikrarsızlaştırıcı bir politika olarak görüyor. Doğu Akdeniz'deki durum karmaşık olmaya devam etmektedir ve diplomatik bir çözüm bulma çabaları büyük önem taşımaktadır. Sonuç olarak, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti örneği, Türk dış politikasının Doğu Akdeniz yaklaşımını ve Türkiye'nin, bölgeye verdiği önemi ortaya koymaktadır. Türkiye, Kıbrıs Türk halkının güvenliğine ve haklarına bağlıdır ve Doğu Akdeniz'deki ulusal çıkarlarını gözetmektedir. Bununla birlikte, durum karmaşıklığını korumakta ve sürdürülebilir bir çözüm bulunması için diplomatik çabaların sürdürülmesini gerektirmektedir. Kanlı Noel, Kıbrıslı Türklerin toplumsal hafızasında önemli bir yer

tutmaktadır. Bu olay, Kıbrıslı Türk toplumunun kimliğinin şekillenmesinde ve bir araya gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Toplumun kolektif bilincinde, bu dönemin acıları ve travmaları hala canlıdır ve nesilden nesile aktarılmaktadır. Makalenin amacı, Kıbrıs Türklerinin yaşadıkları saldırıları ve zulümleri anlamlandırmak, yetişmekte olan yeni kuşakların ‘yavru vatan’ olarak adlandırılan Kuzey Kıbrıs’ın acılarını hissedebilmeleri için meşale görevi görmektir.

2.KIBRIS MESELESİNİN KÖKLERİ VE TARİHSEL ARKA PLAN

Akdeniz’in tartışmalı bölgelerinden biri olan Kıbrıs Adası, tarihin hiçbir evresinde Yunan toprağı olmamıştır ve Anadolu’nun bir parçasını oluşturmaktadır. Mustafa Bostancı aktarımla; Winston Churchill, Yunanistan ile Kıbrıs arasında tarihi ve coğrafi bir bağ bulunmadığını, bu sebeple Kıbrıs’ın Yunan topraklarına bağlanmayacağını, orada yaşayan halkın Yunan olmadığını ve yalnızca Yunan dilini konuştuklarını öne sürmüştür. Akdeniz’in üçüncü büyük Adası olan Kıbrıs Adası, coğrafi konumu itibarıyla Afrika ile Avrupa’yı Asya’ya bağlamaktadır. Türkiye, Kıbrıs’a en yakın ülkedir ve aralarında 70 km bulunmaktadır (Bostancı, 2015:319-320).

Osmanlı İmparatorluğu, II. Selim döneminde Kıbrıs’ı fethetmeye karar verdiğinde yıl 1570’te ve 1571 yılında Adayı ele geçirmeyi başardılar. Bölge, feodaliteden arındırıldı ve güvenlikten sorumlu örgütler kuruldu. Karaman, Sivas, Maraş, Tokat, Amasya, İçel, Yozgat, Aydın, Alanya, Teke, Manavgat, Beyşehir, Akşehir, Seydişehir, Niğde, Ürgüp, Darende, Akdağ, Sis ve Tarsus bölgelerinden alınan Türk nüfusları Adaya yerleştirildi. Günümüzde bölgede yaşayan Kıbrıs Türkleri de böylelikle bölgenin yerlileri oldu (Özakman, 2012:11-15). Osmanlı ve İngiliz tarafı arasında 1878’de, yapılan ve amacı Rusya’ya karşı savunma ittifakı olan antlaşmanın karşılığı olarak, Kıbrıs’ın idaresi İngiltere’ye bırakıldı. Osmanlı’nın kâğıt üstünde devam ettirdiği Kıbrıs egemenliği, 1914 yılında İngilizlerin bölgeyi tamamen işgal etmesiyle sona erdi. Kıbrıs her zaman modern Yunanistan’dan ayrı bir varlık olmuştur. (Copeaux & Mauss-Copeaux & Berktaş, 2009:32-34).

24 Temmuz 1923’te imzalanan Lozan Barış Antlaşmasının yirminci maddesi kapsamında, Kıbrıs’ın 1914 itibarıyla İngilizlere ait olduğuna dair görüş birliği sağlandı. Bu aşamada Türk tarafı, hukuki bir söz hakkına sahip olamamıştır. Kıbrıs halkları kendi kaderini tayin edebilmek (self-determinasyon) için örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Bu örgütler; Kıbrıs sınırlarındaki Yunan varlığını arttırmak (Megali İdea)¹, Kıbrıs’ı Yunan topraklarına katmak (Enosis) olarak ele alınabilir. Türkler ise, bölgede Avukat Fadıl Korkut başkanlığında KATAK adında siyasi bir cemiyet kurdu. KATAK içinde anlaşmazlıkların yaşanmasıyla beraber, 23 Nisan 1944 tarihinde Dr. Fazıl Küçük, Faiz Kaymak, Eczacı Münir ve Pertev Paşa önderliğinde Kıbrıs Millî Halk Partisi kuruldu. Sadece Kıbrıs Türkleri değil, aynı

¹ 1830’da Yunan krallığı Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılıp bağımsızlığını ilan ettiğinde, imparatorluğun iki milyon Ortodoks bireyinden yalnızca 750.000’i bu topraklarda ikamet ediyordu. "Büyük fikir" (megali idea) olarak bilinen birleşme projesi, farklı bölgelerin tek bayrak altında bir araya getirilmesini hedefliyordu. Bknz: Copeaux, E., Mauss-Copeaux, C. ve Berktaş, A. (2009). "Taksim: Bölünmüş Kıbrıs, 1964-2005", İstanbul: İletişim.

zamanda Türkiye Türkleri de Kıbrıs davasını sahiplenmiştir. Örneğin; Hürriyet ve Yeni Sabah Gazeteleri, “Kıbrıs Türk’tür, Türk kalacaktır” söylemleriyle örgütlenmenin Türkiye kanadını oluşturdu. 1950 yılında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) bünyesinde Dışişleri Bakanlığı yapan Necmettin Sadak ve iktidar değişmesinin ardından göreve gelen Demokrat Parti (DP) üyesi ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Kıbrıs sorununa bir mesele olarak bakmamış ve Kıbrıs’ın bir meseleye sahip olmadığını dile getirmişlerdir. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunun, 24 Eylül 1954’te ‘Kıbrıs meselesini’ ele almasıyla birlikte Türk hükümeti meseleyi kabul edebilmiştir (Eroğlu, 2002:739-742).

Megali İdea, tam olarak başarıya ulaşamadı çünkü Kıbrıs Türkleri bir gün bile Yunan-Rum egemenliğine girmemiştir. Yunanlara ait olan Vima Gazetesi, Türkiye ve Kıbrıs Türklerini hedef alan bir haber yaptı. Cevap ise Tasvir Gazetesi yazarı, Cihat Baban tarafından: Türkiye’nin, Kıbrıs’ı kendisine katmak gibi hedefinin olmadığı ancak Kıbrıs Türklerine yapılacak bir saldırı durumunda böyle bir hedefe kapılacağını ve muhatap olarak da Yunanistan’ı seçeceği, şeklinde iletildi. İngiliz himayesini ve Enosis’i reddeden Türkler, 29 Kasım 1948 tarihinde Lefkoşa’da toplandı. Toplantı sırasında yaptıkları konuşmalarla öne çıkanlar arasında Dr. Fazıl Küçük ve o zamanlar henüz genç bir hukukçu olan Rauf Denktaş vardır. Dr. Küçük, Kıbrıs Türk halkının liderliğini üstlendi ve kendi isteğiyle bırakana kadar da bu liderlik görevine devam etti (Özakman, 2012: 53-57).

Yunan tarafının, 2. Dünya Savaşından sonra Ada üzerindeki Enosis iddiaları, Türk-Yunan ilişkilerini de açmaza sürüklemiştir. Bu gerilimler iki ülke arasında sınırlı kalmayarak NATO ve BM örgütlerine taşınmıştır. BM Genel Kurulu 5 Aralık 1958’de, 1287 sayılı kararı alarak ilgili taraflara, barışçıl ve demokratik çerçevede anlaşmalarını tavsiye etmiştir. Kıbrıs meselesi artık Türkiye-İngiltere-Yunanistan üçlüsü arasında çözüme kavuşacak bir şekle bürünmüştür. Yunan ve Türk tarafı, ilk adım olarak isteklerinden feragat ederek, Enosis ve Taksim planlarını rafa kaldırdı. Hemen ardından 1959 yılında Zürih ve Londra konferanslarında üçlü görüşmeler gerçekleşti. Zürih ve Londra Antlaşmalarına göre, ilan edilen Kıbrıs Cumhuriyeti hiçbir devletle birleşmeyecek, yalnızca anayasa ihlali sırasında bu üç devletin (Türkiye, İngiltere ve Yunanistan) müdahale etme hakkı bulunacaktır. Zürih Antlaşması bağlamında kabul edilen hiçbir karar, anayasadan iptal edilemeyecektir. Kıbrıs, adı geçen üç ülke aleyhinde faaliyette bulunamayacak ve Türkiye ile Yunanistan’ın üyeleri arasında olmadığı hiçbir kuruluşa üye olamayacaktır. Türkiye, her şeye rağmen Kıbrıs Türklerinin haklarını güvence altına almıştır ve Kıbrıs’ta yaşayan Türkler, anayasada ‘azınlık’ olarak nitelendirilmemiştir. Türkçe ve Rumca ana dil olarak belirlenmiştir, ayrıca Kıbrıs bayrağının yanında Türk ve Rum bayrağı da kullanılabilir. Kıbrıs bir cumhuriyet olarak karşımıza çıksa da bağımsız bir devlet değildir. Zürih ve Londra Antlaşmaları dışında, Lefkoşa Antlaşması sui generis (kendine has) özellik taşımaktadır (Eroğlu, 2002: 743-745).

3. KIBRIS TÜRKLERİNİN DRAMATİK TARİHİ: KATLIAMLAR VE ZULÜMLER ÜZERİNE

Ada'da yaşayan Türkler için zulmün başladığı tarih EOKA terör örgütünün kurulduğu 1 Nisan 1955 olarak ele alınmaktadır. EOKA kendisine hedef olarak Türkleri seçmişti ve 22 Haziran 1955'te Lefkoşa'da bulunan polis karakoluna, dört Türk polisin yaralandığı bombalı saldırı gerçekleştirdi. Saldırının ardından Türkiye, Kıbrıs meselesinin önemini daha iyi anlayabilmiştir. Dr. Fazıl Küçük ise "Kıbrıs Türk'tür" şekliyle cevap verdi (Copeaux & Mauss-Copeaux & Berktaş, 2009:41-42).

Tüm bunlar vuku bulurken, İngiliz yönetimi, Kıbrıs'a sınırlı da olsa özerklik (self-government) vermeye karar verdi. Yunan tarafı, Türkiye'nin özerklikte söz hakkı edinmemesini istiyordu. İngiltere ise, Türk hükümetinin de bulunduğu üçlü görüşme yapılmasını kararlaştırdı. Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, kurmuş olduğu Kıbrıs Komitesinin üyelerine Londra'da yapılacak olan konferansa gitme emri verdi. Londra'daki konferansın ikinci günü Yunan Dışişleri Bakanı konuşmasında, Kıbrıs'ın self determinasyon ile Enosis'e bağlanması ve Türklerin azınlık statüsüne yerleşmesini önerdi. Üçüncü gün konuşma sırası Türkiye'ye gelmişti. Zorlu, self determinasyon değil; *self-defense* (bir ülkenin kendini savunma hakkı) üzerine söze başlamıştır. Zorlu, konferans sırasında On İki Ada'nın Yunan tarafına bırakılmış olduğunu ve Kıbrıs'ın da bırakılması sonucunda adaletin sarsılacağını, Türkiye'nin, Kıbrıs'ı İngiltere'ye devrettiğini ve dolayısıyla da İngiltere'nin, bölgeyi tekrar başka bir devlete bırakamayacağını, bırakması halinde bunun Lozan maddelerine karşı geleceğini ifade etti. Aynı zamanda Türk Dışişleri Bakanına göre, Kıbrıs meselesi Türkiye- İngiltere arasında çözümlenmelidir. Bu konuda Yunan tarafı, Türkiye'nin muhatabı değildir. (Özakman, 2012:71-75).

Çatışmaları alevlendiren hususlardan biri, Kıbrıs'ın Yunan devletine bağlıymış gibi davranılmaya başlanmasıdır. Örneğin, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Mihail Hristodulu Muskos (Makarios)'un makam aracına Kıbrıs bayrağı yerine Yunanistan bayrağı asılmış ve resmî törenlerde Yunan milli marşı kullanılmıştır. 2 Mart 1961 yılında Cumhurbaşkanı Muskos, EOKA örgütüne desteğini açıklamış ve hemen ertesi yıl Rum İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis, Ada'nın Yunanistan'a ait olduğunu ve Türklerin bölgede azınlıkta olduğunu söylemiştir. Tarih 25 Mart 1962'i gösterdiğinde Lefkoşa'da bulunan Ömeriye ve Bayraktar Camilerine bombalı saldırı düzenlendi ve hemen ardından iki Türk gazeteci öldürüldü. Kıbrıs Türk Cemaat Meclis Başkanı Rauf Denктаş'ın bürosuna saldırı gerçekleşti. Türkiye için bu olaylar kabul edilmeyecek noktaya taşınmış ve İsmet İnönü hükümeti saldırıyı gerçekleştirenlerin cezalandırılmasını istedi. Sadece hükümet değil, Türk halkı da yapılan saldırılara karşı birlik ve beraberlik ile hareket etmiştir (Galata, 2023:3-5).

3.1. 1963 Olaylarının Başlangıcı ve İlk Saldırıları: Kanlı Noel

EOKA örgütü, Yunanistan'da darbe girişiminde bulunan General Kizikis liderliğinde saldırıya geçmişti. 1963 yılının Aralık ayında, Türklerin evleri basılıyor, yollarda Türklere karşı barikat kuruluyor ve fiziksel şiddet uygulanıyordu. 9 Aralık günü, Girne-Lefkoşa güzergahında yolculuk eden

Zeki Halil ve Cemaliye Emirali adındaki iki Türk, Rumlar tarafından öldürüldü. Ulvi Keser aktarımıyla; “Bitmek tükenmek bilmeyen Rum- Yunan şovenizmi, kana doymayan Rum- Yunan iş birliği. Türk olana, Türk doğana, Türk yaşayana karşı insanlığa sığmayan bir öfkeydi bu” şeklinde ifade edilir. 24 Aralık günü tarihe ‘kumsal katliamı’ olarak geçecek büyük kıyım yaşandı. 150’den daha fazla sayıda Rum, Dr. Binbaşı Nihat İlhan’ın, eşi Müriyet İlhan, çocukları Murat, Kutsi ve Hakan İlhan ile yaşadığı Kumsal bölgesinde bulunan evlerine saldırdı. Saldırı sırasında banyo küvetine sığınan Müriyet İlhan ve çocukları katledildi (Keser, 2011:97-101). Rumların, küvette otuz üç el kurşun ile öldürdüğü bir anne ve üç çocuğunun olay yerinde çekilmiş fotoğrafları Türkiye basınına bomba gibi düşmüştür. O gece İsmet Paşa’nın yaşadığı köşke, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’in de içinde bulunduğu bir heyet geldi. 700 civarı Kıbrıs Türkü, Rumlar tarafından esir alınmıştı. İsmet Paşa, saldırıların sonlanması için İngiltere- Yunanistan taraflarına başvurmuştur ancak gereken önemde bir dönüş alamadığını belirterek, tek çarenin Ada’ya müdahale etmek olduğunu söylemiştir. İnönü, Rum tarafına uyarı uçuşları yapılmasını önerdi ve İngiliz-Yunan tarafları ateşkes için Türkiye’nin yanında yer almazsa, Türkiye’nin bu müdahaleyi tek başına yapacağına dair bildiri gönderildi: Türkiye’nin müdahale hakkı doğmuştur. Türkiye’nin kararlı duruşunu gören İngiliz tarafı, askerlerini Türkler ile beraber hareket etmeleri için görevlendirdi. Türk tarafından destek gören Kıbrıs Türkleri, Lefkoşa’ya göç etmeye başlamıştır. Türkiye’den gelen erzak ve battaniye yardımları bölge halkına dağıtılmaya başlanmıştır (Özakman, 2012:182-187).

Türkiye’de yaşayan Yunan kökenli vatandaşlara ayrıcalık hakkı veren 1930 tarihli anlaşma iptal edilmiştir. Yani artık Yunanlar’ın Türkiye’de ikamet etmesi, menkul ve gayrimenkul mal satın almaları, kaldırılmıştır. Bunun yanısıra Gökçeada ve Bozcaada bölgelerinde Rum diliyle eğitim veren okullar da kapatılmıştır. 5 Haziran 1964 tarihinde ABD Başkanı Lyndon Johnson, tarihe ‘Johnson mektubu’ olarak geçecek olan o bildiriye gönderdi ve İsmet Paşadan Yunanlara karşı saldırıya geçilmemesini istedi. Johnson’un eşi, Yunan kökenliydi ve mektubun içeriğine göre; eğer Türkiye, her şeye rağmen saldırıya geçerse ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), bu çatışmaya dahil olursa NATO, Türkiye’yi korumakla mükellef olmayacak ve Türkiye, NATO silahlarıyla Yunanları vuramayacaktır. İsmet Paşa ise Amerika’ya yazdığı cevap mektubunda, Kıbrıs’ta yaşanan katliamların anayasanın ihlal edilmesinden kaynaklandığını, Türkiye’nin olacak bir müdahale sırasında Milletlerarası antlaşmalara bağlı kalarak hareket edeceğini belirtti. 1964 yılının Ağustos ayında, Türklere karşı artan saldırıların neticesinde Türk jetleri, Rum tesislerini vurmuş ve çok sayıda saldırgan hayatını kaybetmiştir (Galata, 2023:9-10).

4. SİYASİ ÇÖZÜM ARAYIŞLARI VE GÖRÜŞMELERİN SEYRİ

Türkiye, Kıbrıs meselesine üç politika ile yaklaşmıştır: İlk olarak, Ada’nın Türk tarafına iade edilmesini savundu ancak bunun başarıya ulaşamayacağını kabullendiğinde, ikinci politikası olan Kıbrıs’ın ortak yönetimine -yani taksim tezine- ağırlık vermiştir. Son politika olarak ise federal Kıbrıs

Cumhuriyetinin kurulmasını onaylamıştır (Doğan, 2008: 255). 9 Temmuz 1964'te Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Cenevre'de, eski ABD Dışişleri Bakanı D. Acheson başkanlığında görüşmeler yapıldı. Müzakereler sonucunda "Acheson Planı" adı verilen bir çözüm önerildi. Acheson Planı'na göre; Karpaz Yarımadasına bağlı bir alanın Türkiye'ye verilmesi kararlaştırıldı. Karpaz Adası dışında kalan bölgelerde özerkliğin, Türk yönetimine bırakılması ve bu bölgelerde Türk yönetiminin etkin olacağı düşünülmüştür. Acheson Planı üzerinde müzakereler devam ederken, Rumlar, Erenköy ve Mansur 'a saldırılarını yoğunlaştırdı ve Türk hükümeti de müdahale ederek 8 ve 9 Ağustos 1964'te söz konusu bölgeleri bombaladı. Türkiye'nin bu hareketinin ardından müzakere maddeleri değiştirildi ancak Türkiye, yapılan değişikliklere rağmen planı kabul etmedi. 1997 yılında Türk- Yunan çekişmesi devam etti. Rauf Denktaş, Adadan ayrılarak Türkiye'ye gittiği esnada bu durumu fırsat olarak değerlendiren Muskos, Rauf Denktaş'ın Kıbrıs'a girişini yasakladı. Kıbrıs'a girmesi halinde derhal tutuklanacağı bildirildi. Denktaş, Adaya gizlice girmeye çalışırken yakalandı. Türkiye'nin olaya müdahale etmesiyle kısa süre sonra serbest bırakıldı (Meydan, 2019).

15 Kasım günü Grivas komutasındaki Yunanlar, Boğaziçi ve Geçitkale bölgelerinde bulunan Türk köylerinde katliam yaptı. Türk Silahlı Kuvvetleri olaya (TSK) müdahale etti ve Türk uçakları, Kıbrıs'a doğru yola çıktı (Kocakılıç, 2021:65-66). 1963-1964 krizi sırasında devletsiz kalan Kıbrıslı Türkler, kriz sonrasında kendilerini ekonomik ablukadan kurtarmak için örgütlenme yoluna girdiler. Kıbrıs Cumhuriyeti Başkan Vekili başta olmak üzere ülkenin yönetimini sağlamak amacıyla komite kuruldu. 28 Kasım 1967'de Kıbrıs Türk Geçici Yönetimi kuruldu. 1967 krizinin ardından Kıbrıs sorununa barışçıl çözüm bulma çabaları Haziran 1968'de BM Genel Sekreterinin teşvikiyle başladı. 24 Haziran 1968'de başlayan ve 8 Haziran 1972'ye kadar süren toplumlararası müzakerelerde, Zürih Antlaşmasının Rumlar tarafından ihlal edilen maddeleri ele alınmış olup, müzakerelerin amacı Zürih Antlaşması'nın pratikte uygulanmasını sağlamaktır. Bütün bu görüşmelerin sonucunda Rum tarafı, birleşik devlet teziyle, Türk toplumunu bir azınlık grubu olarak değerlendirdi. Kıbrıs Türk toplumunun tezi ise, 1960 tarihli antlaşmalarda öngörüldüğü gibi, iki toplum arasında eşitliğe ve iş birliğine dayalı bir dengeyi, antlaşmasının tanıdığı haklardan ödün vermeden, düzeni sağlayacak bir sistem kurmaktır. Temmuz 1974'e gelindiğinde, Rum tarafı uzlaşmayı kabul etmedi ve bir yandan da her fırsatta Kıbrıs'ı, Yunanistan'a katma planlarını gündeme getirdiler (Eroğlu, 2002: 751-752).

Kıbrıs Türkleri, Ağustos ayının 8. günü Erenköy zaferinin yıl dönümünü kutladıkları sırada Rumlar tarafından bir kez daha saldırıya uğradılar. Ancak bu defa sadece fiziksel değil, psikolojik bir şiddet hakimdir. Türklerin duyacakları kadar yüksek sesle;

"Bekledim de gelmedin"

Hiç mi beni sevmedin? ”²

sarkısı bütün radyolarda çalınmaya başlanmıştır. Türkiye'nin, Kıbrıs Türklerini yalnız bıraktığı izlenimini yaratmaktan başka bir amacı olmayan bu hareketler gerçekten de bütün ümitleri kırmaktaydı. O günlerde Ankara'da olağanüstü bir vaziyet hakimdir. Tarihe 12 Mart darbesi olarak geçecek olay, 12 Mart 1971 günü yaşandı. Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları muhtıra yayınladı ve yönetime el koydu. Süleyman Demirel hükümeti, direnç göstermeden koltuğunu bıraktı. Prof. Dr. Nihat Erim Başbakan oldu. Rauf Denktaş ise Kıbrıs için mücadelesine devam etmekteydi. Milletlerarası bir görüşme esnasında Muskos'un, 1964 yılında söylemiş olduğu 'Türkiye, Ada'ya gelse bile kurtaracak tek bir Türk bulamayacak, çünkü hepsini öldüreceğiz' sözlerini gündeme getirildi. Yunan tarafının bir kez daha bu söylemleri tekrarlamasının üzerine, Amerikan diplomat Cyrus Vance, 'Siz Türkleri tehlike olarak görüyorsanız eğer şunu bilmelisiniz; ABD daha önce iki kez Türkiye'nin Adaya müdahale etmesine engel oldu, ancak bu kez ülkem bu konuda parmağını bile oynatmayacaktır.' Bu sözlerle şaşkına dönen Yunanlıları bekleyen daha kötü gelişmeler de vardı. Örneğin; Rumlar kendi içinde çoktan bölünmeye başlamıştı. Bir kısmı Muskos'un istifasını istiyordu ancak Muskos görevini terk etmeyeceği konusunda diretiyordu. Muskos'u destekleyenler ise Enosis militanlarını 'hain' olmakla suçladılar. Kıbrıs liderliğinin yanı sıra başpiskoposluk görevi de olan Muskos, kendisine karşı gelenleri aforoz etti (Özakman, 2012:268-271).

4.1. 1974 Sürecine Giden Yol

CHP Genel Başkanı olan İsmet İnönü, koltuğunu 14 Mayıs 1972'de Bülent Ecevit'e bırakmıştır. Ecevit, birkaç sene sonra Kıbrıs Türklerinin yazgısı için yeni bir kapı aralanmış olacaktır. 1 Nisan 1973, Kıbrıs'ta EOKA yıldönümü olarak kutlandı. Kutlamalar sırasında Türkler'e hakaret ediyor ve saldırıyorlardı. Kıbrıs Meclis'i, Muskos'u başpiskoposluk görevinden aldı. Gerekçe olarak da Muskos'un, siyaset yapması gösterildi. Oysa Özakman'ın ifadesine göre Muskos, 1960'tan beri siyaset yapıyordu, şimdi ise neyin değişmiş olduğu apaçık belliydi; Enosis'i oyalıyordu (Özakman, 2012:271-274).

Yunan subayların Kıbrıs'ta darbe yapacağı, Türkiye'nin ve İngiltere'nin Ada'nın 'de facto' vaziyetine garantör ülke olarak müdahale edeceği söylentileri yayıldı. Türkiye hem Kıbrıs meselesi hem de Yunanistan'ın sürekli kıta sahanlığı ihlali ve Türkiye'ye yönelik tehditkâr tutumu sebebiyle askeri bir hazırlık içerisindeydi. Yunanistan olası bir Türk- Yunan savaşına girmeye istekli değildi. Bu yüzden Türkiye'yi karşısına almaktansa, Muskos rejimini devirmeyi tercih ediyordu. Artık Muskos, Enosis'i desteklemiyor, bağımsız Kıbrıs'ın sahibi olmak istiyordu. Böylece Enosis militanları ile Muskos arasında çıkan gerilimler Yunanistan'ı, Türkiye'den taraf olmaya itiyordu (Keser, 2013:72-74).

² Yesari Asım Arsoy'a ait olan ve Yunan sanatçı Stelio Kazancidis tarafından seslendirilen şarkı, Kıbrıs Türker'ine Kıbrıs Barış Harekâtı öncesinde psikolojik baskı yapmak için radyolarda çalınmaktaydı.

15 Temmuz 1974 yılında Muskos'a karşı beklenen darbe gerçekleşti. Daha önce 1967 yılında Yunanistan'da darbe yapıp yönetimi ele geçiren Albaylar Cuntası, bu defa da Muskos rejimini ele geçirmeye çalışmıştır. Ecevit başkanlığındaki CHP ve Millî Selamet Partisi (MSP) koalisyonu, gelişmeleri dikkatle takip etmekteydi. Yunan Cuntacıların darbe yapıp, Ada'yı Enosis planına dahil etmeye çalışması, Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenliğini tehlikeye atıyordu. Türkiye'nin, 1960 yılında imzaladığı antlaşmaya göre garantör olma hakkı vardı. Türk tarafı, diğer garantör ülke olan İngiltere'ye ortak harekât düzenleme teklifinde bulundu ancak ret cevabı iletildi. Böylelikle Türkiye, 20 Temmuz 1974 tarihinde Ada'ya tek başına müdahale etme kararı aldı (Kocakılıç, 2021:67).

Dönemin Başbakan'ı Ecevit, operasyona dair ilk demecini şu sözlerle ifade etmiştir; “Türk Silahlı Kuvvetleri'miz, Kıbrıs'ta indirme ve çıkarma hareketine başlamış bulunuyor. Allah milletimize, bütün Kıbrıslılara ve insanlığa hayırlı etsin. Bu şekilde insanlığa ve barışa büyük bir hizmette bulunmuş olacağımıza inanıyoruz. Öyle umarım ki, kuvvetlerimize ateş açılmaz, kanlı bir çatışmaya yol açılmaz...” ikinci demecinde ise “Türk Silahlı Kuvvetleri, (kendilerine) ateş açılmadıkça ateş etmeyeceklerdir. Savaş için değil, barış için Kıbrıs'tadırlar. Kıbrıs'ı istila için değil, zorbaca bir istilaya son vermek için Kıbrıs'tadırlar...” (Ecevit, 2011:57-58). Ateş edilmediği müddetçe ateş etmemek, savaşın doğasına aykırı bir durumdur -harekatın ‘savaş’ niteliği taşımadığı belirtilmelidir- ancak yine de Ecevit, süreci sağduyulu bir şekilde yönetmek istemiştir. (Özakman, 2012:311).

Rumların, Türkleri kışkırtmak için tüm radyolarda çaldığı ‘Bekledim de gelmedin’ şarkısına karşılık olarak, Türk şair Ümit Yaşar Oğuzcan'ın şarkı olarak seslendirilmiş şiiri, Bayrak radyosundan çalındı. Şiir'in sözleri “*Bu kadar yürekte çağırma beni. Bir gece ansızın gelebilirim...*” şeklindedir. Böylelikle Kıbrıs Türkleri için umut kapısı aralanmıştır. Hepsi coşkuyla bu şiire eşlik edip, TSK'nın yollarını gözlüyordu. Barış Harekâtı, TSK birliklerinin Lefkoşa-Hamitköy-Gönyeli ve Pınarbaşı bölgelerine hava indirme ve Yavuz Plajı'na deniz üzerinden çıkarma yapmasıyla 20 Temmuz'da resmen başlamış bulunmaktadır (Kaşifiz, 2022).

5. 1974 KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI

İngiliz tarafının ortak müdahaleyi reddetmesinin ardından MSP başkanı Necmettin Erbakan - Başbakan Ecevit'in talimatıyla- Milli Güvenlik Kurulunu bir araya getirerek müdahale kararının alınmasında çok büyük rol oynadı (Okyar, 2016). 20 Temmuz toplantısında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), oy birliği ile harekâtı onayladı. Meclis içinde ortak görüşün sağlanmış olması, Türklük bilincinin boyutunu göstermektedir. Türkiye, operasyon öncesi yayınladığı bildiri harekatın nedenleri arasında şunları gösterdi; Yunanistan'ın anayasasının izin vermediği şekilde Ada'ya darbe düzenlemesi, darbe sonucu Kıbrıs'ın ülke bütünlüğü ve bağımsızlığı risk altında olmaktadır, anayasaya göre Türkiye, garantör devlet olmasından dolayı bölgeye müdahale etme hakkına sahiptir ve son olarak harekatın amacı, Kıbrıs toprak bütünlüğünü ve halkların can güvenliğini sağlamaktır. Operasyon 22

Temmuz'a kadar sürmüştür. Hızlı ve planlandığı şekliyle zafer kazanılmıştır. Güvenlik Konseyi, ateşkes çağrısında bulununca Türk-Yunan tarafları, 30 Temmuz'da çoğunluk olarak Türkiye'nin isteklerinin kabul edildiği Cenevre protokolüne imza attı. Kıbrıs, Türk ve Rum olarak iki muhtar idareye bırakıldı (Eroğlu, 2002:754-759).

Barış Harekâtı sırasında ele geçirilen belgeler, İphestos planını ortaya çıkarmıştır. Plan, Kıbrıs Türklerini 1974'e kadar yok etme tasarılarından oluşmaktadır. Öldürülmesi planlanan Türklerin yaşadığı köyler ve evlerin konum bilgileri detaylı olarak planda yer almaktadır. 1974'e giden süreçte Rum-Yunan tarafları, sistematik bir şekilde 1915 yılında Türklerin, Ermenileri katlettiğine dair sözde soykırım iddialarını öne sürmekteydi. Turgay B. Göktürk aktarıyla; Prof. Dr. Ata Atun, '155 gün içinde 500 bin Ermeni vatandaşının öldürülmesi için, 150 futbol sahası genişliğinde toplu mezar kazılmış olmalıdır. Bu kadar mezar alanını kim kazdı? Bu toplu mezarlar nerede?' diyerek 1915 iddialarının asılsızlığına vurgu yapmaktadır (Göktürk, 2017:161-162). Daha önce üzerinde durulduğu üzere Rauf Denktaş, milletlerarası bir görüşme sırasında, Muskos'un yıllar önce söylediği 'Türkiye, Ada'ya gelse bile kurtaracak Türk bulamayacak' sözlerini gündeme getirmiştir. Bu sözler, İphestos belgelerinden sonra bir kez daha süzgeçten geçirilmelidir.

Kıbrıs'ta bulunan Türk ve Rum idareleri, Birleşmiş Milletler Kıbrıs Barış Gücü (UNFICYP) tarafından denetlenecektir. İkinci Cenevre Toplantısının yapıldığı 8 Ağustos 1974'te, Yunan tarafı, konferans sırasında uzlaşmaya direniyor ve olası bir Türk-Yunan savaşına İngiltere'nin de dahil olacağı yönünde tehditlerde bulunuyordu. 14 Ağustos'a uzayan görüşmede Yunan tarafının tavrı değişmedi (Keser, 2013:80-81). Dönemin Dışişleri Bakanı Turan Güneş, ikinci konferansa katılmadan önce, Yunan tarafının direktme ihtimaline karşı, Ecevit ile bir 'parola' seçtiklerini anılarında anlatmaktadır. Cenevre konferansı uzarsa veya Türkiye aleyhinde ilerlerse Güneş, Ecevit'i arayacak ve "Cenevre toplantısı uzuyor, ailem beni beklemesin, Ayşe tatile çıksın" diyecekti. Güneş'in gerçekten Ayşe adında bir kızı vardı ve bu görüşme şüphe çekmeyecekti. Konferansın uzayacağı belli olunca Güneş, Ankara'ya telefon etti ve o kritik kararı aktardı. Kıbrıs Türk halkı, böylelikle huzura kavuşabilmiş ve Türkiye'nin kendilerini yalnız bırakmayacağını bütünüyle görmüşlerdi. Türkiye'nin, Doğu Akdeniz politikalarının yeni bir dönemini aralayacak olan ve Kıbrıs Türklerinin kaderini belirleyen o karar alındı. Ardından hemen harekete geçildi: Ayşe tatile çıkıyordu. (Simav, 1975:249).

14 Ağustos 1974'te yapılan ikinci müdahale başarı ile tamamlandı. Kıbrıs Türklerinin, yerleşecekleri bölgelerin sınırları belirlenmiş oldu. Nüfus Mübadelesi Antlaşması ile güneyde rehin tutulan Türklerin, kuzeye geçirilmesi sağlandı. (Eroğlu, 2002:759-760). TSK, Kıbrıs'ın kuzeyine girebilmiş ve 16 Ağustos'ta ateşkes ilan edilmiştir. Türkiye'nin, Ada'ya yaptığı müdahalenin hukuki bağlayıcılığı mevcuttur. Türkiye, Garanti Anlaşması'nın usulüne uygun şekilde ve barışçıl amaçlarla müdahalede bulunmuştur. Bülent Ecevit, Cenevre Konferansı sonrasında alınan kararların Yunan ve Rum tarafları arasında ilhak edildiğini ve bu sebeple Türkiye'nin müdahale etmek zorunda kaldığını

açıkladı. Dönemin Başbakan Yardımcısı olan Necmettin Erbakan ise, Ecevit'i destekledi (Arıcıoğlu, 2023:113).

6. KIBRIS'IN BÖLÜNMESİ: KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU

1974 barış hareketinin ardından Yunanistan buna yanıt olarak NATO'nun askeri gücünden çekildi ve ABD, 1975 yılında Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaya başladı. Türkiye, yanıt olarak, Türkiye ile ABD arasındaki tüm ortak savunma tesislerinin imha ettiğini ve tamamen Türk Silahlı Kuvvetleri'ne devrettiğini duyurdu; Karamürsel, Sinop, Diyarbakır ve Belbaşı'ndaki Amerikan istihbarat merkezlerinin faaliyetlerini durdurdu ve sadece İncirlik üssünün NATO amaçları için kullanılacağını ilan etti. Ancak Birleşik Devletler'in, Orta Doğu'da İran'ı kaybetmenin eşliğinde olduğu bir dönemde, Türkiye topraklarındaki üslerinin ve faaliyetlerinin askıya alınması, ABD'yi bölgede zayıflatan bir faktör olduğu için, 1978 yılında ambargo kaldırıldı. 1975'te Kıbrıs Federal Devleti, 15 Kasım 1983'te ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ilan edildi (Algür, 2020:58). Sonuç olarak Türkiye'nin ilk müdahalesi dünya siyasetinde meşru görülürken veya pek tepki görmezken, İkinci müdahaleyle Türkiye, uluslararası kamuoyunun tepkisini çekti ve "işgalci" olarak değerlendirildi. Sadece Türkiye değil, Kıbrıs Türkleri de zor duruma düştü, örneğin bağımsızlıklarını kazanmış olsalar bile ekonomik olarak sorunlar baş göstermiştir (Kaya, 2018:187).

6.1. KKTC'nin 'De Facto' ve 'De Jure' Olarak Tanınması

KKTC'nin 1983 yılında ilan edilmesi, bölgenin hukuki statüsüne ilişkin sorunlara da alan açmıştır. BM Güvenlik Konseyi, 18 Kasım günü 541 sayılı kararı alarak KKTC'nin ilanını geçerli görmemiştir. Güvenlik Konseyi'nin, yargı organı statüsü olmadığı halde Ada'ya ilişkin yargı kararı alması eleştirilen başka bir konu olmuştur. BM Güvenlik Konseyi, KKTC'nin varlığını reddederek, Kıbrıslı Türklerin kendi kaderini tayin etme hakkını kullanmasına da karşı çıkmıştır. KKTC'nin '*de facto*' (fîlen) olarak tanınmasında sıkıntı yoktur ancak, '*de jure*' (hukukî) olarak tanınmamaktadır. Buna gerekçe olarak da Türkiye'nin, müdahale etmesi sonucu meydana gelmesini göstermektedirler. Oysa Türkiye, Kıbrıs'a 1974 de müdahale etti, KKTC ise 1983 yılında ilan edildi. Böylece Türkiye, müdahale eder etmez bir cumhuriyet kurmamış oluyordu. Kuzey Kıbrıs'ın hukuki olarak tanınmaması, devletin nasıl oluştuğuna dair tartışma yaratmıştır. Uluslararası hukuk kapsamında, devletin var olabilmesi için en az üç başat öğenin bir araya gelmesi gerekmektedir: bölge halkı, ülke ve bağımsız -siyasi- bir yönetim. KKTC, tüm bu aranan niteliklere sahiptir ve bu nedenle de devlettir (Algür, 2020:58).

BM kararına en çok karşı çıkanlardan biri de Denктаş olmuştur. Denктаş'a göre BM, Çin'i otuz, Doğu Almanya'yı ise yirmi beş sene tanımamıştır ancak söz konusu iki ülke BM'ye üye ülke konumundadır. Üstelik KKTC'yi tanımadıkları halde birçok ülke ve örgüt, Türkiye'ye ambargo koymuş bulunmaktaydı (Kaya, 2021:195). Prof. Dr. Suat Bilge, KKTC'nin devlet olması için bir engelin olmadığını belirtmektedir; "Kıbrıslı Türklerin kurdukları devlet yasaldir ve uluslararası hukuk açısından

engel teşkil etmez. Türkiye’den başka hiçbir devletlerin KKTC’yi tanımamaları keyfidir, Ada bölünmesin diye Türk Devletini tanımıyorlar ancak Ada’yı Rumlar bölmüştür. Türkler de bölünmeyi kabul etmiştir. Bölünmeyi tanımamak doğru değildir.” (Eroğlu, 2002:770).

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), 11 Kasım 2022 tarihinde yapılan toplantıda, teşkilatın 8. Üyesi olarak Kıbrıs’ın kabul edildiğini açıkladı. Türkiye dışında diğer altı ülkenin KKTC’yi *de facto* olarak tanıdığı anlamına gelen bu karar, Avrupa Birliği (AB) cephesinde gerginlik yarattı. Türkiye dışında hukuki olarak tanınmayan KKTC, yurt dışı uçuşlarını Türkiye veya Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) pasaportu üzerinden gerçekleştiriyor. KKTC’nin tanınmaması konusunda Amerika’nın ve Rusya’nın etkisi büyük olmaktadır. Türk devletlerinden biri olan Azerbaycan bile Rusya endişesiyle KKTC’yi tanımamaktadır (Yalçınkaya, 2022). Başkenti Lefkoşa ve para birimi Türk lirası (TL) olan KKTC’de Cumhurbaşkanı ve Başbakan bulunmaktadır. KKTC Anayasasının dördünü maddesi yasama yetkisini, Cumhuriyet Meclisi’ne vermektedir. Cumhuriyet Meclisi, 50 üyeden oluşur ve seçimleri de beş yılda bir yapılır (Kaya, 2021:195).

7. 2000 SONRASI PERSPEKTİFİNDE KUZEY KIBRIS

2000 sonrası dönemlerde Türkiye’nin KKTC politikaları ılımlı ilerlemiş, ancak sadece *de facto* olarak tanınan KKTC’nin varlığı sebebiyle de politikalar sınırlı sayıda kalmaktadır. Doğu Akdeniz, Türkiye’nin 1792 km ile en uzun kıyıya sahip olduğu bölgedir. Bu deniz, kıyıdaş devletlerin münhasır ekonomik bölgelerinin iç içe geçtiği bir alan olarak dikkat çeker. Türkiye, bu bölgelerin belirlenmesinin kıyıdaş ülkelerin hakkaniyet ilkesi çerçevesinde anlaşmasıyla mümkün olacağını savunmaktadır. Ancak, GKRY gibi diğer kıyıdaş devletlerle antlaşmalar yapmamakta ve GKRY’nin yaptığı antlaşmaları tanımamaktadır. Dönemin Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Türkiye’nin ve Kıbrıs Türk halkının haklarını savunurken, Doğu Akdeniz’deki zenginliklerin hakça paylaşımı konusunda Rum kesimi hariç, Yunanistan dahil herkesle iş birliği yapmaya hazır olduğunu ve egemenlik haklarından kesinlikle vazgeçmeyeceğini açıklamıştır. Türkiye ve Libya, deniz yetki alanlarının sınırlandırılması ve güvenlik iş birliğinin genişletilmesine yönelik anlaşmalar imzalamıştır. Ancak bu anlaşmalara Yunanistan ve Mısır tepki göstermiştir. Türkiye-Libya deniz sınırı anlaşması, Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki politikaları açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir (Aslan, 2020).

2000’li yıllarda Kıbrıs sorununa yönelik BM düzeyinde yoğun çaba harcanmıştır. BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Kıbrıs’ın bağımsız bir devlet olarak birleştirilmesini öngören “Kıbrıs sorununa kapsamlı çözüm temeli” planını sunmuştur. Bu plan, 11 Kasım 2002’de ilk haliyle sunulmuş ve 29 Mart 2004’te ek düzenlemelerle güncellenmiştir. Annan Planı, Kıbrıs’ın AB’ye bir bütün olarak girebilmesi için çağrıda bulunmuş ve referandum kararı alınmıştır. Ancak bu plan, KKTC ve Türkiye iç politikasında anlaşmazlıklara yol açmıştır. Türkiye’nin AB üyeliği konusundaki görüşleri; Kıbrıs sorununun, Türkiye’nin AB üyeliğinde engel oluşturduğu yönündedir. Bu nedenle Türkiye’nin, Kıbrıs politikası da

değiştirilmiştir. Annan Planı, KKTC’de Ulusal Birlik Partisi ve Cumhurbaşkanı Denктаş tarafından reddedilirken, Cumhuriyetçi Türk Partisi lideri ‘evet’ demiştir. Türkiye’de ise “*ver-kurtulcu*”³ ve “*statüko taraftarı*” bir ortam oluşmuştur. 24 Nisan 2004 referandumunda Kıbrıslı Türkler %65’e varan oranla “evet” derken, Rumlar %75,8 oyla “hayır” demiştir. Aradan geçen bir hafta sonrasında, 1 Mayıs 2004’te GKRY, Adanın tamamını temsilen AB’ye üye olmuştur. GKRY’nin AB üyeliği, AB-Türkiye ilişkilerinde söz ve veto yetkisine sahip olmasını beraberinde getirmiştir. Ancak KKTC’nin, tanınma sorunu ve GKRY’nin Kıbrıs Adasının tamamını temsilen AB üyeliği, uluslararası ilişkilerde problem oluşturmaktadır. Ayrıca, Doğu Akdeniz’de keşfedilen enerji yatakları, sorunu bölgesel perspektiften küresel boyutlara taşımıştır (Algür, 2020:60).

Avrupa Birliği, Türkiye’nin kıta sahanlığını, Yunanistan ve özellikle Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ne devretmeye çalışmaktadır. Ancak burada bir sorun var: Avrupa Birliği, Türkiye’nin tanımadığı Kıbrıs Cumhuriyeti’ni (Türkiye, resmî belgelerinde söz konusu devletten bahsederken Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tabirini kullanmaktadır), Kıbrıs Adasının tamamına hâkim olarak kabul ederken; Türkiye, sadece Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni tanımaktadır. Bu durum, Seville Haritasında da yansımıştır. Seville Haritası, Doğu Akdeniz’deki kıta sahanlığı anlaşmazlığını çözmek için hazırlanan bir çalışmadır. Ancak Türkiye’nin tanımadığı Kıbrıs Cumhuriyeti, bu haritada Kıbrıs Adasının tamamına sahipmiş gibi gösterilmiş ve kıta sahanlığı sadece Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ne verilmiştir. Türkiye, bu nedenle KKTC ile Libya arasında imzaladığı anlaşmayla kendi kıta sahanlığını savunmakta ve Avrupa Birliği’nin uluslararası hukuka aykırı Doğu Akdeniz politikalarına karşı çıkmaktadır (Ayverdi, 2020).

Türkiye’den Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Azerbaycan’dan Yeni Azerbaycan Partisi ve KKTC’den Ulusal Birlik Partisi (UBP) temsilcileri, “üç devlet tek millet” anlayışıyla ülkeler arası siyasi ilişkileri daha da güçlendirmeyi hedefleyen bir iş birliği anlaşması için KKTC’nin başkenti Lefkoşa’da bir imza töreni düzenledi. Törene KKTC Cumhuriyet Meclisi Başkanı Zorlu Töre, Başbakan Ünal Üstel, Başbakan Yardımcısı Fikri Ataoğlu, Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanı Erhan Arıklı ile diğer bakanlar, milletvekilleri ve yetkililer katıldı. Concorde Otel’de gerçekleşen törende AKP adına Genel Başkan Vekili Efkân Ala, Yeni Azerbaycan Partisi adına Genel Başkan Vekili Tahir Budagov ve UBP adına Genel Başkan ve Başbakan Ünal Üstel anlaşmaya imza attı. Üstel, partiler arasında varılan anlaşmanın önemine dikkat çekerek, “Bugün burada ‘üç devlet tek millet’ şiarına uygun olarak partiler, gönül köprülerini daha da güçlendirerek ülkeleri arasındaki iş birliğini daha da üst seviyelere taşımak için

³ ‘Ver-Kurtul’, Türkiye’nin, Kıbrıs meselesinden tamamen çekilmesi gerektiğini savunan bir görüştür. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Kıbrıs’ta “ver-kurtul” anlayışının çok basit olduğunu ve hiçbir Türk’ün böyle bir düşüncüyü kabul etmeyeceğini belirtti. Bknz: [Kıbrıs’ta 'ver kurtul' hiçbir Türk’ün aklından geçmez - Son Dakika Haberler Milliyet](#). Düşünceye karşı çıkanlardan biri olan Dönemin Türkiye Barolar Birliği Başkanı Av. Prof. Dr. Metin Feyzioğlu, “Türkiye için Kıbrıs davası bir beka sorunudur. Ver-kurtul diyenler, işgal altındaki İstanbul’un sözde mütareke aydınlarının izdüşümleridir. O gün de ver-kurtul diyorlardı, o gün de mandaya ‘evet’ diyorlardı, o gün de Sevr’e ‘evet’ diyorlardı, bugün de o zihniyetin temsilcileri Kıbrıs’ı ver-kurtul diyorlar. Biz de diyoruz ki; Kıbrıs’ı Kıbrıs Türk’ünden hiç kimse alamaz, alamayacaktır.” Bknz: [556.pdf](#).

tarihi, uluslararası ve kurumsal bir antlaşmayı imzaladık. Atılan bu imzalarla ‘üç devlet tek millet’ söylemimiz artık uluslararası yasal bir boyut kazandı.” dedi. AKP Genel Başkan Vekili Efkan Ala da KKTC’nin 40. kuruluş yıl dönümünü kutlayarak, Türkiye, Azerbaycan ve KKTC’deki iktidar partilerinin iş birliği anlaşmasını memnuniyetle karşıladığını ifade etti. Ala, dünyanın iş birliklerine ihtiyacı olduğunu vurgulayarak, UBP ve Yeni Azerbaycan Partisi ile vardıkları anlaşmanın bölgedeki diğer ülkelerin partilerine örnek olmasını diledi. TDT’de gözlemci üye olarak yer alan KKTC’nin, Türkiye Cumhuriyeti’nin desteğiyle yoluna devam etmesinin milli mücadele açısından önemine dikkat çeken Budagov, KKTC ile Türk dünyası arasındaki ilişkilerin TDT aracılığıyla daha da gelişeceğine inandığını belirtti (Firik, 2023).

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Kıbrıs’ta Maraş bölgesinin yüzde 3,5’unun açılacağını açıkladı. Erdoğan tarafından Temmuz 2021 tarihinde yapılan açıklamanın ardından gözler Maraş’ın, stratejik önemine çevrildi. Maraş’ın bir bölümü, 8 Ekim 2020’de ziyarete açılmıştı ancak bölgenin yüzde 3,5’unun açılması, mülkiyet haklarına saygı gösterilerek yeni bir dönemin başlaması anlamına geliyor. Cumhurbaşkanı Erdoğan, bu adımın mevcut mağduriyetleri gidereceğini belirtti. Maraş, 1974’teki askeri müdahale sonrası kapandı ve mülk sahipleri tazminat veya iade talep edemedi. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararları ve Taşınmaz Mal Komisyonu (TMK) aracılığıyla tazminat talepleri değerlendiriliyor. Ancak, bölgenin askeri statüsünün kaldırılması gerekiyor (BBC, 2021). Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Kıbrıs’ta Maraş’ın statüsüne ilişkin açıklamaları, başta Rum yönetimi olmak üzere AB, ABD ve İngiltere’nin tepkisini çekti. KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar da Maraş’ın yüzde 3,5’ine tekabül eden bölgenin askeri bölge statüsünden çıkarılarak sivil denetime geçeceğini açıkladı. Güney Kıbrıs, bu değişikliğin Türkiye’nin bölgeyi sahiplenme niyetini gösterdiğini düşünüyor ve bölgenin yasal sahiplerine bırakılması çağrısında bulunuyor. AB, ABD ve İngiltere de bu kararı yasa dışı ve kabul edilemez olarak nitelendiriyor (EuroNews, 2021).

AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Josep Borrell, sosyal medyada yaptığı açıklamada, Kıbrıs sorununun kapsamlı çözümüne yönelik müzakerelere geri dönme konusunda taviz verilme riskinin bulunduğunu ve BM Güvenlik Konseyi Kararlarına tam olarak saygı gösterilmesi gerektiğini belirtti. Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias, yapılan açıklamaları en güçlü şekilde kınadıklarını ifade etti. ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken ise, Maraş’ın bazı bölümlerinin Türk kontrolüne devredileceği duyurusunun BM kararlarıyla tutarsız, kabul edilemez ve geçmişteki çözüm müzakerelerini sürdürme taahhütleriyle bağdaşmadığını belirterek kınadığını açıkladı. 46 yıldır kapalı olan ve ‘Hayalet Şehir’ olarak da anılan Maraş, yıllardır devam eden Kıbrıs müzakerelerinde pazarlık konusu oldu. Maraş konusu, BM himayesindeki Kıbrıs müzakerelerinde kapsamlı bir çözümün parçası olarak görüşülüyor, ancak şimdiye kadar müzakerelerde sorunun çözümü sağlanamadı (EuroNews, 2021).

8. DOĞU AKDENİZ’DE GÜÇ DENGESİ: TÜRKİYE’NİN MAVİ VATAN MÜCADELESİ

2006 yılında Tuğamiral Cem Gürdeniz tarafından geliştirilen Mavi Vatan kavramı, Yunanistan'ın Doğu Akdeniz ve Ege Denizi'ndeki geniş taleplerine karşı bir denge unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram, Yunan Adaları ve Kıbrıs için tam münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı haklarının geçerliliğini sorgular. Ankara, Mavi Vatan stratejisi ile deniz iddialarını ileri savunma ilkesi çerçevesinde uygulamaktadır. Türkiye, bu strateji ile deniz gücü olarak statüsünü yükseltmeyi ve Batı'nın olası karşı hamlelerini caydırmayı hedeflemektedir. Kuzey Kıbrıs, Doğu Akdeniz'deki stratejik konumu nedeniyle, Mavi Vatan perspektifinden bakıldığında, Türkiye için önemli bir jeopolitik avantaj sunmaktadır. Türkiye'nin karasuları ve hidrokarbon kaynakları üzerindeki deniz iddiaları, askeri varlığını güçlendirmek için kullanılıyor. Aynı şekilde, Mavi Vatan stratejisi çerçevesinde askeri varlık da hidrokarbon iddialarını destekliyor. Örneğin, 2019'dan beri Türk Deniz Kuvvetleri'nin yıllık tatbikatları Mavi Vatan bayrağı altında gerçekleştiriliyor. Bu durum Kıbrıs'ı, Türkiye ile Yunanistan ve kısmen de AB arasındaki jeostratejik ve jeo-ekonomik rekabetin merkezine yerleştiriyor (Yüksel, 2022:1-3).

Mavi Vatan, Türkiye'nin deniz yetki alanlarını ifade eder ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz'deki haklarını ve egemenlik alanlarını kapsar. Bu alanlar, uluslararası hukuk ve BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne dayanarak belirlenmiştir. Türkiye'nin Mavi Vatan kavramı içinde yer alan kıta sahanlığı sınırları dahilinde yürüttüğü faaliyetler, hak ve çıkarlarını koruma çabasıdır ve bu haklardan vazgeçmesi söz konusu olamaz. Kıyı devletinin deniz üzerindeki egemenlik hakkı, uluslararası hukuka ve içtihatlarla dayanmaktadır (Ülger, 2020). Türkiye'nin Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik geleneksel yaklaşımı, Kıbrıs Rum ve Türk toplumları arasında eşit ortaklığa dayalı bir çözümü savunmak olmuştur. Türkiye ve Yunanistan'ın garantör rollerini üstlendiği bu çözüm, Kıbrıs Rum rejiminin tüm Kıbrıs'ın hükümeti olarak tanınmasını reddetmekte ve BM'nin, KKTC'yi tanımamasına itiraz etmektedir. Bu yaklaşım, Türkiye'nin konfederal bir yapıyı desteklediğini göstermektedir. Ancak, AKP'nin 2002'de iktidara gelmesiyle birlikte, Türkiye federal bir çözüm yolunu benimsemiştir. Türkiye, Annan Planı'nı destekleyerek, İsviçre modeline dayalı iki bölgeli ve iki toplumlu bir federal cumhuriyet önermiştir. Ancak, Kıbrıslı Rumlar, AB üyeliğinin müzakere pozisyonlarını iyileştireceği varsayımıyla bu plana karşı çıkmışlardır. Bu durum, Türkiye'nin AB'den uzaklaşması ve AB'nin etkisinin azalmasıyla yanlış bir hesaplama olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, hidrokarbon kaynaklarının keşfi ve 2011'deki Arap Ayaklanmaları ile 2015'te AKP'nin, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile ittifakı sonrasında Türkiye'nin, dış politikasında milliyetçi bir dönüş yaşanmıştır. (Yüksel, 2022:4).

Mavi Vatan, kavramının bugün bile Türkiye açısından önemi büyüktür. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin 30 Ağustos 2022'de yaptığı yazılı basın açıklamasında, Yunanistan'ın, Ege ve Akdeniz'deki provokasyonlarına dikkat çekerek, Türkiye'nin haklarını savunmaya devam edeceğini ifade etmiştir. Bahçeli, “Mavi Vatan, Türk milletinin çalınmış ve üstüne oturulmuş coğrafyasıdır” ifadesiyle beraber; Türk milletinin zaferlerini çiğnetmeyeceğini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yıl dönümünün muhteşem bir geleceğin müjdecisi olacağını vurguluyor (Milliyetçi Hareket Partisi, 2022).

9. SINIR ÖTESİ MİLLİYETÇİLİK VE KUZEY KIBRIS'TA 'KIBRISÇILIK'

Çalışmanın önceki kısımlarında Kuzey Kıbrıs'ın, Türkiye ve Türkiye Türkleri açısından büyük ölçüde öneme sahip olduğundan bahsedilmektedir. Bu önem neticesinde Türkiye'nin, Kuzey Kıbrıs'ı 'yavru vatan' ve 'mavi vatan' olarak içselleştirmesi, tarihsel ve kültürel bağların yanı sıra stratejik çıkarlarla da şekillenen bir yaklaşımdır. Bu bağlamda Türkiye'nin, KKTC'ye yönelik politikaları, Kıbrıs Türk toplumunun kimlik ve aidiyet algısını derinden etkilemektedir. Ancak, KKTC'deki muhalefet, Türk kimliğinden ziyade 'Kıbrıslılık' kimliği üzerinde durarak, Adanın kendine özgü kültürel ve sosyal dinamiklerini ön plana çıkarmaktadır. Bu başlık altında, Kıbrıs'taki Türk kimliğine karşı olan muhalefet ve Kuzey Kıbrıs'ın kendine özgü Kıbrıslılık kimliğinin yorumlanmasına değinilecektir.

1980'lerde Kıbrıslı Türkler arasında Türk milliyetçiliğine alternatif olarak *Kıbrıslılık* adı verilen yeni bir kimlik ortaya çıktı. Bu ideoloji, Marksist düşünceden ilham alarak, etnik milliyetçiliği her iki taraftaki burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden yanlış bir bilinç olarak tanımlıyordu. Kıbrıslılık, Kıbrıs'ın hem Yunanistan'dan hem de Türkiye'den farklılıklarını vurgularken, ortak bir Kıbrıs kültürü ve kimliğini teşvik ediyordu. Bu ideoloji, özellikle 1970'lerin sonlarında Türk üniversitelerinde sol ideolojiyi benimseyen genç Kıbrıslı Türkler arasında popülerdi. Ancak bu hareket azınlıkta kaldı ve Türk milliyetçiliği, 1990'ların sonlarına kadar kuzeyde baskın kimlik olarak süregeldi. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, kimlik politikaları dünya genelinde yükseldi ve Kıbrıs Türk sol siyasi partileri, Batı Avrupa tarzı sosyal demokrat bir kimliğe büründü. Kıbrıs'ın, AB üyeliği süreci Kıbrıslılık ideolojisinin güçlenmesine katkıda bulundu. Ancak Türkiye'den gelen göçmenler ve ekonomik dönüşüm, Kıbrıslı Türkler arasında kimlik tartışmalarını daha da alevlendirdi (Gülseven, 2020:27-30).

KKTC, tarih boyunca çeşitli kimlik ve milliyetçilik tartışmalarının merkezi olmuştur. Özellikle 1974'teki Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra, Adanın kuzeyinde yaşayan Türkler arasında kimlik ve aidiyet konuları daha da belirgin hale gelmiştir. Bu bağlamda, '*Kıbrısçılık*' ve '*Kıbrıslılık*' olarak adlandırılan ve Kıbrıs'ın yerel kimliğini ön plana çıkaran görüş, bazı kesimler tarafından desteklenmektedir. Kıbrısçılık, Adanın hem Türk hem de Rum topluluklarının ortak bir kimlik altında birleşmesini savunurken, Türk kimliğini istemeyen ve bu görüşü destekleyenler, Kıbrıs'ın bağımsız ve birleşik bir kimlik altında var olması gerektiğini düşünmektedir (Çolak, Şahin & Çolak, 2024:114-119).

KKTC milliyetçiliğinin doğuşuna ilişkin görüşler de mevcuttur. Örneğin Kıbrıstürkleri, Rum tarafını kendilerine tehdit olarak görmeye başladıkları zaman Türk kimliğine eğilim göstermeye başladılar. Kıbrıstürkleri, Atatürk ve öncesi dönemlerde etnik kimlik bilinci yaşamazken, Rum tarafının megalî idea söylemlerinden sonra kimliksel mücadeleye girişmişlerdir. Türkiye'de var olan Türk milliyetçiliği ile, Kuzey Kıbrıs'ta sonradan inşa edilen milliyetçilik arasında belli başlı ayrılıklar mevcuttur. İngiltere, Ada'yı işgal ettiği sırada Müslüman Kıbrıs elitleri, İngiltere hükümeti ile kaynaşmaya başlamıştır. Müslüman Kıbrıs seçkinleri, 1919-1923 yılları arasında Türkiye'de vuku bulan milli mücadele ve Kemalist izler taşıyan Türk milliyetçiliğine yönelmeye başladığında kimliksel krizler

yaşamıştır. Kıbrıs Türk milliyetçiliği, daha çok dini nitelikler taşıırken, 1940'lı yıllardan sonra Türkiye'nin Türk milliyetçiliğine entegre olabilmıştır (Durur, 2006:14-16).

1974 olaylarının ardından Kıbrıs Türk kimliği, kendini yeniden inşa etme sürecine girdi. Bu süreçte, Kıbrıslı kimlik ve Türk milliyetçiliği olmak üzere iki rakip kimlik kavramı, Kıbrıs'ın yeniden birleşmesi müzakerelerinde Türk tarafının tercihlerini şekillendirdi. 1990'lı yıllardan sonra, Kıbrıslı kimliğin güçlenmesine yol açan birçok faktör ortaya çıktı. Türk göçmenler, yerli Kıbrıslı Türklere "içsel bir öteki" sağladı ve kimliklerine yönelik bir tehdit olarak algılandı. Kıbrıs sorununun Avrupalılaşması ve Kıbrıs'ın, AB üyeliği süreci, Kıbrıslı kimliğin çekiciliğini artırdı. Türkiye'de yükselen muhafazakarlık ve AKP'nin politikaları da Kıbrıslı kimliğin yeniden yapılandırılmasında etkili oldu. AKP'nin bazı politikaları, Kıbrıslı Türklerin laik yaşam tarzına yönelik bir tehdit olarak algılandı ve bu durum, Kıbrıslı kimliğin güçlenmesine katkıda bulundu. Annan Planı döneminde Kıbrıslılık, popülerlik kazandı ancak referandumun ardından yaşanan hayal kırıklığı ve Kıbrıslı Rumlar tarafından reddedilme duygusu, kuzeydeki Kıbrıslılığı tehdit etti. Buna rağmen Kıbrıslılık, statükoya ve etnik milliyetçiliğe karşı güçlü muhalefetini korudu ve özellikle genç nesiller arasında büyümeye devam etti. AB ile artan etkileşim ve "evet" oyununun sınırlı getirisi, Kıbrıslı Türklerin uluslararası toplumla ilişkilerinin yumuşamasına yol açtı. Ancak barış görüşmelerinin ardı ardına başarısızlıkla sonuçlanması, Kıbrıslılığın iki toplumlu karakterini sarstı. Son yıllarda, daha çok iç meselelere odaklanan ve kuzeyde 'hafif bir Kıbrıs Türklüğü' ortaya çıktı. Bu yeni kimlik, Ankara ile asimetrik ilişkileri onaylamaz ve federal bir çözümün uygunluğunu sorgular. Denktaş'ın etnik milliyetçiliği ise hala önemli sayıda Kıbrıslı Türk tarafından paylaşılmaktadır. Annan sonrası dönemde barış görüşmelerinin başarısızlığı ve mevcut durgunluk, Kuzey Kıbrıs'ta kimlikleri bir kez daha dönüştürmekte ve federalizm ile iki devletli çözüm alternatiflerinin gündeme gelmesini mümkün kılmaktadır. Ancak, bu tür alternatifler henüz embriyonik aşamadadır ve siyasi seçkinler arasında yaygın değildir. Kıbrıs Türk toplumundaki baskın kimlikler, çeşitli iç ve dış faktörlere bağlı olarak dalgalanmaktadır ve kimlik konusundaki çekişmelerin Kuzey Kıbrıs siyasetinde yüksek kalmaya devam etmesi muhtemeldir (Gülseven, 2020:35-36).

KKTC'nin milliyetçilik ekolü birçok defa KKTC'li liderler tarafından gündeme getirilmiştir. Örneğin Rauf Denktaş, 19 Ekim 1996'da Kıbrıs gazetesinde, 'Türk milliyetçiliğinin esir Türklerin bağımsızlığını öngördüğünü ve bağımsızlığını koruyan Türk halkının, her yerde Türk milliyetçisi olduğunu' belirtti. Serdar Denktaş⁴ ise Kıbrıs Türk milliyetçiliğini, 'KKTC milliyetçiliği' olarak tanımlamaktadır. Bu görüş, Kıbrıslıtürk⁵ kimliğini inkâr eden ve KKTC'nin, Türk vatandaşlığında

⁴ Rauf Denktaş'ın oğlu. 1992-1993 yılları arasında Demokrat Parti Lefkoşa İlçe Başkanlığı ve Genel Sekreterlik, 1993'de Demokrat Parti'den Lefkoşa Milletvekili ve 1994-1995 tarihleri arasında Gençlik ve Spor Bakanlığı görevlerinde bulundu. 16 Ağustos 1996 tarihinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak görev aldı. Bknz: https://mfa.gov.ct.tr/tr/team_member/serdar-denktas/.

⁵ Kıbrıslıtürk'lük, 1970'lerin sonlarına doğru Kuzey Kıbrıs'ta ortaya çıkan bir kolektif kimlik kurgusudur. Bu kimlik, milliyetçilik söylemiyle inşa edilmiş ve Kıbrıslı yazarlar ve akademisyenler tarafından sıkça atıfta bulunulan bir kavramdır. Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan yerli halk, kendilerini öteki'lerden ayıran bu kimlikte tanımlamaktadır. Bknz: Durur, E. K. (2011). Kuzey Kıbrıs Türk Basınında Milliyetçilik Söylemi (Referandum Süreci). Ankara Üniversitesi (Turkey), s.2.

Kıbrıstürk'ünü yeniden tanımlamaya yönelik bir girişimdir. KKTC vatandaşlık tanımı ise; 'KKTC'ye vatandaşlık bağı ile bağlı olan tüm vatandaşlarımız... doğum yeri neresi olursa olsun, dünyanın neresinden ve ne zaman gelmiş olursa olsun, KKTC'ye vatandaşlık bağı ile bağlı olan her *Türk*, Kıbrıstürk'ü sıfatı kazanmaktadır' şeklindedir. Kıbrıs'ta Kıbrıs Türk kimliğini kabul etmeyen, *KKTC vatandaşları milliyetçiliği* arzulanmaktadır. Ancak bu KKTC vatandaşlık milliyetçiliğinin sorunu 'vatan' olmaktadır. Kıbrıslı Türk, Kıbrıs'ı vatan yaparken; Türkiye Türkleri, Kıbrıs'ı 'yavru vatan' olarak yorumlamaktadır. KKTC, bu aşamada anavatanın bir uzantısı şeklinde algılanmaktadır ve vatandaşları ise birbirine yabancılaşmış bir insan topluluğudur. KKTC'nin bu insan topluluklarını vatandaşı olarak kabul etmesi ve birleştirmesi gerekmektedir (Akay, 1997).

Sonuç olarak, Kuzey Kıbrıs'ta Türk kimliğini istemeyen ve Kıbrıslılık görüşünü destekleyenler, Adanın geleceği ve kimliği konusunda farklı bir perspektif sunmaktadır. Bu görüş, Kıbrıs'ın yerel kimliğini ve bağımsızlığını vurgularken, aynı zamanda Adanın, iki topluluğu arasında bir köprü kurmayı amaçlamaktadır. Kıbrısçılık, küreselleşme ve Avrupa Birliği üyelik süreçleriyle birlikte güçlenmiş ve toplumun çeşitli kesimlerinde kabul görmüştür. Ancak, bu görüşün karşısında duranlar da bulunmaktadır ve bu durum, Adanın geleceği ve kimliği konusundaki tartışmaların devam edeceğini göstermektedir (Çolak, Şahin & Çolak, 2024:133-135).

10. GEÇMİŞTEN ALINAN DERSLER VE GELECEĞE YÖNELİK UMUTLAR

Kıbrıslı Türklerin soykırımı, tarih boyunca yaşanan acı ve travmatik bir dönemi temsil eder. 1963-1974 yılları arasında Kıbrıs'ta yaşanan olaylar, Kıbrıslı Türklerin, hak ve çıkarlarını korumak için mücadele ettiği bir dönemdir. Bu süreçte yaşanan acıları unutmamak ve soykırımın gerçekliğini hatırlamak, gelecekte benzer felaketlerin yaşanmaması için önemlidir. Kıbrıslı Türkler ve Anavatan Türkiye, bu tarihi gerçeği unutmadan, barış ve iş birliği için çaba göstermeye devam etmelidir (Eroğlu, 2002:778).

Kıbrıs Türkleri, yüz yıllık acı ve onurlu mücadele döneminden sonra, Kıbrıs'ın İngiltere'ye kiralanmasından bu yana hak ettikleri özgürlüğe ve korkusuzca yaşama hakkına kavuşmuşlardır. Kıbrıslıların "mutlu barış harekâtı" olarak adlandırdığı süreç, Kıbrıs'ı çatışma, yıkım, kıyım, insan kaçırmaya, işkence, ırza tecavüz, yağmacılık, çetecilik ve toplu mezarlarla anılan karanlık günlerden kurtarmıştır. Artık Kıbrıs, kanlı geçmişini geride bırakarak barışın Adası olmuştur (Özakman, 2012:443).

KKTC'nin haklı mücadelesini tüm dünyanın ve uluslararası örgütlerin kabul edebilmesi için birtakım politikalar geliştirilmelidir. Örneğin Kıbrıs Postası köşe yazarı Dr. Orhan Aydeniz; "Kıbrıs Sorunu, Kıbrıs Rumlarıyla, Kıbrıs Türkleri arasında yaşanan siyasi tabanlı bir sorundur. Bu sorun, Britanyalıların Kıbrıs Sözleşmesi sonrasında Ada'yı kolonileştirmeleriyle halklar arası çatışmaların artmasına yol açtı. 1960'ta kurulan ortak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, Türk ve Rumlarca birlikte yönetilmesi

mutabakatının terk edilerek Adanın Rumlarca tek taraflı idare edilmesi ve Yunanistan'a bağlanmasını hedefleyen girişimler, uluslararası bir sorun olarak ortaya çıktı. Bu tarihlerde taksim isteğinde bulunan Türkler ile Enosis isteyen Rumlar arasında çatışmalar yaşandı. Kıbrıslılar, tamamen öz belirtim hakkı istiyordu. Ancak emperyalist devletler, Adayı Yunanistan'a vermek istedikleri için, uluslararası hukuk ve anlaşmalara aykırı olarak, ortak yönetimi silah zoruyla el koyan Rum Yönetimini 'Kıbrıs Cumhuriyeti' olarak kabul etti. 1963'ten günümüze yaşanan olaylar, emperyalist devletlerin, BM ve AB'nin siyasi tercihle uluslararası anlaşmalara ve hukuka aykırı olarak Rum-Yunan tezlerini desteklediğini göstermektedir. Halen emperyalistlerin amacı, federasyon gibi bir ara çözümle Türk ordusunu, Kıbrıs'tan uzaklaştırmak ve daha sonra Adanın tümünü Yunanistan'a vermek olduğunu göstermektedir. Ancak gerçek dost devletlere, Kıbrıs sorununun emperyalistler tarafından yaratıldığını, çözümsüzlüğün sebebini Türkiye'nin, Akdeniz'de etkisiz duruma getirilmesi ve Adanın kuzeyini de Yunanistan'a vermek olduğunu; kalıcı barış bakımından yan yana iki devletli seçeneğin en güvenli, adil çözüm olduğunu anlatmalıyız. Tarih boyunca Türk düşmanı olan devletlerin adil, hukuka ve uluslararası anlaşmalara saygılı davranarak Kıbrıs'ta Türk halkının varlığının sürdürülmesini sağlayacak bir çözüme yardımcı olabileceğini düşünmek hayalperestliktir. Bu nedenle, gerçek dost devletlere Kıbrıs gerçeklerini belgelerle anlatmalı ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanımaları için girişimde bulunmalıyız" (Aydeniz, 2024) şeklinde yorumlamaktadır.

Barış Harekatının 50. yıl dönümünde KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar, Kıbrıs Barış Harekatı'nın sonucunda son 50 yıldır Kıbrıs'ta barışın hüküm sürdüğünü vurguladı. Tatar sözlerine Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in "Biz aslında savaş için değil barış için, yalnız Türklere değil Rumlara da barış getirmek için Ada'ya gidiyoruz" demeciyle devam etti. Tatar, Kıbrıs meselesinin çözümlenememesinde, öldürülen Rum ve Yunanların sorumluluğunun haksız yere Kıbrıs Türk halkına ve Türkiye'ye yüklenmeye çalışılmasının etkili olduğunu ifade etti. Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'deki kritik coğrafyasına da dikkat çeken Tatar, Ada'nın Türkiye ve Kıbrıs için stratejik bir öneme sahip olduğunu vurguladı. Cumhurbaşkanı Ersin Tatar, Türkiye'nin desteğiyle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde (KKTC) sıfırdan bir devlet idaresi kurulduğunu ve KKTC'nin Doğu Akdeniz'de çağdaş ve bağımsız bir Türk devleti haline geldiğini vurguladı. KKTC'nin uluslararası camiada tanınma mücadelesine rağmen ayrı bir halk olduğunu gösterdiğini belirten Tatar, Kıbrıs'ta iki ayrı devlet, iki ayrı demokrasi olduğunun dünya tarafından iyi bilindiğini ifade etti. Ayrıca, Kıbrıs Türklerine yapılan haksızlığa dikkat çekti ve Kıbrıs meselesinin çözümlenememesindeki siyasi sıkıntılara değindi. Kıbrıs'ta yapılan Annan Planı halk oylamasında 'evet' oyu veren Kıbrıs Türkleri, verilen sözlere rağmen izolasyonlar altında yaşamaya devam ederken 'hayır' oyu veren Rum halkının AB'ye alındığına dikkat çeken Tatar, bu olumsuzluklara rağmen Kıbrıs'taki Türk varlığının devamı için çalışmaya devam edeceklerini ifade etti (Firik & Efesoy, 2024).

TBMM, Kıbrıs Barış Harekatı'nın 50. yıl dönümü münasebetiyle uluslararası toplumu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni KKTC tanımaya çağırdı. Karar, Resmî Gazete'de yayımlandı. Kararda, "20 Temmuz, yıllardır çektiği acı ve zorluklara cesaret ve sabırla karşı koyan Kıbrıs Türk halkının kurtuluş günüdür. Ada'daki egemenlik haklarının ve eşit statüsünün korunmasının sembolüdür." ifadelerine yer verildi. 1963 yılında Kıbrıslı Rumların ortaklık devletini gasp etmesiyle başlayan karanlık dönemin, Barış Harekatı ile sona erdiği ve Ada'da huzur ve güven ortamının tesis edildiği belirtildi. Kıbrıs Türk halkının Türkiye'nin desteğiyle adil, kalıcı ve sürdürülebilir bir çözüm için çaba sarf ettiği kaydedildi. Ancak 50 yılı aşkın süredir devam eden müzakere sürecinde Türk tarafının yapıcı rolüne rağmen, Rum tarafının uzlaşmaz tavrı nedeniyle sonuç alınmadığı ifade edildi. Kıbrıslı Rumlar AB üyeliği ile ödüllendirilirken, Kıbrıslı Türklerin haksız ve insanlık dışı izolasyona, kısıtlama ve ambargolara maruz bırakıldığı aktarıldı. Kararda, "Uluslararası toplumu, Ada'daki gerçekleri kabul ederek, Kıbrıs Türk halkının maruz kaldığı insanlık dışı izolasyona bir an önce son vermeye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni hak ettiği şekilde tanımaya davet ediyoruz." denildi. Türkiye'nin Kıbrıs Türklerinin özgürlük ve refahının teminatı olmaya devam edeceği ve 'garantör devlet' ve 'Ana vatan' olarak sorumluluklarını hassasiyetle yerine getireceği belirtildi. TBMM'nin ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin KKTC'ye tam desteği her koşulda ve kesintisiz olarak devam edeceği vurgulandı. Kıbrıs Barış Harekatı'nın 50. yıl dönümünde, Kıbrıslı soydaşlarla gönül ve dava beraberliğinin teyit edildiği ve sarsılmaz birlik ve dayanışmanın bir kez daha tüm dünyaya ilan edildiği ifade edildi (Akdeniz Manşet, 2024).

11. SONUÇ

Türkiye'nin, KKTC ile olan ilişkileri tarihsel, siyasi ve stratejik perspektiflerden ele alınması gereken bir meseledir. Bu bağlamda Türkiye'nin, KKTC için izlediği politikaların temellerini anlamak önem arz eder. Kıbrıs meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda Adayı İngiltere'ye bırakmasıyla başlamış ve 20. yüzyılda birçok uluslararası kriz ve müzakereye sahne olmuştur. Bu makalede Türkiye'nin, Kuzey Kıbrıs için izlediği politikaların tarihsel süreç içerisindeki evrimi, stratejik hedefleri ve bu politikaların uygulama biçimleri üzerinde durulmuştur. Kıbrıs sorunu, sadece Adadaki iki ana etnik grup arasındaki çatışmaları değil, aynı zamanda Türkiye, Yunanistan ve diğer uluslararası aktörlerin politikalarını da önemli ölçüde şekillendirmiştir. Kofi Annan Planı gibi çeşitli çözüm önerileri sunulmuşsa da halen kalıcı bir çözüm bulunamamıştır. Bu tarihi arka plan, Kuzey Kıbrıs'ın yeni siyasi ve ekonomik dinamiklerini anlamak için temel teşkil etmektedir. Ada, Doğu Akdeniz'deki stratejik konumu nedeniyle hem askeri hem de ekonomik açıdan kritik bir öneme sahiptir. Türkiye'nin, GKRY ile Yunanistan'a karşı denge politikası izlemesi ve Kıbrıs Türklerinin güvenliğini sağlama amacı, bu stratejik kaygıların temelini oluşturmaktadır.

Türkiye, Kıbrıs sorununda uluslararası hukuka ve diplomasiye de önem vermektedir. 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasası gereği, Türkiye garantör devlet konumundadır. 1974 Kıbrıs

Barış Harekâtı, Türkiye'nin bu garantörlük hakkını kullanma konusundaki kararlılığının bir göstergesidir. Harekât, BM Güvenlik Konseyi tarafından kınanmış ve Türkiye'ye, Adadaki askerlerini çekmesi çağrısında bulunulmuştur. Uluslararası toplumun önemli bir kısmı, Türkiye'nin bu askeri müdahalesini işgal olarak nitelendirmiştir. 1990'lar, KKTC için uluslararası alanda önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde KKTC'nin uluslararası tanınırlığı ve siyasi statüsü sürekli olarak Türkiye'nin destek ve stratejileriyle şekillenmiştir.1990'lar süresince Kıbrıs sorunu, BM'nin çözüm arayışlarında önemli bir yer tutmuştur ancak KKTC, BM tarafından resmen tanınmamıştır ve bu durum KKTC'nin uluslararası izolasyonunu derinleştirmiştir. AB, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 2004'te üyeliğini kabul etmeden önce bile Ada üzerindeki çatışmalara dair endişelerini dile getirmekteydi. Türkiye, AB üyelik süreci bağlamında Adadaki duruma yönelik çeşitli diplomatik girişimlerde bulunmuştur.

Ayrıca, BM çatısı altında yürütülen müzakerelere aktif katılım, Türkiye'nin diplomatik çözüm arayışlarını sürdürme niyetini ortaya koymaktadır. Türkiye ile KKTC arasında güçlü ekonomik ve kültürel bağlar bulunmaktadır. Türkiye, KKTC'ye her alanda yoğun destek sağlamaktadır. Eğitim, ticaret, savunma ve kültürel iş birliği konularında yapılan anlaşmalar, bu bağların somut örnekleridir.

KKTC ve Türkiye arasındaki ilişkiler, AB genişleme sürecinin başlaması ile dikkate değer değişiklikler göstermiştir. AB'nin, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni 2004 yılında tam üye olarak kabul etmesi, KKTC ve Türkiye ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. Bu kabul, GKRY'nin uluslararası tanınmasının pekiştirilmesi anlamına gelirken, KKTC'nin ve Kıbrıslı Türklerin durumu karmaşık hale gelmiştir. AKP, 2002 yılında iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'nin KKTC ile olan ilişkilerini farklı bir boyuta taşımıştır. AKP hükümeti, KKTC ile ilişkilerini hem ekonomik hem de diplomatik kanallarla güçlendirme stratejisi izlemiştir. AKP hükümeti, KKTC'ye uygulanan izolasyonların kaldırılması için çeşitli diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Türkiye, çeşitli uluslararası organizasyonlarda KKTC'yi temsilen etkin bir rol üstlenmiştir.

Geleceğe yönelik planlamalar yapılırken, dikkate alınması gereken birkaç temel öneri bulunmaktadır: Kuzey Kıbrıs'ın uluslararası tanınma sürecinin hızlandırılması için diplomatik girişimlerin artırılması gerekmektedir. AB ve BM gibi uluslararası örgütlerle daha etkili iletişim ve iş birliği stratejileri geliştirilmelidir. Kuzey Kıbrıs'ta iyi yönetim uygulamalarının teşvik edilmesi ve şeffaflık ilkelerinin benimsenmesi ve uluslararası kamuoyunda daha fazla destek bulması için medya stratejilerinin güçlendirilmesi, küresel arenada daha etkin bir halkla ilişkiler politikası izlenmesi gerekmektedir. Hukuki ve idari reformların desteklenmesi, demokratik süreçlerin pekiştirilmesi açısından önemlidir. Askeri ve diplomatik ilişkiler kapsamında Türkiye'nin rolü, Kıbrıs Türk halkının güvenliğini sağlama ve onların uluslararası arenada tanınmasına yardımcı olma amacına yöneliktir. Bu çerçevede Türkiye, KKTC ile olan ilişkilerini güvenlik boyutunda geliştirmeye devam etmektedir.

Türkiye'nin, Kuzey Kıbrıs için izlediği politikalar ve dış politika stratejileri, bölgesel istikrar ve güvenlik bağlamında büyük önem taşımaktadır. Geleceğe yönelik öneriler, bu stratejilerin etkinliğini artırmak ve Kuzey Kıbrıs'ın uluslararası alandaki konumunu güçlendirmek için tasarlanmıştır. Bu öneriler, Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs için izlediği politikalarda daha etkin ve uzun vadede sürdürülebilir sonuçlar elde edilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Her bir öneri, bölgesel ve uluslararası dinamikler göz önünde bulundurularak dikkatle uygulanmalıdır.

Son olarak; Kuzey Kıbrıs'ta, Türk kimliğini reddeden ve Kıbrısçılık görüşünü benimseyen bir kesim bulunmaktadır. Bu görüş, Adanın tarihsel ve kültürel bağlamında önemli bir tartışma konusudur. Oysa Kıbrıs Türklerinin, yaşadığı soykırım ve zulümler, Türk kimliğinin korunmasının ne denli hayati olduğunu göstermektedir ve Kıbrıs Türklerinin kimliklerini koruma mücadelesini ön plana çıkarmıştır. Aynı zamanda Kıbrısçılık, yaşanan soykırımın ve zulmün unutulmasına neden olabileceği endişesiyle eleştirilmiştir. Türk kimliğini koruma çabası, Kıbrıs Türkleri için bir varoluş mücadelesi olarak görülmüş ve bu kimliğin reddedilmesi, bazı kesimler tarafından vefasızlık olarak değerlendirilmiştir. Kuzey Kıbrıs'ta Türk kimliğini istemeyen ve Kıbrısçılık görüşünü destekleyenlerle ilgili tartışmalar, Adanın tarihsel ve sosyopolitik dinamiklerini anlamak açısından önemlidir. Türk kimliğinin korunması, sadece geçmişte yaşanan acıların bir hatırlatıcısı değil, aynı zamanda gelecekteki varoluş mücadelesinin de bir parçasıdır. Bu nedenle Kıbrıs Türklerinin, kimliklerine sahip çıkmaları ve tarihsel bağlarını korumaları büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akay, K. (1997). “Kıbrıs Türk Milliyetçiliği Tartışmasına Katkı”, Academia.edu, https://www.academia.edu/43278424/K%C4%B1br%C4%B1s_T%C3%BCrk_Milliyet%C3%A7ili%C4%9Fi_Tart%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1na_Katk%C4%B1_1_academia (10.11.2024)
- Akdeniz Manşet (2024). “Türkiye'den, Uluslararası Topluma KKTC'yi Tanıma Çağrısı”, <https://www.akdenizmanset.com.tr/turkiye-den-uluslararasi-topluma-kktc-yi-tanima-cagrisi/236370/>, (22.07.2024)
- Algür, B. (2020). “Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki Son Uluslararası Gelişmeler Işığında Değişen Türkiye, ABD ve NATO Politikaları”, *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2): 55-70.
- Arıcıoğlu, E. B. (2023). “Kıbrıs Meselesi Ekseninde 1974 Kıbrıs Müdahalesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (21): 103-115.
- Aslan, C. (2000). “Doğu Akdeniz: İzlenen Politikalar ve İngiliz Üsleri”, <https://stratejikortak.com/2020/05/dogu-akdeniz-politikalar.html>, (21.07.2024)

- Aydeniz, O. (2024). “Gerçekleri Dost Ülkelere Anlatarak KKTC’yi Tanımları Sağlanmalı”, https://www.kibrispostasi.com/c1-KIBRIS_POSTASI_GAZETESI/j117/a41478-gercekleri-dost-ulkelere-anlatarak-kktcyi-tanimlari-saglanmali, (22.07.2024)
- Ayverdi, M. E. (2020). “Doğu Akdeniz: Türkiye’nin Mavi Vatan’daki Egemenlik Mücadelesi” <https://stratejikortak.com/2020/08/dogu-akdeniz-turkiye-mavi-vatan-mucadelesi.html>, (21.07.2024)
- BBC, (2021). “Kıbrıs’ta Maraş bölgesinin yüzde 3,5’unun açılacak olması ne anlama geliyor?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-57918758>, (07.11.2024)
- Bostancı, M. (2015). “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin İlanı ve Buna Yönelik Tepkilerin Türk Kamuoyundaki Yankıları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34(57): 317-356.
- Copeaux, E., Mauss-Copeaux, C. ve Berktaş, A. (2009). “Taksim: Bölünmüş Kıbrıs, 1964-2005”, İstanbul: İletişim.
- Çolak, Y., Şahin, Y., & Çolak, A. Ö. (2024). “Kuzey Kıbrıs’ ta Yeni-Kabileci Milliyetçiliğin Yükselişi: Göç ve Tarih Yazıcılığı Tartışmaları”, *Bilig*, (108), 113-145.
- Doğan, O. (2008). “Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi”, Kayseri: Not yayınları.
- Durur, E. K. (2006). “2004 Referandumu Sürecinde Kuzey Kıbrıs Türk Basınında Kıbrıslı Türk Milliyetçilik Söylemi”, *İletişim Araştırmaları*, 4(2), 9-44.
- Ecevit, B. (2011). “Dış Politika ve Kıbrıs Dosyası”, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eroğlu, H. (2002). “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini Yaratan Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 18(54): 735-793.
- EuroNews, (2021) “Erdoğan’ın Maraş’ın statüsüne ilişkin açıklamalarına hangi ülke ne tepki verdi?”, <https://tr.euronews.com/2021/07/21/erdogan-n-maras-n-statusune-iliskin-ac-klamalar-na-hangi-ulke-ne-tepki-verdi>, (07.11.2024)
- Firik, M. K. (2023). “Türkiye, Azerbaycan ve KKTC’deki İktidar Partileri Arasında İşbirliği Anlaşması İmzalandı”, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/turkiye-azerbaycan-ve-kktcdaki-iktidar-partileri-arasinda-isbirligi-anlasmasi-imzalandi/3053740>, (21.07.2024)
- Firik, M. K. ve Efesoğlu, C. (2024). “KKTC Cumhurbaşkanı Tatar: 20 Temmuz 1974’te Kıbrıs Türkü Bağımsızlığına, Özgürlüğüne ve Hürriyetine Kavuşmuştur”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kktc-cumhurbaskani-tatar-20-temmuz-1974te-kibris-turku-bagimsizligina-ozgurlugune-ve-hurriyetine-kavusmustur/3279480>, (20.07.2024)
- Galata, Y. C. (2023). “1963-64 Kıbrıs Olaylarının Türk Arşiv Belgelerine Yansımaları”, *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, (12): 1-20.

- Göktürk, T. B. (2017). “Kıbrıs’ta Rumların Gerçekleştirdiği 1974 Katliamları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 116(228): 159-170.
- Gülseven, E. (2020). “Identity contestations in the Turkish Cypriot community and the peace process in Cyprus”. *Athens Journal of Mediterranean Studies*, 6(1), 21-38.
- Kaşifiz (2022). “Kıbrıs Barış Harekâtı ve ‘Ayşe Tatile Çıksın’ Parolasının Hikâyesi”, <https://kasifiz.com/kibris-baris-harekati-ve-ayse-tatile-ciksin-parolasinin-hikayesi/>, (20.07.2024)
- Kaya, F. (2018). “Türkiye’nin AB Üyeliği Açısından Kıbrıs Sorunu”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (66): 184-195.
- Kaya, S. (2021). “1974-2017 Arası Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Siyasi Hayatı”, *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2): 193-215.
- Keser, U. (2011). “21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası ve Bugüne Yansımaları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11(23): 93-121.
- Keser, U. (2013). “Kızılây Belgeleri Işığında: Kıbrıs Barış Harekâtı 1974”, *Türk Kızılâyı*.
- Kocakılıç, G. (2021). “Kıbrıs Meselesinin Genel Seyri”, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1): 57-70.
- Meydan, S. (2019). <https://www.sozcu.com.tr/1964-erenkoy-savasi-wp5400941>, (21.07.2024)
- Milliyetçi Hareket Partisi (2022). “Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Sayın Devlet Bahçeli’nin, “30 Ağustos Zafer Bayramı” münasebetiyle yaptıkları yazılı basın açıklaması”, https://www.mhp.org.tr/htmldocs/genel_baskan/konusma/5047/index.html, (07.11.2024)
- Okyar, A. (2016). “Ayşe Tatile Çıksın”, <https://ahsenokyar.com/?p=111575>, (20.07.2024)
- Özakman, T. (2012). “Çılgın Türkler-Kıbrıs: Belge Roman”, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Simav, A. (1975). “Turan Güneş’in Siyasal Kavgaları”, Manisa: İstiklâl Matbaası.
- Ülger, İ. K. (2020). “Türkiye Mavi Vatanı savunmaya devam ediyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-mavi-vatani-savunmaya-devam-ediyor/2004480>, (07.11.2024)
- Yalçınkaya, A. (2022). “Türk Devletleri Teşkilatı, KKTC’ni De Facto Tanınmıştır”, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/turk-devletleri-teskilati-kktc-ni-de-facto-taninmistir>, (20.07.2024)
- Yüksel, E. (2022). “Turkey’s interventions in its near abroad: The case of northern Cyprus”, *Clingendael, Netherlands Institute of International Relations, Policy_brief_Turkeys_interventions_Northern_Cyprus.pdf*, (07.11.2024)

DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ VE GÜVENLİK: TÜRKİYE'NİN GÜNCEL VİZYONU

Perim CANEL*

ÖZET

Bu makale, Doğu Akdeniz'de son yıllarda yapılan enerji keşiflerinin Türkiye'nin enerji ve güvenlik politikalarına olan etkilerini incelemiştir. Doğu Akdeniz'de bulunan hidrokarbon kaynaklarının keşfi, bölgedeki jeopolitik dengeleri önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin enerji stratejileri ve enerji güvenliği politikaları, doğal gaz ve petrol rezervlerinin yönetimi ve bu kaynakların uluslararası pazarlara taşınması konularına odaklanılmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki askeri varlığı ve bölgesel güvenlik üzerindeki rolü, bölgedeki jeopolitik rekabet ve işbirlikleri ile birlikte değerlendirilmiştir. Makale, Doğu Akdeniz Gaz Forumu ile Türkiye'nin ilişkilerini, Türkiye-Avrupa Birliği ve Türkiye-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ilişkilerinin enerji politikalarına yansımalarını da analiz etmektedir. Son olarak, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının uluslararası enerji piyasalarındaki önemi ve Türkiye'nin bu süreçteki güncel vizyonu ele alınmıştır. Araştırma, Türkiye'nin günümüz enerji ve enerji güvenliği stratejilerinin anlaşılmasını hedeflemiştir. Araştırmada; çevrimiçi sayfalar, raporlar ve makaleler incelenmiştir. Bu çerçevede, Türkiye'nin enerji ve güvenlik politikaları konusunda atılmış olduğu adımlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Doğu Akdeniz, enerji keşifleri, Türkiye'nin enerji stratejileri, jeopolitik, güvenlik politikaları.*

Jel Kodları: *F50, F,51, Q35, Q40*

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, canelperim@gmail.com, 0009-0008-5528-2742

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application: 19 Ağustos 2024

Düzeltilme Tarihi / Revision Date: 20 Ekim 2024

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 4 Kasım 2024

Araştırma Makalesi/Research Article

ENERGY AND SECURITY IN THE EASTERN MEDITERRANEAN: TURKEY'S CURRENT VISION

ABSTRACT

This article examines the impact of recent energy discoveries in the Eastern Mediterranean on Türkiye's energy and security policies. The discovery of hydrocarbon resources in the region has significantly altered the geopolitical dynamics, prompting a reassessment of Türkiye's energy strategies and security policies. The focus is on the management of natural gas and oil reserves and their transportation to international markets. Additionally, Türkiye's military presence in the Eastern Mediterranean and its influence on regional security are analyzed in the context of geopolitical competition and cooperation. The article also explores Türkiye's relations with the Eastern Mediterranean Gas Forum, the implications of Türkiye-EU, and Türkiye-Greek Cypriot relations on its energy policies. Finally, the strategic importance of these energy resources in international markets and Türkiye's current vision in this process are discussed. The research aims to provide a comprehensive understanding of Türkiye's contemporary energy and security strategies by analyzing online sources, reports, and articles. Within this framework, the steps Türkiye has taken in its energy and security policies are critically evaluated.

Keywords: *Eastern Mediterranean, energy discoveries, Türkiye's energy strategies, geopolitics, security policies.*

Jel Codes: *F50, F,51, Q35, Q40*

1. GİRİŞ

21. yüzyılın ilk çeyreğinde enerji güvenliği, uluslararası ilişkilerdeki en kritik konulardan biri haline gelmiştir. Özellikle Doğu Akdeniz, keşfedilen yeni hidrokarbon kaynaklarıyla birlikte bölgesel ve küresel aktörlerin ilgisini çeken stratejik bir bölge olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji ve güvenlik politikaları hem bölgesel dengeleri hem de ülkenin uluslararası alandaki pozisyonunu derinden etkilemektedir.

Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının keşfi, bölgedeki ülkeler arasında yeni iş birliği alanları yaratırken, aynı zamanda rekabeti de körüklemiştir. Bu gelişmeler, Türkiye için hem önemli fırsatlar hem de ciddi zorluklar sunmaktadır. Enerji kaynaklarına erişim ve bu kaynakların güvenli bir şekilde taşınması, Türkiye'nin enerji arz güvenliğini sağlaması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bununla birlikte, Doğu Akdeniz'deki askeri varlık ve güvenlik stratejileri, Türkiye'nin ulusal güvenliğini koruma ve bölgesel istikrarı sağlama çabalarının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye, Doğu Akdeniz'deki stratejik konumunu güçlendirmek amacıyla çeşitli enerji projelerine ve diplomatik girişimlere odaklanmaktadır. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) ve Türk Akım gibi projeler, Türkiye'nin enerji transit (geçiş) ülkesi olma hedefini desteklemekte ve Avrupa'nın enerji güvenliğine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki askeri varlığı ve bölgedeki diğer ülkelerle olan ilişkileri, jeopolitik rekabetin merkezinde yer almaktadır.

Bu makalede, Doğu Akdeniz'de enerji güvenliği ve Türkiye'nin bu konudaki yeni vizyonu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Enerji keşiflerinin bölgesel dinamiklere etkisi, Türkiye'nin enerji stratejileri ve enerji güvenlik politikaları, uluslararası ilişkiler bağlamında incelenmiştir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz enerji politikaları, Avrupa Birliği (AB) ile olan ilişkilerinde kritik bir role sahiptir. Bu politikaların AB üyeliği sürecine etkisi, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki stratejik hamleleri ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile ilişkileri üzerinden değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin bölgedeki enerji kaynaklarına yönelik girişimleri ve gelecekte atacağı stratejik adımların hem bölgesel hem de küresel düzeyde ne tür sonuçlar doğurabileceği incelenecektir. Bu çalışma, Türkiye'nin enerji politikalarından doğabilecek potansiyel fırsatlar ve riskleri analiz ederek Türkiye'nin ABD, Fransa ve Rusya gibi büyük güçlerle ilişkileri çerçevesinde değerlendirmeler yapmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın diğer araştırmalardan farklı yönü, Türkiye'nin enerji politikalarının bu ülkelerle olan ilişkilere etkisini analiz ederek, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki stratejik pozisyonunu ve gelecek politikalarını daha iyi anlamayı hedeflemesidir. Bu bağlamda, Türkiye'nin bölgesel enerji güvenliğine ve küresel enerji arz güvenliğine yaptığı katkılar, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki diplomatik adımları ışığında değerlendirilmiştir.

2. Doğu Akdeniz'deki Enerji Keşifleri

Doğu Akdeniz bölgesi, son yıllarda yapılan enerji keşifleriyle uluslararası arenada büyük ilgi görmeye başlamıştır. Özellikle Levant Havzası, bu ilginin merkezinde yer almaktadır. ABD Jeoloji Araştırmaları Kurumu (US Geological Survey) tarafından yapılan ilk değerlendirmelere göre, Levant Havzası'nda tahmini olarak 122 trilyon kübik feet (yaklaşık 3.5 trilyon metreküp) teknik olarak çıkarılabilir ve henüz keşfedilmemiş doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Bu keşif, bölgedeki enerji potansiyelinin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir (Birleşik Devletler Jeoloji Araştırmaları, 2010). Doğu Akdeniz'in bu enerji zenginliği hem bölgesel hem de küresel enerji politikaları üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır.

2010 yılında, İsrail açıklarında Leviathan gaz sahasının keşfi, bölgedeki en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Bu saha, yaklaşık 22 trilyon kübik feet doğal gaz rezervi ile İsrail'in enerji bağımsızlığına büyük katkı sağlamıştır. Keşif sürecinde sismik araştırmalar ve derin deniz sondaj teknolojileri

kullanılmıştır, bu da deniz tabanındaki rezervlerin daha etkin bir şekilde tespit edilmesini sağlamıştır (Kimani, 2024).

2011 yılında, Mısır'ın Akdeniz kıyısında keşfedilen Zohr gaz sahası, bölgenin enerji zenginliğini bir kez daha ortaya koymuştur. Yaklaşık 30 trilyon kübik feet doğal gaz rezervine sahip olan Zohr sahası, gelişmiş sismik görüntüleme ve derin deniz sondaj teknolojileri kullanılarak keşfedilmiştir. Bu saha, Mısır'ın enerji ithalatını azaltmasına ve enerji güvenliğini sağlamasına yardımcı olmuştur (Bowlus, 2021).

2015 yılında, Kıbrıs açıklarında Afrodit gaz sahasının keşfi, bölgenin enerji haritasını değiştirmiştir. Afrodit sahası, yaklaşık 4.5 trilyon kübik feet doğal gaz rezervine sahiptir ve üç boyutlu sismik araştırmalar ile derin deniz sondajları kullanılarak keşfedilmiştir. Bu keşif, Kıbrıs'ın enerji potansiyelini artırmış ve bölgedeki enerji politikalarını etkilemiştir (ElBassoussy, 2018, s. 73).

2019 yılında Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'ne bağlı Jeoloji Mühendisleri Odası tarafından yayımlanan ve ABD Jeoloji Araştırmaları Kurumu'nun verilerine de yer verilen raporda, Doğu Akdeniz'in derin sularında son on yıl içinde keşfedilen doğal gaz sahalarının nihai kurtarılabılır rezerv miktarının yaklaşık 2,24 trilyon metreküp büyüklükte olduğu belirtilmiştir (Balkaş, 2019, s. 2).

2019 yılında Kıbrıs açıklarında Glaucus gaz sahasının keşfi, Doğu Akdeniz'deki enerji potansiyelini daha da artırmıştır. ExxonMobil ve Qatar Petroleum tarafından gerçekleştirilen bu keşif, yaklaşık 5-8 trilyon kübik feet doğal gaz rezervine sahiptir. Bu rezerv, gelişmiş sismik görüntüleme ve derin deniz sondaj teknolojileri kullanılarak belirlenmiştir. Glaucus sahası, bölgedeki enerji rekabetini yoğunlaştırmış ve Doğu Akdeniz'deki enerji zenginliğine önemli bir katkı sağlamıştır (Procyk, 2022).

Bu keşif, Doğu Akdeniz'deki diğer büyük gaz sahaları olan Leviathan ve Tamar (İsrail) ile Zohr (Mısır) sahalarının yanında önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum, bölgenin uluslararası enerji piyasalarındaki stratejik önemini artırmaktadır (S&P Global, 2019).

Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğalgaz kaynaklarının uluslararası piyasalara taşınması, boru hatları ve sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) taşımacılığı projeleri ile mümkün hale gelmektedir. Bu projeler arasında en dikkat çekenlerden biri 2020 yılında Yunanistan, İsrail ve GKRY arasında yapılan anlaşma ile hayata geçirilen EastMed Boru Hattı Projesi'dir (Berberakis, 2020). İsrail, Güney Kıbrıs ve Yunanistan arasında geliştirilen bu proje, İsrail ve Kıbrıs açıklarındaki doğalgazın Yunanistan üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmasını amaçlamaktadır. EastMed Boru Hattı, Avrupa Birliği (AB) tarafından da desteklenmekte olup, Avrupa'nın enerji arz güvenliğini çeşitlendirme ve Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Proje, toplamda yaklaşık 1.900 kilometrelik bir uzunluğa sahip olacak şekilde tasarlanmıştır ve tamamlandığında Doğu Akdeniz'deki doğalgazın

Avrupa'ya direkt ulaşmasını sağlayacaktır. Bunun yanında, Mısır'ın İskenderiye kentinde bulunan LNG tesisleri, bölgedeki doğalgazı sıvılaştırarak farklı pazarlara deniz yoluyla taşımak için stratejik bir alternatif sunmaktadır. Bu tesisler, İsrail ve Kıbrıs gibi ülkelerin doğalgaz kaynaklarını Avrupa'ya LNG olarak ihraç etmelerine imkan tanımaktadır. Türkiye ise Doğu Akdeniz doğalgazının kendi toprakları üzerinden taşınmasını desteklemekte, bu kaynakların Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması için alternatif güzergahlar önermektedir. Ancak Türkiye'nin EastMed gibi projelerde yer almaması, bölgedeki jeopolitik rekabeti ve enerji denklemini daha da karmaşık hale getirmektedir (Mathews, 2022).

2022'de İsrail'in kuzey deniz sınırında bulunan Karish sahasında üretim başladı. Bu saha, İsrail ile Lübnan arasında deniz yetki alanı anlaşmazlığına yol açmıştır. Ancak Ekim 2022'de iki ülke arasında ABD arabuluculuğu vasıtasıyla yapılan Lübnan anlaşması ile deniz yetki alanları konusunda ortak karar alınmıştır. Böylece İsrail söz konusu tartışmalı bölgede fikir birliğine varılmasıyla gaz üretim faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir (Al Jazeera, 2022).

2023 yılında ise İtalyan enerji şirketi "Eni" ve ABD enerji grubu "Chevron", Mısır açıklarında Nargis-1 kuyusunda önemli bir doğal gaz keşfi yapmıştır. Bu keşif, mevcut Eni doğalgaz tesislerine yakınlığı sayesinde hızla geliştirilebilecek niteliktedir (Dünya Gazetesi, 2023).

Bu keşifler ve geliştirme çalışmaları, Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon potansiyelini artırmakta ve bölgenin enerji güvenliği ve ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, bölgedeki jeopolitik dinamikleri de etkileme potansiyeline sahiptir.

2.1. Türkiye'nin Enerji Stratejileri

Türkiye'nin enerji politikaları, stratejik öneme sahip birkaç temel faktör çerçevesinde ele alınmalıdır. İlk olarak, ülkenin petrol ve doğal gaz tedarik zincirleri, enerji arz güvenliğini sağlama ve dışa bağımlılığı minimize etme noktasında kritik bir rol oynamaktadır. İkinci olarak, Türkiye'nin 2023 hedefleri arasında yer alan enerji transit merkezi olma vizyonu, Doğu Akdeniz'e entegre edilecek boru hatlarının güzergahları ve yeni hatların planlanan geçiş noktalarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu kapsamda, Ceyhan terminal limanının bu hatlarla entegrasyonu, Türkiye'nin stratejik çıkarları açısından belirleyici bir öneme sahiptir. Son olarak, yeni enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerde etkin olan ya da olabilecek güç odaklarının durumu ve bu aktörlerin Türkiye ile olan ilişkileri de enerji politikalarının şekillendirilmesinde dikkate alınmalıdır (Tuğrul, 2024, s. 22). Bu unsurlar, Türkiye'nin enerji stratejilerini belirlerken dikkate alınması gereken temel faktörlerdir.

1987'de imzalanan Ortak Transit Rejimine İlişkin Sözleşme (Ortak Transit Anlaşması) kapsamında AB ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ülkeleri arasında eşyaların gümrük vergisi alınmadan

taşınmasının sağlandığı ortak geçiş sisteminin temelleri atılmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2024). Transit geçiş şartlarının düzenlendiği Ortak Transit Anlaşması'nın bir başka önemi ise Türkiye ve taraf ülkeler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümünde hukuki dayanak oluşturmasıdır (TMMOB, 2018). 1994'te imzalanan Enerji Şartı Anlaşması (ECT), enerji iş birliğini, güvenliğini ve yatırımlarını teşvik etmek amacıyla kurulmuş çok taraflı bir anlaşmadır. Anlaşma, enerji kaynaklarının transit geçişini kolaylaştırmayı amaçlayan hükümler içermektedir (International Energy Charter, 2024). Anlaşmanın 7. Madde 10. bendine göre, enerji transitini düzenlemektedir;

1. “i. Herhangi birinin Anlaşma Tarafı olması kaydıyla, başka bir ülkeden çıkan ve üçüncü bir ülkeye giden enerji materyalleri ve ürünlerinin, Anlaşma Tarafı bir ülkenin Alanı vasıtasıyla veya yükleme/boşaltma için alanındaki liman tesislerine veya tesislerinden taşınması; veya
2. ii. Bir Anlaşma Tarafının alanından çıkan ve yine aynı Anlaşma Tarafının Alanına giden enerji materyalleri ve ürünlerinin, Anlaşmaya Taraf bir ülkenin Alanından taşınması (ilgili Anlaşma Taraflarının aks yönde karar vererek, Ek N’de ortak olarak yer almamaları şartı ile)” anlamına gelmektedir.” (Baklacı & Akıntürk, 2006, s. 103)

ECT'nin bu maddesi kapsamında; enerji malzemeleri ve ürünlerinin transit geçişi “Enerji malzemeleri ve ürünlerinin transit geçişini kolaylaştırmak, mevcut transit akışlarının korunmasını ve kesintiye uğramamasını sağlamak, transit boru hatları ve altyapısına adil ve ayrımcı olmayan koşullar altında erişim sağlamak” alanlarında yaptığı iyileştirmelerle garanti altına alınmıştır.

Türkiye, enerji verimliliğini artırmak ve çevresel etkileri minimize etmek amacıyla çeşitli politikalar ve projeler uygulamaktadır. Enerji verimliliği, enerji tüketimini azaltarak enerji arz güvenliğini artırmakta ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamaktadır. Enerji Verimliliği Strateji Belgesi (2012-2023) ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı (2017-2023) gibi dokümanlar, bu alandaki politikaların çerçevesini belirlemektedir. Strateji belgesinde planlanan önlemlerin hayata geçirilmesiyle Türkiye'nin enerji yoğunluğu %20,4 azalmıştır (T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2024).

Doğu Akdeniz Gaz Forumu (EMGF), 2019 yılında kurulan ve Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji iş birliğini artırmayı amaçlayan bir platformdur. Forumun kurucu üyeleri arasında Mısır, İsrail, Yunanistan, GKRY, İtalya, Ürdün ve Filistin bulunmaktadır. Bu forumun temel amacı, Doğu Akdeniz'deki doğal gaz kaynaklarının keşfi, üretimi ve taşınması konularında iş birliğini artırmaktır. Ancak, Türkiye bu forumun bir parçası değildir ve forumun faaliyetlerine itiraz etmektedir (Erdemir, 2024).

Doğu Akdeniz bölgesindeki fosil yakıtların geliştirilmesi, bölge ülkeleri için hem büyük fırsatlar sunmakta hem de ciddi jeopolitik gerilimlere yol açmaktadır. EMGF üyesi ülkeler, bölgede yürütülen

hidrokarbon arama, sondaj faaliyetleri, boru hattı inşası ve sıvılaştırılmış doğal gaz ihracatı gibi alanlarda iş birliği yaparak zengin enerji rezervlerinden faydalanmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, uluslararası bir enerji altyapısı ağının oluşturulmasına yönelik girişimler dikkat çekici bir boyut kazanmıştır (Atlantic Council, 2022).

Türkiye, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları üzerinde hak iddia eden ve kendi Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sınırlarını belirleyen bir ülke olarak, EMGF'nin yapısına ve politikalarına itiraz etmektedir. Türkiye, forumun üyeleri tarafından dışlanmış olup, bu durumun bölgedeki enerji iş birliğine zarar verebileceğini ve adil olmayan bir yapı oluşturduğunu savunmaktadır. Türkiye, kendi çıkarlarının korunması ve bölgedeki haklarının tanınması için aktif diplomasi yürütmektedir (Ahmed, 2021).

Türkiye, EMGF üyesi ülkelerin deniz yetki alanlarındaki iddialarına sık sık itiraz etmekte ve kendi enerji kalkınma planlarını sürdürmektedir (Avan, 2020, s. 96). Bu durumu daha da karmaşık hale getiren bir diğer faktör, Kıbrıs sorunudur. Türkiye, EMGF'nin bir parçası olan ve fiziksel altyapı ağının merkezinde yer alan Kıbrıs'ı tanımamakta (INSAMER, 2021), bu da bölgedeki siyasi çekişmeleri derinleştirmektedir.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji stratejileri, bir yandan bölgedeki enerji kaynaklarını keşfetme ve bunlardan faydalanma amacı taşırken, diğer yandan bölgesel ve uluslararası enerji politikalarında etkin bir rol oynama hedefini gütmektedir. Türkiye, milli sondaj gemileri Fatih, Yavuz ve Kanuni ile Doğu Akdeniz'de aktif olarak sondaj faaliyetleri yürütmektedir. Bu gemiler, derin deniz sondaj kapasitesine sahip olup, Türkiye'nin enerji keşif çalışmalarını hızlandırmıştır. Türkiye, kendi belirlediği MEB sınırları içinde sondaj çalışmalarına devam etmiştir (Turkish Petroleum Corporation, 2021, s. 16). Bu durum, Yunanistan ve GKRY ile deniz yetki alanları üzerinde anlaşmazlıklara yol açmıştır (BBC News Türkçe, 2019).

Türkiye'nin enerji stratejilerinin bir diğer önemli unsuru, enerji nakil hatları ve boru hattı projeleridir. TANAP ve TürkAkım projeleri, Türkiye'nin enerji transit ülkesi olma hedefini desteklemektedir. Bu projeler, Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz taşınmasını sağlamaktadır. Ancak Türkiye, Doğu Akdeniz'de bulunan enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasını öngören Doğu Akdeniz Boru Hattı projesine karşı çıkmakta ve alternatif güzergahlar önermektedir (International Energy Agency, 2022).

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji politikaları, bölgesel ilişkiler ve diplomasi ile şekillenmektedir. Türkiye, Doğu Akdeniz'deki enerji politikalarını Yunanistan, İsrail, Mısır ve Kıbrıs gibi ülkelerle olan ilişkileri çerçevesinde belirlemektedir. Bu ilişkilerde yaşanan gerilimler, enerji stratejilerini doğrudan etkilemektedir. Ayrıca, Türkiye uluslararası platformlarda Doğu Akdeniz'deki haklarını savunmakta ve bölgesel iş birliği mekanizmalarını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda Türkiye, Birleşmiş

Milletler (BM) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi uluslararası örgütlerde etkin bir diplomasi yürüterek bölgesel ve küresel güvenlik meselelerinde aktif bir rol oynamaktadır (Krasna, 2023).

Enerji arz güvenliği, Türkiye'nin stratejilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye, enerji arz güvenliğini sağlamak için yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapmaktadır. Bu strateji, dışa bağımlılığı azaltmayı ve enerji güvenliğini artırmayı hedeflemektedir. Ayrıca, Türkiye güneş, rüzgar ve hidroelektrik enerji projelerine yatırım yaparak enerji çeşitliliğini artırmakta ve sürdürülebilir enerji politikaları geliştirmektedir (Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, 2022).

Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının ekonomik potansiyeli, Türkiye'nin enerji stratejilerinde önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu kaynakların verimli bir şekilde değerlendirilmesi, Türkiye ekonomisine kayda değer katkılar sağlamakta ve enerji maliyetlerini azaltmaktadır. Aynı zamanda, enerji projelerinin çevresel etkileri göz önünde bulundurularak sürdürülebilir enerji politikaları geliştirilmektedir. Bu bağlamda, çevresel koruma ve enerji verimliliği öncelikli olarak ele alınmaktadır (T. C. Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 30-31).

2.2. Türkiye'nin Enerji Güvenliği Politikaları

Türkiye'nin enerji güvenliği bakımından nasıl bir politika izlediğine, "Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığın azaltılması ve yerel kaynakların kullanımının yükseltilmesi" politikası örnek verilebilir. Bu bağlamda Türkiye, yetki alanları içerisinde olduğunu ilan ettiği Karadeniz, Ege ve Akdeniz adlı Mavi Vatan adlı bölgede doğalgaz aramak için faaliyetlerde bulunmuştur (T. C. İletişim Bakanlığı, 2021).

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) tarafından, enerji arz güvenliği, "Enerji kaynaklarının satın alınabilir bir fiyattan kesintisiz bir şekilde ulaşılabilir olması" olarak tanımlanmıştır (Kim, Panton, & Schwerhoff, 2024, s. 5). Türkiye'nin enerji arz güvenliğini sağlamak amacıyla geliştirdiği stratejiler, bu çerçevede ele alınmaktadır. Enerji arz güvenliğinin temel unsurları şunlardır:

1. "Artan talep ve dışa bağımlılığı dikkate alarak, petrol ve doğal gazın tedarikinde güzergâh ve kaynak çeşitlendirmesini sağlamak,
2. Bölgesel ve küresel enerji güvenliğine katkıda bulunmak,
3. Enerjide bölgesel ticaret merkezi olma hedefini sürdürmek,
4. Enerji zincirinin her aşamasında sürdürülebilir kalkınma bağlamında sosyal ve çevresel etkileri dikkate almak,
5. Yerli ve yenilenebilir enerjinin elektrik üretimindeki payını artırmak,
6. Nükleer enerjiyi enerji sepetine dâhil etmek" (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2023).

Enerji güvenliği politikaları açısından en önemli konulardan biri, Türkiye'nin enerji "kaynak ve güzergah çeşitliliği" sağlamasıdır. Bu kapsamda Türkiye'nin ülke dışındaki enerji kaynakları edinebilmesi ve bu kaynaklar için depolama alanları oluşturması rezerv çeşitliliğine katkı sağlayabilecek bir örnektir. Güzergah farklılığı anlamında, boru hatları döşenmesi ile sıvılaştırılmış doğalgaz ve Yüzen Depolama ve Gazlaştırma Ünitesi (FSRU) inşa edilmesi seçeneklerinin değerlendirilmesi enerji güvenliği açısından önemli adımlar olarak görülmektedir (T. C. Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 55).

Nükleer enerjinin barışçıl kullanımı konusunda öncü olan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) ve sürdürülebilir kalkınma konusunda geri dönüştürülebilir enerjinin kullanımını öne çıkaran Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (IRENA) gibi örgütlere üye olan ve enerji güvenliği konusunda önemli bir anlaşma olan Enerji Şartı Anlaşması'na taraf olan Türkiye enerji güvenliği konusunda söz sahibi bir ülke olmak yolunda adımlar atmıştır (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2023).

Doğu Akdeniz'deki doğal gaz rezervleri, enerji güvenliğini sağlamak ve enerji arz çeşitliliğini artırmak isteyen Avrupa ülkeleri için büyük bir fırsat sunmaktadır. Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak isteyen AB ülkeleri, Doğu Akdeniz gazını alternatif bir enerji kaynağı olarak değerlendirmektedir (Ata, 2021, s. 66). Bu bağlamda, Azerbaycan doğal gazının Türkiye, Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya'ya taşınmasını sağlamakta olan Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) ve Doğu Akdeniz Boru Hattı (EastMed Pipeline) gibi planlama aşamasında olan projeler, bölgedeki doğal gazın Avrupa'ya taşınmasını amaçlamaktadır (DEPA, 2020).

Enerji güvenliği stratejisi kapsamında petrol ve doğalgaz yollarının çeşitlenmesi için Türkiye; TANAP, TürkAkım, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE) ve Mavi Akım gibi çeşitli doğalgaz boru hatları projelerini hayata geçirmiştir. TANAP, Azerbaycan'dan gelen doğal gazı Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşırken, TürkAkım ise Rus gazını Karadeniz üzerinden Türkiye'ye ve buradan Avrupa'ya ulaştırmaktadır. BTE hattı, Azerbaycan'dan çıkan doğal gazı Gürcistan üzerinden Türkiye'ye taşırken, Mavi Akım ise Rusya'dan doğrudan Karadeniz üzerinden Türkiye'ye gaz sevkiyatı yapmaktadır (T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2022). Faaliyete geçmiş olan bu projeler, Türkiye'nin enerji arz güvenliğini artırmakta ve enerji kaynaklarında çeşitlilik sağlayarak dışa bağımlılığı azaltmaktadır.

Türkiye'nin enerji güvenliği politikaları kapsamında uluslararası işbirlikleri ve enerji diplomasisi kritik bir rol oynamaktadır. Türkiye, TANAP ve TürkAkım projeleri aracılığıyla bölgesel enerji merkezi olma hedefini sürdürmekte ve aynı zamanda Avrupa'nın enerji güvenliğine önemli katkılar sağlamaktadır (Alodalı & Usta, 2017, s. 166).

Türkiye, enerji arz güvenliğini sağlamak amacıyla enerji kaynaklarını çeşitlendirme politikaları uygulamaktadır. Bu doğrultuda, fosil yakıtlar, yenilenebilir enerji kaynakları ve nükleer enerji gibi

çeşitli enerji türlerinin dengeli bir şekilde kullanılması hedeflenmektedir. Özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımlar, enerji çeşitliliğini artırarak arz güvenliğini güçlendirmektedir. Güneş, rüzgar, hidroelektrik ve biyokütle gibi yenilenebilir enerji projeleri, Türkiye'nin enerji portföyünde önemli bir yer tutmaktadır (Daily Sabah, 2022).

Türkiye'nin 2022-2023 yılları içerisinde enerji sektöründeki toplam yatırımını 50 milyar dolara ulaştırmıştır. Yapılan bu yatırımların yüzdelik oranları %22,63 ithal kömür, %21,24 doğalgaz, %21,24 hidrolik, %12,93 linyit, %12,14 rüzgar, %3,84 jeotermal, %3,11 biyokütle, %1,16 güneş ve %0,57 asfaltit şeklinde dağılım göstermiştir (INTERCON, 2024). Böylece Türkiye'nin enerji sektöründe dışa bağımlılığı azaltma ve enerji arz güvenliğini sağlama hedefleri çerçevesinde bir adım atılmıştır.

Enerji verimliliği, enerji arz güvenliğini artırmanın yanı sıra çevresel sürdürülebilirliği de destekleyen önemli bir unsurdur. Türkiye, binalarda, sanayide ve ulaşım sektöründe enerji verimliliğini artırmayı hedefleyen çeşitli politikalar ve projeler uygulamaktadır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2022, s. 40-41). Enerji verimliliği stratejileri, enerji tüketimini azaltarak arz güvenliğine katkıda bulunmakta ve enerji maliyetlerini düşürmektedir.

Akıllı şebekeler ve enerji depolama teknolojileri, enerji arz güvenliğini sağlamak için önemli araçlardır. Akıllı şebekeler, enerji dağıtımını daha verimli ve güvenilir hale getirirken, enerji depolama sistemleri yenilenebilir enerji kaynaklarının entegrasyonunu kolaylaştırmakta ve enerji arzında kesintisizliği sağlamaktadır (Erdinç, 2017, s. 24-35).

“Türkiye Akıllı Şebekeler 2023 Vizyon ve Strateji Belirleme Projesi” kapsamında Türkiye'nin 2035 hedefleri incelendiğinde; akıllı elektrik şebekelerinin kaçak elektrik tüketiminin önüne geçmesi, elektrik tedarikinin kesintisiz olması, enerji kalitesinin yükseltilmesi, elektrik dağıtımının dijitalleşmesiyle maliyetinin düşürülmesi, elektrik kullanıcılarının toplam tüketim miktarını kontrol edebilmesi ve böylece piyasada şeffaflığın sağlanması gibi maddeler öne çıkmaktadır (Elektrik Dağıtım Hizmetleri Derneği, 2023).

Bu unsurlar, Türkiye'nin enerji arz güvenliğini sağlama ve enerji politikalarını çeşitlendirme çabalarının ana hatlarını oluşturmaktadır. Türkiye, enerji altyapısını güçlendirmek ve enerji güvenliğini sağlamak amacıyla çeşitli projeler ve stratejiler uygulayarak bölgesel ve küresel enerji piyasalarında etkin bir rol oynamayı hedeflemektedir.

2.3. Jeopolitik Rekabet ve İlişkiler

Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları, bölgedeki jeopolitik rekabeti artırmış ve uluslararası ilişkilerde önemli değişikliklere yol açmıştır. Türkiye'nin enerji stratejileri, bölgedeki diğer ülkelerle olan

ilişkilerini ve jeopolitik dinamikleri derinden etkilemektedir. Bu bölümde, Türkiye'nin Yunanistan, İsrail, Mısır ve Güney Kıbrıs gibi ülkelerle olan ilişkileri ve bu ilişkilerin enerji politikalarına olan etkileri ele alınacaktır.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki deniz yetki alanları konusundaki anlaşmazlıklar, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının keşfiyle daha da belirginleşmiştir. Türkiye, Yunanistan'ın iddialarına karşı kendi MEB sınırlarını belirlemiş ve bu bölgelerde sondaj çalışmalarını sürdürmektedir. Yunanistan ise Türkiye'nin bu adımlarını uluslararası hukuka aykırı bulmakta ve bu durumu AB'ye taşımaktadır. Bu durum, iki ülke arasındaki gerilimi artırmakta ve bölgedeki enerji politikalarını etkilemektedir (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2023).

Doğu Akdeniz'deki MEB anlaşmazlıkları, bölge ülkeleri arasında uzun süredir devam eden gerilimlerin merkezinde yer almaktadır. MEB, ülkelerin deniz yetki alanlarını belirleyerek kıta sahanlığında yer alan deniz kaynaklarını kullanma hakkı tanımaktadır. Ancak, Doğu Akdeniz'deki karmaşık coğrafi yapılar, MEB sınırlarının belirlenmesini zorlaştırmakta ve sınırların belirlenmesinde ülkeler arasında çeşitli anlaşmazlıklara neden olmaktadır. Özellikle, Yunanistan ve GKRY, Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynakları üzerinde hak iddia eden tek taraflı MEB ilanlarında bulunmaktadır. Türkiye ise bu ilanları tanımamakta, kendi kıta sahanlığı üzerindeki egemenlik haklarını korumakta kararlıdır. Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni (KKTC) tanıyan tek ülke olarak, GKRY'nin Kıbrıs adasının tümünü temsil etme iddiasını reddetmekte ve GKRY'nin MEB iddialarının uluslararası hukuka aykırı olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, Türkiye, GKRY'nin Kıbrıs Türklerinin haklarını göz ardı eden sınır taleplerine karşı kendi sondaj gemilerini bölgeye göndererek, aktif bir pozisyon almıştır. Türkiye'nin bu stratejik hamlesi, Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının kontrolü üzerinde önemli bir güç mücadelesine yol açmıştır. Bu anlaşmazlık, aynı zamanda bölgedeki diğer ülkelerin de taraf olduğu uluslararası bir kriz haline gelmiştir, zira İsrail, Mısır ve Lübnan gibi ülkeler de Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları üzerinde hak iddialarında bulunmaktadır. Dolayısıyla, Doğu Akdeniz'deki MEB anlaşmazlıkları, bölgesel güvenlik açısından uzun vadeli stratejik bir sorun olarak öne çıkmaktadır (Anadolu Ajansı, 2018).

Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkiler, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının keşfiyle yeni bir boyut kazanmıştır. İsrail, Leviathan ve Tamar gaz sahalarını keşfetmiş ve bu sahalarından elde edilen gazı Avrupa'ya taşımak için çeşitli projeler geliştirmiştir. Türkiye, İsrail ile enerji iş birliğini artırarak, bölgedeki enerji kaynaklarının ortak kullanımını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Ancak, iki ülke arasındaki siyasi gerilimler zaman zaman enerji iş birliğini zorlaştırmaktadır (Dalay, 2021).

Mısır, Doğu Akdeniz'deki en büyük gaz keşiflerinden biri olan Zohr sahasına ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye, Mısır ile enerji iş birliğini artırmak ve bu kaynaklardan faydalanmak istemektedir. Ancak, Mısır'ın Yunanistan ve Kıbrıs ile olan yakın ilişkileri, Türkiye ile olan enerji iş birliğini

zorlaştırmaktadır. Bu durum, Doğu Akdeniz'deki jeopolitik dengeleri etkilemekte ve Türkiye'nin enerji stratejilerini yeniden şekillendirmektedir (Rau, Seufert, & Westphal, 2022).

Doğu Akdeniz'deki enerji krizi, Türkiye ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi GKRY arasında deniz yetki alanlarına dair süregelen anlaşmazlıklar nedeniyle derinleşmiştir. Türkiye, KKTC'yi tanıyan tek ülke olarak, GKRY'nin tek taraflı olarak ilan ettiği MEB sınırlarını tanınamakta ve bu bölgelerdeki enerji kaynakları üzerinde hak iddialarında bulunmaktadır (European Commission, 2023, s. 2-3). Türkiye, bu bağlamda kendi sondaj gemileriyle bölgede hidrokarbon arama faaliyetlerine aktif olarak katılmıştır, bu da bölgedeki gerilimleri artırmıştır.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji ve güvenlik politikaları, Rusya, ABD ve Fransa gibi büyük güçlerle olan ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. Türkiye, Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını korumak adına NATO müttefiki ABD ile ortak politikalar geliştirmeye çalışsa da, ABD'nin Yunanistan ve GKRY ile askeri işbirliğini artırması, Türkiye'nin bölgedeki güvenlik dengesi açısından endişe yaratmaktadır. Özellikle ABD'nin Yunanistan'daki askeri üslerini artırması ve GKRY ile enerji alanında işbirliğine gitmesi, Türkiye ile ilişkilerde hassasiyet yaratmaktadır. Fransa ise GKRY'nin yanında yer alarak, bölgedeki askeri varlığını güçlendirmiş ve Türkiye'ye karşı daha agresif bir duruş sergilemiştir. Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki askeri tatbikatlara katılması ve GKRY ile savunma işbirliği anlaşmaları imzalaması, Türkiye'nin enerji ve güvenlik politikalarında Batı ile yaşadığı anlaşmazlıkları derinleştirmiştir. Diğer taraftan, Rusya, Türkiye ile enerji alanında stratejik bir işbirliği yürütmekle birlikte, Doğu Akdeniz'de kendi enerji projeleri ve çıkarları doğrultusunda Türkiye ile rekabet halindedir. Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığı ve bölgede İran gibi aktörlerle kurduğu ittifaklar, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji ve güvenlik politikalarını karmaşık hale getirmektedir (Pierini, 2020). Bu büyük güçlerle ilişkiler, Türkiye'nin bölgedeki stratejik duruşunu belirleyen önemli unsurlar arasında yer almakta ve Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına erişimini doğrudan etkilemektedir.

AB, Doğu Akdeniz'deki enerji krizinde GKRY'nin yanında yer almakta ve Türkiye'nin bu bölgedeki sondaj faaliyetlerini yasa dışı olarak nitelendirmiştir (Euronews, 2019). AB, Türkiye'ye yönelik çeşitli ekonomik yaptırımlar uygulamış ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini durdurması yönünde çağrılarda bulunmuştur (BBC News Türkçe, 2019). AB ve NATO, ayrıca Kıbrıs sorununun çözümünde tarafsız bir arabulucu rolü oynamaya çalışmış, ancak Türkiye'nin bu süreçteki tutumu nedeniyle sınırlı başarı elde edebilmiştir (Caşın, 2020).

GKRY, Doğu Akdeniz'deki enerji rekabetinin merkezinde yer almaktadır. Kıbrıs Türkiye'nin illegal olarak adlandırılan bu faaliyetlerini uluslararası platformlara taşımış ve AB'den destek almıştır. Bu durum, Türkiye ve Kıbrıs arasındaki siyasi gerilimi artırmakta ve bölgedeki enerji politikalarını etkilemektedir (Joshua Krasna, 2023).

Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları, bölge ülkeleri arasında gerilimlere yol açmıştır. Bölge üzerinde çevre ülkeler arasında yaşanan çıkar çatışmalarına bakarsak, söz konusu ülkelerin birbirlerine karşı üstünlük yarışı içerisine girmesi sonucunda güç dengesi politikasının uygulandığını görmekteyiz. Böylece çıkarları uyuşmakta olan ülkeler, birbirleriyle gerilimler yaşamış olsa da bu doğrultuda normalleşmeye yönelik adımlar atmıştır. Bu ülkeler Akdeniz ile ilgili çıkarları çerçevesinde ortak dış politikalar izlemeye başlamıştır (Dönmez, 2022, s. 188).

Türkiye, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarına yönelik hak iddialarını sürdürmekte ve bu bölgede güçlü bir askeri varlık bulundurmaktadır. "Mavi Vatan" doktrini çerçevesinde, Türkiye deniz yetki alanlarındaki egemenlik haklarını korumak ve hidrokarbon kaynaklarından faydalanmak için aktif bir politika izlemektedir (Yaycı, 2022, s. 290-302). Bu strateji, Türkiye'nin AB ve diğer bölgesel aktörlerle olan ilişkilerini zorlamaktadır. AB, Türkiye'nin bu konudaki tavrını sert bir şekilde eleştirirken, Türkiye ise kendi haklarını korumak için kararlı bir duruş sergilemektedir (Ülger, 2020).

2.4. Türkiye'nin Enerji Politikalarının Türkiye-AB İlişkileri Üzerinde Zorlayıcı Etkisi

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji politikaları, AB ile olan ilişkilerinin önemli bir parçasıdır. Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynakları, Türkiye'nin enerji güvenliğini artırma ve bölgesel güç olarak konumunu güçlendirme hedeflerini doğrudan etkilemektedir. Ancak, bu hedefler, AB ile olan ilişkilerde çeşitli zorluklar ve gerilimler yaratmaktadır.

Doğu Akdeniz'de keşfedilen büyük hidrokarbon rezervleri, bölgedeki ülkeler arasında iş birliği fırsatları sunarken aynı zamanda gerilimleri de artırmaktadır. EMGF'nin; Yunanistan, Güney Kıbrıs, İsrail, Mısır ve İtalya gibi ülkeler tarafından kurulmuş ve Türkiye'nin bu iş birliğinin dışında kalmıştır (Stergiou, 2024). Bu forum, bölgedeki enerji kaynaklarının paylaşımını koordine etmeyi amaçlarken, Türkiye'nin AB üyesi ülkelerin de üye olarak yer aldığı bu forumdan dışlanması, Ankara'nın enerji kaynakları üzerindeki haklarını savunmasını zorlaştırmaktadır.

AB, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyetlerine karşı çeşitli yaptırımlar ve kısıtlamalar uygulamıştır. Avrupa Konseyi, Türkiye'nin sondaj faaliyetlerini "yasadışı" olarak nitelendirmiştir. Bu kapsamda çözüm yolu olarak Türkiye ve GKRY arasında barışçıl bir çözüm yolu önerilmiştir. Konsey, Türkiye'nin iyi komşuluk ve uluslararası hukuk ilkelerine saygı göstermesini tavsiye etmiştir (European Council, 2019).

Avrupa Konseyi Türkiye'ye yapılan uyarılara ve verilen tavsiyelere rağmen, Doğu Akdeniz'deki hukuka aykırı olarak nitelendirilen sondaj faaliyetlerin devam etmesi sebebiyle uygulanacak karşı ekonomik yaptırımların çerçevesini belirlemiştir. Türkiye'nin faaliyetlerini sonlandırmaması halinde AB tarafından uygulanacak kısıtlayıcı ekonomik yaptırımlar kapsamına alınacak kişi ve kuruluşlar bildirilmiştir. Bu kişiler "Kıbrıs'ın karasuları, MEB veya kıta sahanlığı içinde yetkilendirilmemiş

hidrokarbon arama ve üretimiyle ilgili sondaj faaliyetlerinden sorumlu kişiler veya kuruluşlar” ve “sondaj faaliyetlerine mali, teknik veya maddi destek sağlayan kişi veya kuruluşlar” olarak ifade edilmiştir (European Council, 2019).

1-2 Ekim 2020 tarihinde düzenlenen AB Zirvesi’nde Türkiye’ye devam etmekte olan sondaj faaliyetleri sebebiyle tekrar barışçıl diyalog kurma ve uluslararası hukuka saygı duyma çağrısı yapılmıştır. Bu kapsamda Türkiye’ye Yunanistan ve GKRY ile anlaşma yoluna gidilmesi önerilmiştir. Türkiye’nin bu konularda olumlu adımlar atması durumunda AB-Türkiye Pozitif Gündemi başlatılacağı bildirilmiştir. Bu kapsamda gümrük birliği, ticaret ve göç alanlarında ilerleme sağlanabileceği öngörülmüştür (European Council, 2020, s. 7-8).

Türkiye 2021 yılında, AB’nin GKRY’nin münhasır ekonomik bölgesi olarak adlandırdığı tartışmalı bölgede sondaj faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu nedenle AB Türkiye’ye uygulanacak sınırlayıcı tedbirleri 12 Kasım 2022’ye kadar uzatmıştır. Doğu Akdeniz’de tartışmalı bölgede faaliyet gösteren “sorumlu kişiler ve kuruluşlar için varlık dondurma ve söz konusu kişiler için AB’ye seyahat yasağı” kısıtlamalarının sürdürüleceğini bildirmiştir (European Council, 2021).

10 Ağustos 2022 tarihinde Türkiye Abdülhamid Han isimli yeni sondaj gemisini de Doğu Akdeniz bölgesine göndermiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, geminin hem arama hem de sondaj eylemlerinde bulunacağını söylemiştir. Erdoğan, Türk hükümetinin Doğu Akdeniz bölgesine gönderilen yeni sondaj gemisi için herhangi bir izin alma girişiminde bulunmadığını bildirmiştir (T. C. İletişim Başkanlığı, 2022). 2023 yılında ise Abdülhamid Han sondaj gemisi arama faaliyetlerinin sonlanmasıyla, Akseki-1 kuyusunda sondaj faaliyetlerine başlamıştır (Haber 7, 2023).

2024 yılında ise Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Alparslan Bayraktar, Türkiye’nin Mavi Vatan Doktrini çerçevesinde Doğu Akdeniz’de arama ve sondaj faaliyetlerini aralıksız olarak sürdürdüğünü bildirmiştir. Türk deniz filolarının sürdürdüğü bu faaliyetlerin Fatih ve Abdülhamid Han sondaj gemileri öncülüğünde ilerlemekte olduğu bildirilmiştir (TRT Haber, 2024). Bu veriler, AB’nin Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon arama faaliyetlerini barışçıl veya yaptırımlarla durdurma çabalarına karşın Türkiye’nin enerji hak iddiaları çerçevesinde eylemde bulunduğu öngörülebilir.

1.1.6 Enerji ve Güvenlik Bağlamında Türkiye’nin Güncel Vizyonu

Türkiye’nin enerji ve güvenlik politikaları, ülkenin stratejik vizyonu doğrultusunda şekillenmektedir. Doğu Akdeniz’deki enerji kaynaklarının keşfi ve bu kaynakların uluslararası piyasalara taşınması, Türkiye’nin enerji stratejilerinin merkezinde yer almaktadır. Bu bölümde, Türkiye’nin güncel enerji ve güvenlik vizyonu ele alınacaktır.

Türkiye’nin enerji arz güvenliğini sağlamak ve enerji bağımsızlığını artırmak için çeşitli stratejiler geliştirdiğini görmekteyiz. Bu stratejiler arasında yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım

yapmak, enerji verimliliğini artırmak ve enerji tedarikinde çeşitliliği sağlamak bulunmaktadır. Türkiye'nin enerji arz güvenliğini artırma çabaları, ülkenin enerji bağımsızlığını güçlendirmekte ve dışa bağımlılığı azaltmaktadır (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2023). Örneğin, Türkiye'nin 2020-2035 Ulusal Enerji Planı, enerji üretim kapasitesinin 2035 yılına kadar 189.7 Gigawatt (GW)'a ulaşmasını hedeflemektedir. Bu plan, güneş enerjisi kapasitesinde %432, rüzgar enerjisi kapasitesinde ise %158 artış öngörmektedir (International Trade Administration, 2024).

Türkiye, yenilenebilir enerji kaynaklarına yaptığı yatırımlarla enerji çeşitliliğini artırmakta ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamaktadır. Güneş, rüzgar ve hidroelektrik enerji projeleri, Türkiye'nin enerji güvenliğini artırmakta ve çevresel etkileri minimize etmektedir. Türkiye, yenilenebilir enerji kapasitesini artırarak, enerji arz güvenliğini ve sürdürülebilirliği sağlamayı hedeflemektedir (The International Renewable Energy Agency, 2021). 2021 yılında Türkiye, Paris İklim Anlaşması'nı onaylayarak 2053 yılına kadar net sıfır emisyon hedefi belirlemiştir (Sıfır Atık, 2023).

Türkiye, enerji diplomasisi ve jeopolitik stratejileri çerçevesinde, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmayı amaçlamaktadır. Türkiye, enerji transit ülkesi olma hedefi doğrultusunda, TANAP ve TürkAkım gibi projelere yatırım yapmıştır. Bu projeler, Türkiye'nin bölgesel enerji merkezi olma konumunu güçlendirmekte ve enerji arz güvenliğini artırmaktadır (Paikin & Rose, 2021).

Türkiye; TANAP ve TAP projeleri, Türkiye'nin Avrupa'ya doğalgaz tedarikinde oynadığı kilit rolü vurgularken, bu projelerle güzergâh ve kaynak çeşitlendirmesi sağlanmıştır. 2023 yılında Bulgaristan, Macaristan ve Romanya ile imzalanan doğalgaz tedarik anlaşmaları, Türkiye'nin Avrupa'nın enerji güvenliğine katkısını artırmıştır. Türkiye'nin enerji güvenliği vizyonu, hem yenilenebilir enerji yatırımları hem de nükleer enerji projeleriyle (Akkuyu Nükleer Santrali) desteklenmektedir (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2024, s. 53).

Özellikle Rusya- Ukrayna savaşıyla Avrupa'nın enerji güvenliği konusunda Türkiye stratejik konumunu da pekiştirerek gelecekte daha da güçlenmeye yönelik bir eğilim göstermiştir. Türkiye, enerji arz güvenliğinin sağlanması için 2023'te TürkAkım ile Rusya'nın Avrupa'ya ihraç ettiği doğalgazın %57'sini tedarik etmiştir. Özellikle, Türkiye'nin enerji koridoru olma hedefi, bölgesel enerji merkezi olma vizyonunu pekiştiriyor (İstanbul Ticaret Gazetesi, 2023).

2024 yılına ait ABD-Türkiye Stratejik Mekanizması'nda, iki ülke arasında enerji güvenliği ve enerji dönüşümü ile iklim değişikliği konularındaki diyaloglar güçlendirilmiştir (T. C. Dışişleri Bakanlığı, 2024).

Türkiye, 2024'te T. C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yayımlanan "Katılım Öncesi Ekonomik Reform Programı 2024-2026" kapsamında, enerji güvenliğini sağlamak için verilen politika önerileri

kapsamında, yerli kaynak kullanımını artırmayı ve enerji ithalatını azaltmayı hedeflemiştir. Bu program, enerji altyapısının modernizasyonunu ve yenilenebilir enerjiye geçişi teşvik etmektedir (T. C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024).

3. Sonuç

Bu çalışma, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının Türkiye'nin enerji politikaları üzerindeki etkisini ve bu politikaların bölgedeki diğer büyük güçlerle olan ilişkilerde nasıl bir rol oynadığını değerlendirmiştir. Türkiye'nin MEB anlaşmazlıkları çerçevesinde yaptığı yatırımlar, bölgedeki enerji kaynakları üzerinde hak sahibi olma amacını taşırken, bu amaç doğrultusunda Türkiye'nin sondaj gemileriyle yaptığı faaliyetler bölgedeki güç dengesini etkilemiştir. EastMed ve benzeri boru hatları projeleri Türkiye'yi bölgenin dışında bırakırken, Türkiye'nin enerji merkezine dönüşme çabalarını sınırlandırsa da Türkiye, TANAP ve TürkAkım gibi projeler aracılığıyla bölgesel enerji güvenliğini desteklemeye devam etmektedir. Bu stratejik hamleler, Türkiye'nin enerji güvenliğini sağlamada kararlılıkla ilerlediğini ve gelecekte bu alanda daha da güçlenmeyi amaçladığını göstermektedir.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz enerji politikasının ABD, Fransa ve Rusya gibi büyük güçlerle olan ilişkilerinde belirleyici bir unsur haline geldiğini ortaya koymaktadır. ABD'nin Doğu Akdeniz'de Yunanistan ve GKRY ile askeri ve enerji iş birliğini güçlendirmesi, Fransa'nın GKRY'ye verdiği destek ve Rusya'nın enerji projelerindeki stratejik konumu, Türkiye'nin enerji politikalarının kapsamını ve bölgedeki güvenlik stratejilerini şekillendiren önemli faktörler olmuştur. Türkiye hayata geçirdiği projeler ve enerji arama faaliyetleri ile hem kendi enerji güvenliğini sağlamakta hem de bölgesel enerji transit merkezi olma yolunda ilerlemektedir. Böylece, Türkiye'nin enerji güvenliğini sağlamada ve ekonomik kalkınmasını desteklemede hayati bir rol oynamaktadır.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun üyesi olamaması Doğu Akdeniz'de yapılacak projeler üzerinde bilgi ve söz sahibi olmasını engellemektedir. Bu nedenle Türkiye bu forumun faaliyetlerine karşı negatif yaklaşımını sürdürmektedir.

Rusya- Ukrayna savaşı sırasında, Türkiye'nin enerjinin Avrupa'ya güvenli geçişini sağlama konusunda almış olduğu rol Türkiye'nin enerji güvenliğinin bölgesel ve uluslararası düzeyde daha sağlam bir temele oturacağını gösteriyor. Türkiye'nin bu stratejik rolü, enerji jeopolitiğinde daha etkili ve söz sahibi bir konumda olmasına katkı sağlamaktadır.

2022-2023 yıllarında Türkiye, Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarında güvenliği sağlamak amacıyla askeri varlığını artırmış ve sondaj gemilerini korumak için deniz kuvvetlerini devreye sokmuştur. Bu, Türkiye'nin enerji güvenliğini askeri stratejilerle de desteklediğinin bir göstergesidir.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz bölge ülkeleriyle ilişkileri incelendiği zaman İsrail ve Mısır ile kısa süreli gerilimlere rağmen iş birliğine yakın ilişkilerin sürdürüldüğü görülmektedir. Ancak bölge ülkeleri olan Yunanistan ve Güney Kıbrıs ile Türkiye'nin ilişkileri bölge konusunda gerilimli olmaya devam etmiştir. Türkiye'nin Güney Kıbrıs'ı ülke olarak tanımaması siyasi çekişmelerin çözülmemesi konusunda en büyük etkenlerden biridir. Türkiye'nin Yunanistan ve Güney Kıbrıs ile yaşadığı gerilimlerin sebebi deniz yetki alanları konusundaki anlaşmazlıklardır. Türkiye'nin İsrail, Mısır, Güney Kıbrıs ve Yunanistan ile ilişkileri Türkiye'nin Doğu Akdeniz enerji strateji ve politikalarını etkilemeye devam etme potansiyeline sahiptir.

Türkiye-AB ilişkileri açısından değerlendirdiğimizde; Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyetleri AB genelinde yasadışı olarak nitelendiği, AB'nin Türkiye'ye bu faaliyetleri sonlandırması halinde pozitif çözüm yolları sunduğu görülmektedir. Türkiye ise AB'nin ekonomik yaptırım ve kısıtlama önlemlerine karşın, sondaj ve araştırma faaliyetlerini kısa süreli olarak durdurmuştur. Günümüzde de Türkiye'nin bu faaliyetlerini sürdürmekte olduğu bildirilmiştir. Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının paylaşımı konusu, Türkiye'nin AB'ye üyelik hedefi açısından negatif etkiye sahip olabilecek konumdadır.

Bu çalışma, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının gelecekteki potansiyel çatışmalara ve iş birliklerine nasıl yön vereceğini ve Türkiye'nin bu sürece nasıl bir katkı sağlayabileceğini analiz ederek bölgedeki enerji güvenliği çalışmalarına yeni bir perspektif kazandırmaktadır. Çalışmanın bulguları, Türkiye'nin Doğu Akdeniz enerji politikasında gelecekte daha etkin bir rol oynayacağını ve bölgedeki enerji kaynaklarının Türkiye'nin bölgesel ve küresel enerji piyasalarındaki stratejik önemini artıracığını göstermektedir.

Türkiye'nin enerji ve güvenlik bağlamında güncel vizyonunu değerlendirecek olursak; Türkiye'nin enerji ve güvenlik politikaları, küresel ve bölgesel gelişmelerin etkisiyle şekillenen dinamik bir vizyonu yansıtmaktadır. Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının keşfi ve bu kaynakların uluslararası piyasalara taşınması, ülkenin enerji güvenliği stratejilerinde kritik bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin enerji arz güvenliğini sağlamak, enerji bağımsızlığını artırmak ve dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla geliştirdiği stratejiler, bölgesel enerji merkezi olma hedefini pekiştirmektedir. Güzergâh ve kaynak çeşitlendirmesi, yerli ve yenilenebilir enerji yatırımları, nükleer enerji projeleri ve enerji diplomasisi gibi unsurlar, Türkiye'nin enerji güvenliğini sürdürülebilir bir şekilde sağlamaya yönelik adımları olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin enerji güvenliği perspektifi hem ulusal çıkarlarını korumak hem de bölgesel ve küresel enerji güvenliğine katkıda bulunmak amacıyla sürekli olarak güncellenmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmed, A. (2021, Nisan 10). *Modern Diplomacy*. <https://modern diplomacy.eu/2021/04/10/east-mediterranean-gas-forum-and-turkish-expansion/> adresinden alındı

- Al Jazeera. (2022, Ekim 26). <https://www.aljazeera.com/news/2022/10/26/israel-green-lights-gas-production-from-karish-field> adresinden alındı
- Alodalı, M. F., & Usta, S. (2017). Enerji Diplomasisi ve Türkiye. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, s. 163-168.
- Anadolu Ajansı. (2018, Haziran 28). *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/kuresel-enerji-oyununda-turkiye-nin-pozisyonu-ve-dogu-akdeniz/1189968> adresinden alındı
- Ata, F. K. (2021). Doğu Akdeniz Sorunlarına Hukuki ve Siyasi Yaklaşım ile Türkiye Büyük Millet Meclisinin Çözümdeki Muhtemel Rolü. *Doğu Akdeniz Sempozyumu*, (s. 57-87). Ankara.
- Atlantic Council. (2022, Şubat 16). <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/energy-and-geopolitics-in-the-eastern-mediterranean/> adresinden alındı
- Avan, E. A. (2020). Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu: Türkiye'nin Politikası Ve AB'nin Yaklaşımı. s. 91-118.
- Baklacı, P., & Akıntürk, E. (2006). Enerji Şartı Anlaşması. *İşletme Fakültesi Dergisi*, s. 97-113.
- Balkaş, Ö. (2019). Doğu Akdeniz'de Doğal Gaz Keşifleri, Pazarlama Senaryoları, Enerji Güvenliği ve Jeopolitika.
- BBC News Türkçe. (2019, Mayıs 10). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48225246> adresinden alındı
- BBC News Türkçe. (2019, Temmuz 16). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48998919> adresinden alındı
- Berberakis, S. (2020, Ocak 2). *BBC Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50973890> adresinden alındı
- Birleşik Devletler Jeoloji Araştırmaları. (2010, Nisan 8). *ScienceDaily*. <https://www.sciencedaily.com/releases/2010/04/100408132812.htm> adresinden alındı
- Bowlus, J. V. (2021). *European Council on Foreign Relations*. https://ecfr.eu/special/eastern_med/gas_fields adresinden alındı
- Caşın, M. H. (2020). *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizde-ab-ve-natonun-arabuluculugu-cozume-giden-yolu-acabilir-mi/1998350> adresinden alındı
- Daily Sabah. (2022, Nisan 22). <https://www.dailysabah.com/business/energy/turkey-of-pivotal-importance-in-eus-energy-diversification-eu-official> adresinden alındı
- Dalay, G. (2021, Ocak 28). *Brookings*. <https://www.brookings.edu/articles/turkey-europe-and-the-eastern-mediterranean-charting-a-way-out-of-the-current-deadlock/> adresinden alındı
- DEPA. (2020). <https://www.depa.gr/international-infrastructures/?lang=en> adresinden alındı
- Dönmez, S. (2022). Doğu Akdeniz'de Bölgesel Güvenlik Sorunu: Enerji ve İttifaklar. *Bilge Strateji*, s. 186-208.
- Dünya Gazetesi. (2023, Ocak 16). <https://www.dunya.com/dunya/eni-ve-chevron-misirin-dogu-akdenizdeki-sahasinda-dogalgaz-kesfetti-haberi-682491> adresinden alındı
- ElBassoussy, A. (2018). East Mediterranean gas: a new arena for international rivalry. s. 70-87.

- Elektrik Dağıtım Hizmetleri Derneği. (2023). *Türkiye Akıllı Şebekeler 2023 Vizyon ve Strateji Belirleme Projesi*.
- Erdemir, Ö. (2024, Mart 7). *Mavi Vatan*. <https://mavivatan.net/havelsan-caka-day-kida/> adresinden alındı
- Erdoğan, O. (2017). Yenilenebilir Enerji, Akıllı Şebekeler ve Enerji Verimliliği .
- Euronews. (2019, Kasım 11). <https://tr.euronews.com/2019/11/11/turkiye-den-ab-ye-sondaj-yaptirimi-tepkisi-tehditlere-boyun-egmeyecegiz> adresinden alındı
- European Commission. (2023). *State of play of EU-Türkiye political, economic and trade relations* .
- European Council. (2019, Ekim 14). <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/10/14/council-conclusions-on-turkey-s-illegal-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean/> adresinden alındı
- European Council. (2019, Kasım 11). <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/11/11/turkey-s-illegal-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean-council-adopts-framework-for-sanctions/> adresinden alındı
- European Council. (2020). *Special meeting of the European Council (1 and 2 October 2020)*. Brussels. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/council_conclusions/zirve_karari_1-2_ekim_2020.pdf adresinden alındı
- European Council. (2021, Kasım 11). <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/11/11/unauthorised-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean-council-prolongs-the-sanctions-regime-by-one-year/> adresinden alındı
- Haber 7. (2023, Ağustos 30). <https://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/3349185-dogu-akdenizde-sondaj-basladi-mujde-3-bin-metreden-gelecek> adresinden alındı
- INSAMER. (2021). *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*. <https://www.insamer.com/tr/ulke-profilu-guney-kibris-rum-yonetimi/> adresinden alındı
- INTERCON. (2024). *INTERCON*. <https://www.intercon-tr.com/blog/enerji-sektorunde-turkiyeye-son-2-yilda-50-milyar-dolar-yatirim-yapildi/> adresinden alındı
- International Energy Agency. (2022). <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2022> adresinden alındı
- International Energy Charter. (2024). <https://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/> adresinden alındı
- International Trade Administration. (2024, Ocak 6). <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/turkey-electric-power-renewables-smart-grid-energy-storage-civil-nuclear> adresinden alındı
- İstanbul Ticaret Gazetesi. (2023, Eylül 4). <https://istanbulticaretgazetesi.com/tr/turkiyenin-dogalgaz-jeopolitiginde-stratejik-onemi> adresinden alındı
- Joshua Krasna. (2023, Eylül 28). *The Times of Israel*. <https://blogs.timesofisrael.com/a-long-hot-summer-for-eastern-mediterranean-gas-politics/> adresinden alındı
- Kim, J., Panton, A. J., & Schwerhoff, G. (2024). *Energy Security and The Green Transition*. International Monetary Fund.

- Kimani, A. (2024, Temmuz 4). *OilPrice*. <https://oilprice.com/Energy/Natural-Gas/In-Full-War-Mode-Israel-To-Double-Gas-Exports-Expand-Production.html> adresinden alındı
- Krasna, J. (2023). *Foreign Policy Research Institute*. <https://www.fpri.org/article/2023/09/a-long-hot-summer-for-eastern-mediterranean-gas-politics/> adresinden alındı
- Mathews, S. (2022, Ekim 4). *Middle East Eye*. <https://www.middleeasteye.net/news/eastern-mediterranean-tensions-escalate-over-turkey-libya-maritime-deal> adresinden alındı
- Merdan, A. S. (2021). Avrasya'nın Jeopolitiğinde Türkiye'nin Enerji Politikaları. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 457-473.
- Paikin, Z., & Rose, C. (2021, Mayıs 31). *CEPS*. <https://www.ceps.eu/ceps-publications/turkey-and-the-eastern-mediterranean/> adresinden alındı
- Pierini, M. (2020, Ağustos 27). <https://carnegieendowment.org/europe/strategic-europe/2020/08/turkey-tests-the-eus-resolve-in-the-eastern-mediterranean?lang=en> adresinden alındı
- Procyk, A. (2022). *Oil&Gas Journal*. <https://www.ogj.com/exploration-development/discoveries/article/14270000/exxonmobil-to-analyze-gas-discovery-offshore-cyprus> adresinden alındı
- Rau, M., Seufert, G., & Westphal, K. (2022). *The Eastern Mediterranean as a Focus for the EU's Energy Transition :Deep-Rooted Enmities and New Opportunities for Cooperation between Greece, Turkey and Cyprus* . Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik.
- Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. (2022). <https://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa> adresinden alındı
- S&P Global. (2019). *S&P Global*. <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/natural-gas/022819-exxonmobil-unveils-cyprus-natural-gas-discovery-of-5-8-tcf-with-glaucus-1-well> adresinden alındı
- Sıfır Atık. (2023, Aralık 1). <https://sifiratik.gov.tr/kutuphane/haberler/2053-yili-itibariyla-net-sifir-emisyon-hedefini-gerceklestirmeyi-ongoruyoruz> adresinden alındı
- Stergiou, A. (2024, Şubat 15). *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2024/02/15/between-conflict-and-survival-the-new-energy-geopolitics-of-the-eastern-mediterranean/> adresinden alındı
- T. C. Dışişleri Bakanlığı. (2023). https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa adresinden alındı
- T. C. Dışişleri Bakanlığı. (2023, Ağustos 22). <https://www.mfa.gov.tr/baslica-ege-denizi-sorunlari.tr.mfa> adresinden alındı
- T. C. Dışişleri Bakanlığı. (2024, Mart 9). <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-%E2%80%93-abd-stratejik-mekanizmasi-hakkinda-ortak-aciklama.tr.mfa> adresinden alındı
- T. C. Dışişleri Bakanlığı. (2024). *Türkiye Yüzyılında Türk Dış Politikası*. Ankara.
- T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2022). <https://enerji.gov.tr/neupgm-boru-hatlari-ve-projeleri> adresinden alındı
- T. C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2024). <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-verimlilik-ulusal-enerji-verimlilik-eylem-plani> adresinden alındı

- T. C. İletişim Bakanlığı. (2021). https://www.iletisim.gov.tr/turkce/stratejik_iletisim_calismalari/detaylar/enerji-ve-enerji-guvenligi_adresinden_alindi
- T. C. İletişim Başkanlığı. (2022, Ağustos 10). https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/turkiyenin-4-sondaj-gemisi-dogu-akdenizde_adresinden_alindi
- T. C. Kalkınma Bakanlığı. (2018). *Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023): Enerji Arz Güvenliği ve Verimliliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara.
- T. C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2024). *Katılım Öncesi Ekonomik Reform Programı 2024-2026*. Ankara: T. C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2022). *Türkiye Ulusal Enerji Planı*.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2024, Haziran 14). Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı: https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/cok-tarafli-ve-bolgesel-iliskiler/cok-tarafli-iliskiler/ortak-transit-sistemi#:~:text=Ortak%20Transit%20Sistemi%3B%20AB%20ve,ta%5%9F%C4%B1nd%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20uluslararası%C4%B1%20bir%20transit%20rejimidir. adresinden_alindi
- The International Renewable Energy Agency. (2021). *Renewable Energy Statistics 2021*.
- TMMOB. (2018). *Petrol Mühendisleri Odası*. https://www.pmo.org.tr/post/t%C3%BCrkiye-a%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan-transit-enerji-anla%C5%9Fmalar%C4%B1n%C4%B1nde%C4%9Fi%C5%9Fen-ko%C5%9Fullara-uyarlanmas%C4%B1 adresinden_alindi
- TRT Haber. (2024, Mart 26). <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bayraktar-dogu-akdenizdeki-arama-ve-sondaj-calismalarina-iliskin-bilgi-verdi-846929.html> adresinden alındı
- Tuğrul, B. (2024). Doğu Akdeniz'in Enerji Politik Açısından Önemi. s. 15-23. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://tasam.org/Files/Icerik/File/Pages_from_akdeniz_pdf_33cb81b6-cac8-4180-a2cb-24c924d650f7.pdf adresinden alındı
- Turkish Petroleum Corporation. (2021). *The Annual Report*. Ankara.
- Ülger, İ. K. (2020, Ekim 13). *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-mavi-vatani-savunmaya-devam-ediyor/2004480> adresinden alındı
- Yaycı, C. (2022). *Mavi Vatan: "Bir Harita ve Bir Doktrin Kitabı" Türkiye'nin Denizlerdeki Misak-ı Milli'si*.

DOĞU AKDENİZ'DE KEŞFEDİLEN HİDROKARBON KAYNAKLARININ TÜRKİYE AÇISINDAN BÖLGESEL ÇATIŞMA VE İŞ BİRLİĞİ DİNAMİKLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ^{1*}

Ali ÖZGÜR* Mehmet İnanç ÖZEKMEKÇİ*

ÖZET

Doğu Akdeniz, son yıllarda keşfedilen önemli miktardaki petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu hidrokarbon kaynakları, bölgenin jeopolitik dinamiklerini derinlemesine etkileyerek hem çatışma risklerini artırmış hem de yeni iş birliği fırsatlarının önünü açmıştır. Bu makale, Doğu Akdeniz 'de keşfedilen hidrokarbon kaynaklarının Türkiye açısından bölgesel çatışma ve iş birliği dinamikleri üzerindeki etkilerini neorealist bir perspektiften analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu analiz, iş birliği ve çatışmaya yol açan temel dinamikler hakkında daha derin bir anlayış sahibi olmamıza ve Doğu Akdeniz 'deki aktörlerin gelecekteki davranışlarını tahmin etmemize büyük ölçüde yardımcı olacaktır. Makalede, bölgede aktif bir politika izleyen Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Libya, İsrail, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Mısır ve Yunanistan devletleri arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Gaz, İş Birliği, Çatışma, Hidrokarbon Kaynakları, Doğu Akdeniz

Jel Kodlar: F51, F55, H56, P48, N75

* Bu çalışma, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı 'nda hazırlanan "Doğu Akdeniz 'de Keşfedilen Hidrokarbon Kaynaklarının Bölgesel Çatışma ve İş Birliği Dinamikleri Üzerindeki Etkileri" isimli doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

* Doktora Adayı, Erciyes Üniversitesi, ali.ozgur@yahoo.com, 0000-0001-8662-9616

* Doçent Dr., Erciyes Üniversitesi, ozekmekci@erciyes.edu.tr, 0000-0003-0996-6664

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application: 14 Eylül 2024

Düzeltilme Tarihi / Revision Date: 5 Kasım 2024

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 5 Kasım 2024

Araştırma Makalesi/Research Article

THE IMPACTS OF DISCOVERED HYDROCARBON RESOURCES IN THE EASTERN MEDITERRANEAN ON THE REGIONAL CONFLICT AND COOPERATION DYNAMICS IN TERMS OF TURKIYE

ABSTRACT

In recent years, the Eastern Mediterranean has attracted significant attention due to the discovery of substantial oil and natural gas resources. These hydrocarbon resources has had a profound impact on the geopolitical. Dynamics of the region, simultaneously heightening the risks of conflict and creating new opportunities for cooperation. This paper aims to provide a comprehensive analysis of the implications of these discovered hydrocarbon resources on regional conflict and cooperation dynamics in terms of Turkiye from a neorealist perspective. Such an analysis will contribute to a deeper understanding of the underlying factors that drive both cooperation and conflict, while also providing valuable insights into the potential future behaviors of key actors in the Eastern Mediterranean. The paper addresses particularly on the relations between Turkiye, the Turkish Republic of Northern Cyprus, Libya, Israel, The Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus, Egypt, and Greece.

Keyword: *Natural Gas, Cooperation, Conflict, Hydrocarbon Resources, Eastern Mediterranean*

Gel Codes: *F51, F55, H56, P48, N75*

1. GİRİŞ

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişim noktasında yer alan Doğu Akdeniz, tarih boyunca bölgesel ve küresel güç mücadelelerine sahne olan jeostratejik bir bölge olmuştur. Bölgenin bu jeostratejik konumu özellikle Avrupa ile Uzak Doğu'yu birbirine bağlayan Süveyş Kanalı'nı ve büyük ölçekli hidrokarbon kaynaklarını bünyesinde barındıran Orta Doğu'yu doğrudan kontrol etme imkanı sunması bakımından küresel düzeyde önem arz etmektedir. Son yıllarda Doğu Akdeniz'de keşfedilen önemli miktardaki hidrokarbon kaynakları ise, bölgenin zaten uzun zamandır var olan jeostratejik önemini daha da arttırmıştır. Nitekim bu keşiflerle Doğu Akdeniz, çoğu enerji uzmanınca, hem bölgesel hem de küresel enerji piyasalarını dönüştürme potansiyeline sahip bir "jeopolitik oyun değiştirici" olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Leigh, 2014). Yine hidrokarbon kaynaklarının keşfi Doğu Akdeniz'in uluslararası sistem içinde yer alan bir alt bölge olarak konumlandırılmasını mümkün kılmaktadır (Goldthau vd., 2024).

Coğrafi olarak Tunus'un Bon Burnu ile Sicilya Adası'nın Lilibeo Burnu arasında yer alan (Yaycı, 2012: 2) Doğu Akdeniz, gerek bölgesel güçler arasındaki denge arayışları, gerekse uluslararası enerji güvenliği açısından kilit bir konuma sahiptir. Hidrokarbon kaynaklarının keşfiyle Doğu Akdeniz'in bir doğal gaz merkezi haline gelmesi, bölgenin jeopolitik dinamiklerini yeniden şekillendirerek bölgedeki tüm aktörler için yeni fırsatlar ve zorluklar ortaya çıkarmıştır. Keşifler, bir yandan, ortak çıkarları

paylaşan ülkeler arasında yeni stratejik ittifakların kurulmasına olanak tanırken, diğer yandan bu kaynaklar üzerinde hak iddia eden ve çıkarları çatışan ülkeler arasında gerilimi tırmandıran karşı ittifakların kurulmasına da yol açmıştır. Bu yeni jeopolitik ortam, Doğu Akdeniz'de güç dengelerini yeniden şekillendirerek, bölgesel ve uluslararası aktörler arasında enerji güvenliği, deniz yetki alanları ve ekonomik çıkarlar etrafında yeni iş birliği ve çatışma alanlarının doğmasına neden olmuştur.

Hidrokarbon kaynaklarının keşfi, Doğu Akdeniz ülkeleri arasında hem çatışmayı tetikleyen hem de iş birliği imkanı sağlayan karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, hidrokarbon kaynaklarının bölgesel dinamikler üzerindeki etkilerini analiz ederken, devletleri çatışma ve iş birliğine yönlendiren dinamiklerin ne olduğu sorusu, uluslararası ilişkiler teorileri açısından kritik bir konu haline gelmiştir. Neorealist teori açısından, devletlerin bu dinamiklerdeki temel motivasyonu, kendi güvenliklerini ve ulusal çıkarlarını maksimize etme arayışındır (Waltz, 1979).

Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının bölgesel dinamiklere etkisine ilişkin olarak, uluslararası ilişkilerdeki güç mücadelesi ve güvenlik kaygılarının ülkelerin dış politikalarında merkezi bir rol oynadığı temelinden hareket eden neorealist teori uygun bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Nitekim bölge üzerine yapılan akademik çalışmalarda da bu görülmektedir. Örneğin Kökyay (2020) çalışmasında, hidrokarbon kaynaklarının devletler arasındaki çatışma ve iş birliği dinamiklerini şekillendirmesinde neorealizmin temel argümanlarının belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde İmamoğlu ve Uygun (2021) da ulusal çıkar, güç mücadelesi, rekabet ve güvenlik gibi neorealist teorinin temel kavramlarıyla bölgedeki çatışma ve iş birliği dinamiklerinin daha iyi anlaşıldığını belirtmektedir. Yine Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının çatışma ve iş birliği bağlamındaki etkilerini ele alan Grigoriadis (2014) de benzer bir teorik çerçeveden hareket etmektedir.

Bu çalışma, Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon kaynaklarının bölgesel çatışma ve iş birliği dinamikleri üzerindeki etkilerini Türkiye açısından neorealist bir perspektiften analiz etmeyi amaçlamaktadır. Doğu Akdeniz'deki bu dinamikleri neorealist bir çerçevede ele alan akademik çalışmaların ilgili literatürde oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışma, Doğu Akdeniz'de hidrokarbon kaynaklarının keşfinden sonra bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin seyrini belirleyen temel dinamikleri güncel veriler ışığında analiz ederek literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Böylesine güncel bir analizin aynı zamanda bölgesel aktörlere ilişkin gelecek projeksiyonlarının belirlenmesine de fayda sağlayacağı umulmaktadır.

Yunanistan ve Türkiye arasındaki uzun süredir devam eden deniz sınırları ve egemenlik hakları konusundaki anlaşmazlıklar, GKRY'nin Kıbrıs adasındaki durumu ve bu bağlamda Türkiye ve KKTC ile yaşadığı sorunlar, İsrail'in bölgede stratejik bir aktör olarak yükselişi, Mısır'ın bölgesel güç dengesi üzerindeki etkisi, Libya ile Türkiye arasındaki ilişkinin gelişimi gibi faktörler, bu ülkelerin derinlemesine analiz edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, makalede, bölgede aktif bir politika

izleyen Türkiye, KKTC, Libya, İsrail, GKRY, Mısır ve Yunanistan devletleri arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır. Lübnan, Suriye ve Filistin'in bölgedeki hidrokarbon kaynakları üzerindeki etkisinin nispeten sınırlı olması nedeniyle, bu ülkeler makalenin kapsamı dışında bırakılmıştır. Ayrıca makalede, Doğu Akdeniz'deki ilk keşiflerin yapıldığı 2009 yılından 2023 yılına kadar olan süreç ele alınmaktadır.

Makalede öncelikle, neorealist teorinin temel argümanları ele alınmıştır. Ardından, hidrokarbon rezervlerinin keşfi ve bu kaynakların bölgenin stratejik önemine olan etkisi değerlendirilmiştir. Bunu takiben, deniz alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin uluslararası hukuki çerçeve ve bölgedeki mevcut anlaşmazlıklar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Sonraki bölümde, hidrokarbon kaynaklarının keşfinin ardından ortaya çıkan çatışmalar ve iş birlikleri, neorealist bir perspektifle analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde ise, Türkiye açısından genel bir değerlendirme yapılarak bölgedeki mevcut durumun neorealist bakış açısına uygun olarak nasıl şekillendiği tartışılmıştır.

2. DEVLETLER ARASINDAKİ ÇATIŞMA VE İŞBİRLİĞİNE İLİŞKİN NEOREALİST PERSPEKTİF

Neorealizm, uluslararası siyaset çalışmalarında sıklıkla kullanılan ve devletler arasında sürekli tekrar eden çatışma, rekabet, savaş, iş birliği ve dengeleme dinamiklerini açıklamaya çalışan geniş kapsamlı bir teoridir. Temelini Kenneth Waltz'ın "*Theory of International Politics*" adlı çalışmasının oluşturduğu bu yaklaşım, devletlerin uluslararası sistemdeki davranışlarını ele alırken, devletlerin tekil özelliklerinden veya niyetlerinden ziyade sistemin yapısına odaklandığı için Waltz tarafından "yapısal realizm" olarak da adlandırılmaktadır (Kökyay, 2020: 2508).

Neorealizmin merkezinde, kuralları uygulayacak ya da devletler arasındaki anlaşmazlıkları çözecek merkezi bir otoritenin bulunmadığı anarşik bir uluslararası sistem anlayışı yatmaktadır (Mearsheimer, 2021: 77). Anarşik bir sistemde devletler, öncelikli olarak hayatta kalma ve güvenliklerini sağlama arzusuyla hareket eden rasyonel aktörler olarak kabul edilmektedir. Uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletlerin bu ortam içerisindeki politikalarını belirlemede kritik bir rol oynamaktadır. Bu anarşi koşullarında, devletlerin temel amacı hayatta kalmaktır (Waltz, 1979: 91). Bu bağlamda, devletler, kendi güvenliklerini sağlamak ve korumak amacıyla diğer devletlerle güç mücadelesine girerler.

Neorealizmin, devletlerin anarşik uluslararası sistemde nasıl davrandığını açıklamak için kullandığı anahtar unsurlardan biri, Waltz'ın yazılarıyla geliştirilen güç dengesi teorisidir. Güvenlik önlemleri ve savunma mekanizmaları zayıf olan devletler, daha güçlü rakiplerine karşı kendilerini savunmasız hissettiklerinde, kendi güvenliklerini sağlamak için diğer devletlerle ittifaklar kurarak güç dengesini sağlama yoluna giderler (Waltz, 1979). Devletler, iç veya dış dengeleme yoluyla güç dengesi kurabilirler. İç dengeleme, devletlerin kendi kaynaklarını kullanarak güç dengesini korumalarını ifade ederken, dış dengeleme ise diğer devletlerle ittifak kurarak gerçekleştirilir (Waltz, 1979: 161-162).

Uluslararası sistemde, devletlerin davranışlarının daha derinlemesine analiz edilmesi, biri temelde Kenneth Waltz tarafından inşa edilen “savunmacı realizm” ve diğeri J. Mearsheimer tarafından inşa edilen “saldırgan realizm” olmak üzere iki farklı neorealist disiplinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Savunmacı realizm ve saldırgan realizm arasındaki temel ayrım noktası ise, devletlerin anarşik uluslararası sistemde nasıl davranma eğiliminde oldukları, güvenliği mi yoksa gücü mü maksimize etmeye çalıştıkları sorusunda yatmaktadır.

Savunmacı realizmde, devletler için güvenlik önceliklidir, güç ise güvenliği sağlamak için kullanılan bir araç olarak görülmektedir. Savunmacı realistlere göre anarşi, devletleri savunmacı, ılımlı ve ölçülü stratejiler benimsemeye teşvik etmektedir (Walt, 1987). Saldırgan realizmde ise öncelikli amaç güç elde etmektir. Güvenlik olmadığı için devletler sürekli kendilerini bir tehdit altında hissederler ve bu tehditlere karşı koymak amacıyla güç elde etmek için birbirleriyle rekabet ederler. Saldırgan realistler, anarşinin devletleri güçlerini maksimize etmeye, sürekli bir hegemonya mücadelesinde güç için rekabet etmeye ve bölgesel genişlemeye zorladığını ileri sürerler (Lynn-Jones, 1998: 17).

Nihai bir otoritenin olmadığı anarşik bir sistemde, hayatta kalmak isteyen devletlerin, diğer devletlerin niyetleri hakkında en kötü senaryoları öngörmekten ve diğer devletlerle güç mücadelesine girmekten başka bir seçeneği bulunmamaktadır. Bu durum, uluslararası sistemde “güvenlik ikilemi” olarak adlandırılan bir durumu ortaya çıkarır. Güvenlik ikileminin temelinde, bir devletin kendi güvenliğini artırmak için aldığı önlemlerin, diğer devletlerin güvenliğini azalttığı düşüncesi yer almaktadır (Glaser, 1997). Bu nedenle, bir devletin diğer devletlerin varlığını tehdit etmeksizin kendi hayatta kalma olasılığını artırması zordur.

Hidrokarbon kaynakları, neorealist teori açısından, devletlerin güç elde etme ve güvenliklerini sağlama stratejilerinde merkezi bir öneme sahiptir (Zahid, 2008: 167). Devletlerin anarşik bir uluslararası sistemde hareket ettikleri göz önüne alındığında, bu tür stratejik kaynakların kontrolü, ulusal çıkarların korunması ve bölgesel dengelerin şekillendirilmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır. Hidrokarbon kaynaklarına erişim, bir yandan devletler arasında iş birliği ve ittifakların kurulmasına olanak tanırken, diğer yandan rekabet ve çatışmalara da zemin hazırlayabilir. Nitekim Karagiannis'in (2016) çalışması, hidrokarbon kaynaklarının uluslararası ilişkilerde yarattığı dönüşümün yeni fırsatlar ve riskler barındırdığını ortaya koymuştur. Doğu Akdeniz’de keşfedilen hidrokarbon kaynakları da, bölgenin jeopolitik dinamiklerini köklü bir şekilde değiştirerek, yeni çatışma ve iş birliği alanları yaratmıştır (Grigoriadis, 2014; Stergiou, 2024). Bu bağlamda, neorealist teori, devletlerin güç ve güvenlik hedefleri doğrultusunda şekillenen çatışma ve iş birliği süreçlerinin anlaşılmasında uygun bir teorik çerçeve sunmaktadır (Kökyay, 2020; İmamoğlu ve Uygun, 2021).

Diğer yandan devletlerin dış politikalarını uluslararası sistemin anarşik doğasına dayandıran neorealist teorinin, örneğin NATO gibi bu anarşik doğanın etkilerini sınırlama potansiyeline sahip

kolektif güvenlik mekanizmalarının varlığı karşısında bölgesel analizlere daha rahat uygulanabildiği söylenebilir. Nitekim bölgesel dinamikler söz konusu olduğunda devletlerin NATO'nun sağladığı güvenlik ortamında dahi kendi çıkarlarını koruma eğiliminde oldukları görülmektedir (Dönmez, 2022). Bu duruma en iyi örnek, her ikisi de NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan'ın ulusal çıkarları doğrultusunda farklı bölgesel politikalar izlemeleri gösterilebilir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları üzerindeki talepleri ve Yunanistan'ın bu konuda izlediği politikalar, NATO çatısı altındaki ortaklıklarına rağmen, iki ülkenin karşıt pozisyonlar almasına yol açmıştır. Bu durum, NATO'nun üye ülkeler arasındaki çıkar çatışmalarını her zaman yönetmekte zorlanabileceğini ve ulusal çıkarların, kolektif güvenlik yapılarının etkinliğini sınırlayabileceğini göstermektedir (Karabulut, 2011: 62).

3. DOĞU AKDENİZ'DE KEŞFEDİLEN HİDROKARBON KAYNAKLARI

Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının keşfi ve çıkarılması çalışmaları uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Bölgedeki ilk doğal gaz sahası, 1999 yılında İsrail sularında keşfedilmiştir. 2009 yılından itibaren, hidrokarbon keşiflerinde kayda değer bir artış yaşanmış ve bu durum, bölgede adeta bir gaz devrimi sürecinin başlamasına zemin hazırlamıştır (Darbouche vd., 2012). Mart 2010'da, ABD Jeolojik Araştırma Kurumu (USGS) tarafından Doğu Akdeniz'deki keşfedilmemiş petrol ve doğal gaz rezervlerine dair yayınlanan raporda, Kıbrıs Adası ile İsrail arasındaki Leviathan sahasında henüz keşfedilmemiş 270 milyon m³ (1,7 milyar varil) petrol ve yaklaşık 122 trilyon fit küp (3,45 trilyon m³) doğal gaz rezervi olduğu tespit edilmiştir (USGS, 2010).

Bölgede arama faaliyetlerini uzun yıllar sürdüren ve bu bakımdan bölgedeki en etkin ulusal aktör olan İsrail, 2009 yılında yaklaşık 280 milyar m³'lük bir rezerve sahip olan Tamar gaz sahasını keşfetmiştir. Tamar gaz sahasının keşfi, İsrail'in artan doğal gaz ihtiyacını uzun yıllar boyunca karşılayabilecek büyük bir potansiyele sahip olması nedeniyle ülke için son derece önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (Tagliapietra, 2013: 11). İsrail 2010 yılında ise Tamar'dan daha büyük bir gaz yatağı olan ve yaklaşık 620 milyar m³'lük bir rezerve sahip olduğu belirlenen Leviathan sahasını keşfetmiştir. 2012 yılına gelindiğindeyse tahmini kapasitesi 37 milyar m³ olan Tanin gaz sahasını ve 2013 yılında ise 50 milyar m³ kapasiteye sahip Karish gaz sahasını tespit etmiştir (Moran vd., 2016: 59).

Bölgede yer alan bir başka aktör olan GKRY ise 2007 yılında gerçekleştirdiği ilk ruhsatlandırma turunun ardından, Noble Energy ve Delek şirketlerine sondaj ruhsatı vermiştir. Bu sürecin sonucunda, 2011 yılında Blok 12'de, 140 milyar m³ kapasiteye sahip Afrodit gaz sahası keşfedilmiştir. 2016 yılında ise ENI ve Total şirketlerine 6. parselde ruhsat verilmiş ve bu şirketler, 170-226 milyar m³ kapasite aralığında bir diğer önemli keşif olan Calypso sahasını keşfetmişlerdir. En son keşif, 2019 yılında Exxon Mobil ve Qatar Petroleum ortaklığı tarafından Blok 10'da gerçekleştirilmiş ve 142-227 milyar m³ kapasiteye sahip Glafkos sahası ile sonuçlanmıştır (Ellinas, 2022).

Mısır'ın doğal gaz arama ve sondaj faaliyetleri, Nil Deltası ve Doğu Akdeniz'in çeşitli bölgelerinde yıllardır devam etmektedir. 2015 yılı bu ülke için Doğu Akdeniz'de petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıl içinde, İtalyan ENI şirketi tarafından Zohr bölgesinde 850 milyar m³ kapasiteye sahip bir doğal gaz rezervi keşfedilmiştir. ENI şirketinin açıklamalarına göre bu saha, Doğu Akdeniz'de keşfedilen en büyük doğal gaz kaynağıdır. Günlük üretim kapasitesinin 56 milyar metreküp olduğu belirtilen Zohr sahasından ilk doğal gaz sevkiyatı Aralık 2017 itibarıyla başlamıştır (ENI, 2019).

Türkiye, Kıbrıs Adası'nın batısı ve güneyinde bulunan deniz alanlarında ve KKTC'nin ruhsat verdiği sahalarda hidrokarbon arama faaliyetlerini kararlılıkla sürdürmektedir. Ancak, bu çabalar sonucunda Türkiye, henüz ticari ölçekte değerlendirilebilecek bir petrol ya da doğal gaz rezervi keşfedememiştir. Aynı şekilde, bölgedeki diğer önemli aktörlerden Yunanistan da şu ana kadar bu bölgede henüz kayda değer bir hidrokarbon rezervi bulamamıştır (Ellinas, 2022).

Tablo 1. Doğu Akdeniz'de Gerçekleştirilen Büyük Ölçekli Doğal Gaz Keşifleri

Doğal Gaz Sahası	Keşif Yılı	Yaklaşık Rezerv (bcm)
Tamar (İsrail)	2009	280
Batı Nil Deltası (Mısır)	2010	142
Leviathan (İsrail)	2010	620
Afrodit (GKRY)	2011	127
Tanin (İsrail)	2011	37
Karish / Tanin (İsrail)	2013	28-42
Zohr (Mısır)	2015	850
Calypso 1 (GKRY)	2018	170-227
Glaukus 1 (GKRY)	2019	142-227

Kaynak: Ellinas, C. (2022). *Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean*. Atlantic Council.

4. DOĞU AKDENİZ'DE DENİZ YETKİ ALANLARININ SINIRLANDIRILMASINA İLİŞKİN HUKUKİ ÇERÇEVE

Kıyı devletlerinin deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin hukuki çerçeveyi 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) oluşturmaktadır. Sözleşmenin ilgili maddelerine göre, kıyı devletleri, 12 deniz miline kadar olan karasuları üzerinde tam egemenlik hakkına sahiptirler (Madde 2-3). Aynı zamanda, kıyı devletleri, 200 deniz miline kadar uzanan MEB sınırlarında, hidrokarbon kaynaklarının araştırılması ve işletilmesi konusunda tam yetkiye sahiptirler (Madde 56-57). Benzer şekilde, belirli jeolojik koşulların varlığı halinde, kıta sahanlığı 200 deniz milinin ötesine

uzanabilmekte olup, bu alanlardaki deniz yatağı ve yer altındaki kaynakların ekonomik kullanımına ilişkin olarak da egemenlik hakları bulunmaktadır (Madde 76-77).

Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarının sınırlandırılması, bölgedeki kıyı devletleri arasındaki coğrafi koşulların ve hukuki anlaşmazlıkların etkisiyle oldukça karmaşık bir hal almıştır. Özellikle, karşılıklı kıyıların genişliğinin 400 deniz milini aşmaması, devletlerin MEB ve kıta sahanlığı hak taleplerini uluslararası hukuka uygun olarak karşılıklı anlaşmalar yoluyla sınırlandırmalarını zorunlu kılmaktadır. 1982 BMDHS'nin 74 ve 83. maddeleri, bu tür sınırlandırmaların devletler arasında müzakere edilmesini ve bir anlaşmaya varılmadığı durumlarda uluslararası yargıya başvurulmasını öngörmektedir. Ayrıca, Doğu Akdeniz'e kıyısı olan Türkiye, İsrail ve Suriye'nin bu sözleşmeye taraf olmamaları, deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasını daha da karmaşık hale getirmektedir. Diğer taraftan, Yunanistan'ın Meis Adası'nın güneyindeki deniz alanları üzerindeki iddiaları gibi bazı devletlerin uluslararası hukuka aykırı talepleri (Ülger, 2020), adil bir sınırlandırma sürecini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, BMDHS'nin adalet ilkesi, kıyı uzunluğuna orantılı deniz yetki alanlarının belirlenmesini şart koşarken, söz konusu haksız talepler, uluslararası hukuk ilkeleriyle çelişmekte ve bölgedeki deniz yetki alanlarına ilişkin sorunları derinleştirmektedir.

Konuya ilişkin Doğu Akdeniz'deki bir diğer önemli zorluk da bölgede bulunan aktörlerin diğer aktörlerce devlet olarak tanınıp/tanınmamasından, dolayısıyla da aktörler arasında bir hukuki ilişkinin var olup/olmamasından kaynaklanmaktadır. Her şeyden önce Doğu Akdeniz bölgesinin tam kalbinde yer alan Kıbrıs adasının uluslararası alandaki tartışmalı statüsü, bölge ülkelerinin gerek Ada'yla doğrudan ilişkilerinde gerekse de dolaylı olarak birbirleriyle olan ilişkilerinde belirleyici bir niteliğe sahiptir. Bilindiği gibi Kıbrıs Adası, Türkiye'nin 1974 yılında gerçekleşen garantörlük hakkına dayanan meşru müdahalesiyle fiili olarak ikiye bölünmüştür. 1983 yılında ise KKTC'nin kurulmasıyla bu fiili durum resmi bir nitelik kazanmakla birlikte ülkenin BM Güvenlik Konseyi'nin 541 (1983) sayılı kararı uyarınca "hukuken geçersiz" ilan edilmesi ve Türkiye dışında başka bir devlet tarafından halihazırda tanınmıyor oluşu, bu ülkeyi uluslararası alanda *de facto* bir devlet olarak kalmasına neden olmuştur (Kindee, 2011). Dolayısıyla, 2011 yılında Türkiye ile uluslararası alanda tanınmayan KKTC arasında imzalanan Kıta Sahanlığı Anlaşması, uluslararası hukuk açısından bir geçerlilik taşımamaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin GKRY'yi ve Lübnan'ın da İsrail devletini tanımaması, BMDHS'nin önerdiği deniz sınırlandırma süreçlerini daha da karmaşık hale getirmektedir.

Tüm bu zorlukların etkisiyle Doğu Akdeniz'de devletlerin deniz yetki alanlarının sınırlandırılması henüz tamamlanmamış durumdadır. Halihazırda Doğu Akdeniz'deki sınırlandırılması gereken deniz sınırlarından sadece altısı, ikili anlaşmalar yoluyla çözüme kavuşturulmuştur. Bu anlaşmalar arasında, Kıbrıs-Birleşik Krallık (1960), GKRY-Mısır (2004), GKRY-Lübnan (2007), GKRY-İsrail (2010), Türkiye-Libya (2019) ve Yunanistan-Mısır (2020) anlaşmaları yer almaktadır. Ancak, 2007 yılında

gerçekleşen GKRY-Lübnan arasındaki MEB sınırlandırma anlaşması, Lübnan'ın Bakanlar Kurulu tarafından halen onaylanmamıştır. Ayrıca, Lübnan, 2010 yılındaki GKRY-İsrail arasındaki MEB sınırlandırma anlaşmasını protesto etmiştir. Yunanistan ve Mısır, Türkiye'nin 2019 yılında Libya ile yaptığı anlaşmaya karşı çıkarken, Türkiye ise, 2020 yılında gerçekleşen Yunanistan ve Mısır arasındaki MEB sınırlandırma anlaşmasını reddetmiştir. Bu örnekler, bölgedeki deniz yetki alanlarının sınırlandırılması sürecindeki karmaşıklığı gözler önüne sermektedir.

5. DOĞU AKDENİZ'DEKİ ANLAŞMAZLIKLAR VE GÜNCEL BOYUTLARI

Doğu Akdeniz, siyasi çatışmaların ve anlaşmazlıkların yoğun yaşandığı bir bölgedir. Bu sorunların bir kısmı bölgesel nitelikteyken, bir kısmı da küresel güçlerin müdahalesiyle uluslararası bir boyut kazanmıştır. Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının keşfiyle ortaya çıkan güç mücadelesi, elbette bölge ülkelerinin hem kendi iç politik gelişmelerinden hem de bunların uluslararası ve bölgesel sistemde yarattığı etkilerden azade değildir.

Özellikle 2011 yılındaki Arap Baharı'nın Mısır'da yarattığı siyasi istikrarsızlık hem bölgesel dengeleri derinden etkilemiş hem de o dönemde Mısır ile Türkiye arasında daha yakın ilişkilerin kurulmasını sağlayarak Mısır'ın Türkiye dışındaki devletlerle, deniz yetki alanlarının sınırlarının belirlenmesine yönelik müzakerelere katılımını sınırlamıştır. Ancak 2013 yılında gerçekleşen askeri darbe, Mısır'daki siyasi yapıyı köklü bir şekilde değiştirirken, yeni hükümetin Doğu Akdeniz'deki MEB sınırlarını belirleme konusundaki yaklaşımını da farklılaştırmıştır. Bu değişim, Türkiye ile Mısır arasındaki güçlü ilişkilerin zayıflamasına ve bölgedeki jeopolitik dinamiklerin yeniden şekillenmesine neden olmuştur (Grigoriadis, 2014).

Yine Suriye iç savaşı da bölgesel ve uluslararası düzeyde önemli önemli jeopolitik sonuçlar doğurmuştur. İç savaş, komşu ülkelerin siyasi istikrarını ciddi şekilde tehdit ederken, büyük mülteci akınları, terör saldırıları ve mezhepsel çatışmaların artması gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu süreçte uluslararası toplumun müdahaleleri ise durumu daha da karmaşık hale getirmiştir. Süregelen bu şiddet ve istikrarsızlık ortamı, Suriye'nin karasularındaki hidrokarbon potansiyelinin tespit edilmesini ve bu kaynaklardan ekonomik fayda sağlanmasını engellemeye devam etmektedir (Szöke, 2016).

İsrail-Filistin çatışması, uzun süredir devam eden ve uluslararası arenada geniş yankı uyandıran en önemli anlaşmazlıklardan biri olarak öne çıkmaktadır. İsrail'in Tamar ve Leviathan sahalarında keşfettiği doğal gaz rezervleri, ülkenin karasuları içerisinde yer almasına rağmen, bölgedeki bazı diğer keşiflerin hukuki statüsü belirsizliğini korumaktadır. Özellikle, Gazze Şeridi'ne yakın bir konumda bulunan ve 2000 yılında İngiliz BG şirketi tarafından keşfedilen Gazze Deniz sahası, egemenlik sorunları nedeniyle gelişim sürecinde ciddi engellerle karşı karşıya kalmıştır. İsrail-Filistin sorununun

etnik ve dini boyutlarının hassasiyeti göz önünde bulundurulduğunda, bu anlaşmazlığın kısa vadede çözüme kavuşması olası görünmemektedir (Szöke, 2016).

İsrail ve Türkiye arasındaki ilişkiler, özellikle 2008-2009 yıllarında İsrail'in Gazze'ye yönelik gerçekleştirdiği operasyonlar ve 2010 yılında yaşanan Mavi Marmara olayı sonrasında ciddi bir krize girmiştir. Bu ciddi kriz nedeniyle her iki ülke de büyükelçilerini geri çekmiş ve diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Bununla birlikte, 2013 yılında ABD'nin arabuluculuğunda İsrail'in Türkiye'den özür dilemesi ve 2016 yılında ilişkilerin normalleşmesi, enerji iş birliği gibi ekonomik çıkarların ön plana çıkmasıyla sağlanabilmiştir (Efron, 2018). Ancak, 2018 ile 2022 yılları arasında ilişkiler yeniden kırılganlaşmış ve çeşitli siyasi ve diplomatik anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. 2022 yılı, her iki ülke için de resmi ziyaretlerin gerçekleştirilmesiyle devlet başkanları ve dışişleri bakanlarının yeniden bir araya gelmeye başladığı yeni bir dönem olmuştur. İki ülke arasındaki bu barış ortamı, 2023 yılında başlayan İsrail-Filistin Savaşı nedeniyle yeniden sekteye uğramıştır.

Türkiye ve Yunanistan arasında uzun süredir devam eden Kıbrıs sorunu ve deniz sınırlarının belirlenmesi, tarihsel kökenleri olan ve bölgesel istikrarı derinden etkileyen meseleler arasında yer almaktadır. Bu sorunlar, Doğu Akdeniz'de hidrokarbon kaynaklarının keşfi ile birlikte daha da önem kazanmış, taraflar arasındaki rekabeti derinleştirmiştir.

5.1. Kıbrıs Adası Sorunu

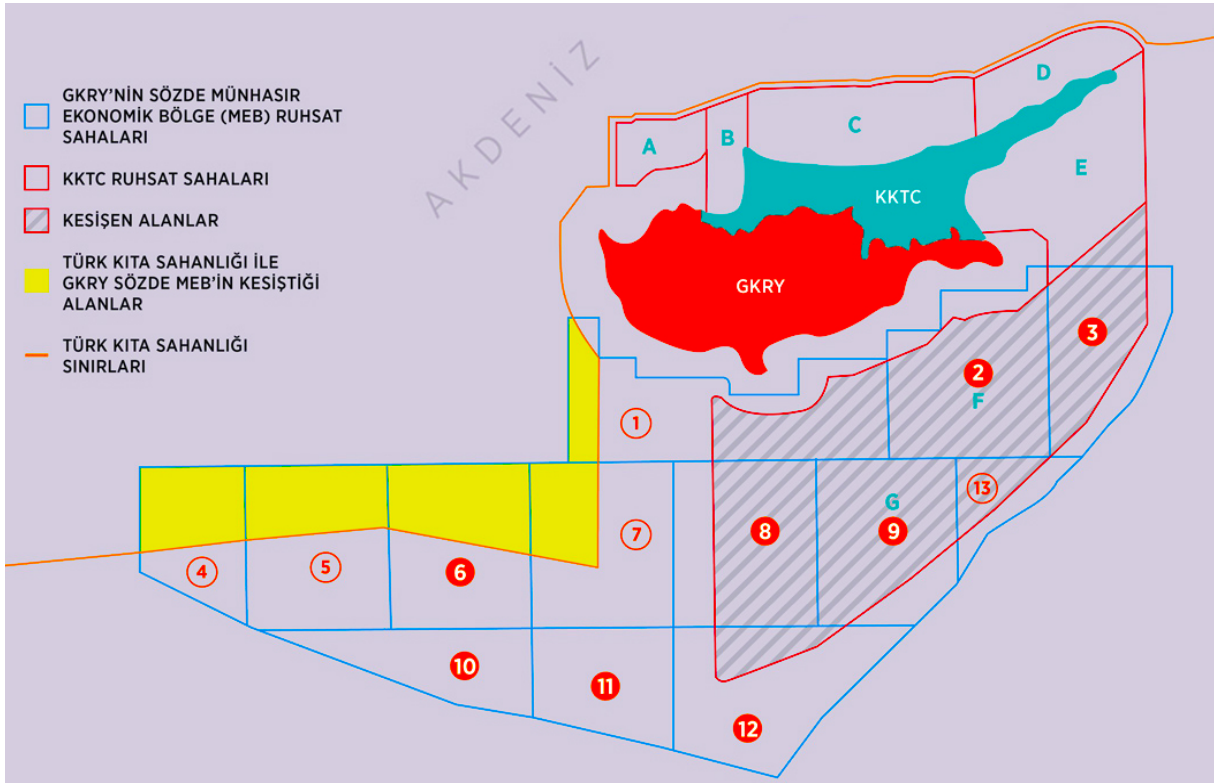
Doğu Akdeniz'in en büyük adası olan Kıbrıs, tarih boyunca stratejik öneme sahip olmuştur. Ada, 1960'larla birlikte Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar arasında başlayan toplumsal çatışmalar sonucunda garantör ülke Türkiye'nin 1974 yılında gerçekleştirdiği askeri müdahale ile fiilen ikiye bölünmüştür. Müdahalenin ardından Ada'nın güneyi uluslararası alanda Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanınan yönetim tarafından, kuzeyi ise 1983 yılında bağımsızlığını ilan eden KKTC tarafından yönetilmektedir. Türkiye dışında hiçbir ülke KKTC'yi resmi olarak tanımazken, Türkiye hariç tüm devletler Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımaktadır. Bu nedenle, Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni GKRY olarak adlandırmaktadır. Bununla birlikte, Mayıs 2004'te Güney Kıbrıs Rum Kesimi Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla tüm adayı temsilen AB'ye tam üye olarak katılmıştır.

Türkiye ile GKRY arasındaki deniz sınırına yönelik anlaşmazlıklar, 17 Şubat 2003 tarihinde GKRY ile Mısır arasında imzalanan MEB sınırlandırma anlaşmasının ardından başlamıştır (BM, 2004). Türkiye, 2 Mart 2004'te, anlaşmanın Türkiye'nin egemenliğini ve KKTC'nin hak ve çıkarlarını ihlal ettiğini belirterek, BM aracılığıyla bu anlaşmaya itiraz etmiştir (BM Okyanuslar ve Deniz Hukuku, 2004). Buna karşılık GKRY, 5 Nisan 2004'te 24 deniz mili genişliğinde bir bitişik bölge ve 200 deniz mili genişliğinde bir MEB sahası ilan etmiştir. GKRY, Mısır ile yaptığı MEB sınırlandırma anlaşmasının yanı sıra, 10 Ekim 2005 tarihinde bir Mutabakat Zaptı imzalamıştır. Bu anlaşmanın 5. maddesi,

devletlerin hidrokarbon kaynakları arama faaliyetleri de dahil olmak üzere belirli ortak faaliyetler yürütmelerine ve iş birliği yapmalarına olanak sağlamıştır (GKRY-Mısır Mutabakat Zaptı, 2005).

GKRY, 2007 yılında Lübnan ile bir MEB sınırlandırma anlaşması imzalamıştır. Türkiye, bu anlaşmanın Lübnan Meclisi tarafından onaylanmaması için bir diplomatik nota vermiştir (Gowlland-Debbas, 2012). Yine aynı yıl, GKRY'nin, adanın güneyindeki deniz alanını 13 parsel ayırarak, Türkiye ve KKTC'nin hak iddia ettiği bölgeleri de kapsayan alanlarda uluslararası enerji şirketlerine ruhsat vererek arama-sondaj faaliyetlerini başlatması, Türkiye tarafından hem diplomatik hem de askeri yöntemlerle tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye, GKRY'nin tek taraflı olarak böyle bir karar alma ve uygulama yetkisinin olmadığını savunarak, bu tür eylemlerin uluslararası hukuka aykırı olduğunu dile getirmiştir (Karagül, 2021: 63). Aşağıda sunulan Şekil 1'de, GKRY tarafından belirlenen 13 parsel ile KKTC ve Türkiye'nin hak iddia ettiği alanların örtüştüğü görülmektedir. Türkiye; 1, 4, 5, 6, 7 numaralı parsellerin kendi deniz yetki alanına dahil olduğunu, 2, 3, 8, 9, 12 ve 13 numaralı parsellerde ise Kıbrıs Türk tarafının da hak sahibi olduğunu vurgulamıştır (Peker vd., 2019: 93).

Şekil 1. Türkiye, KKTC ve GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki Deniz Yetki Alanları Anlaşmazlığı

Kaynak: Anadolu Ajansı. (2019). Turkey's stance in the Eastern Mediterranean is clear.

<https://www.aa.com.tr/en/info/infographic/14896#!> (Erişim Tarihi: 03.03.2024).

GKRY, 2011 yılında İsrail ile bir MEB sınırlandırma anlaşması imzalamıştır. 2011'den itibaren, GKRY'nin bu anlaşmalar çerçevesinde hidrokarbon arama faaliyetlerini sürdürmesi, Türkiye ile GKRY arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine yol açmıştır. Buna karşılık, Türkiye, adadaki Türk

temsilcileriyle bir anlaşma imzalayarak, GKRY tarafından iddia edilen MEB sahasında keşif faaliyetlerine başlamıştır. Bu anlaşma doğrultusunda, Kuzey Kıbrıs için 200 deniz mili genişliğinde bir kıta sahanlığı ve MEB sahası belirlenmiştir. GKRY ve Yunanistan, Türkiye'nin bu araştırma faaliyetlerini “hukuka aykırı” olarak değerlendirerek karşı çıkmışlardır (Biresselioğlu, 2019: 120).

5.2. Yunanistan-Türkiye Arasındaki Deniz Sınırları Sorunu

Türkiye ve Yunanistan arasında deniz sınırlarının belirlenmesi konusunda uzun süredir devam eden bir anlaşmazlık bulunmaktadır. Bu anlaşmazlık, Doğu Akdeniz coğrafyasında, özellikle Kıbrıs, Girit, Kasos, Karpathos, Meis ve Rodos gibi Türkiye'ye yakın konumda bulunan Yunan adalarının varlığı nedeniyle karmaşık bir hal almıştır. Yunanistan bu adaları kıyı şeridi olarak kabul ederek, ortay hat prensibine dayalı bir MEB anlaşması gerçekleştirmek istemektedir. Türkiye ise sınırlandırmanın, adaların coğrafi konumlarının anakaraların denize erişim haklarını kısıtlamayacak şekilde ele alınması gerektiğini öne sürmektedir (Yaycı, 2012: 24).

6. HİDROKARBON KAYNAKLARININ KEŞFİ SONRASI ORTAYA ÇIKAN ÇATIŞMALARIN NEOREALİST AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doğu Akdeniz, hidrokarbon kaynaklarının keşfi sonrası önemli bir jeopolitik dönüşüm yaşamış ve hem bölgede uzun zamandır var olan sorunların alevlenmesine hem de yeni çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Türkiye, Yunanistan ve GKRY arasındaki deniz yetki alanlarının sınırlandırılması ve bu alanlardaki egemenlik hakları, çeşitli siyasi ve diplomatik çatışmalara neden olmuştur. Bu çatışmalara, neorealist perspektiften bakıldığında, bölgedeki devletlerin ulusal çıkarlarını koruma ve güvenliklerini sağlama çabaları doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda, bölgedeki mevcut durum üç ana çatışma eksenini etrafında şekillenmektedir.

İlk çatışma eksenini, adaların MEB ilan etme hakkına sahip olup olmadıkları sorusundan kaynaklanmaktadır (BMDHS, 1982). Bu soru, özellikle Ege Denizi'nde, birçok Yunan adasının Türk kıyılarına oldukça yakın olduğu bölgelerde önem kazanmaktadır. Yunanistan, adaların deniz yetki alanları ilan etme hakkına sahip olduğunu ve bu bölgelerde keşif ve işletme faaliyetlerini yalnızca Yunanistan'ın yürütme yetkisine sahip olduğunu savunmaktadır. Buna karşın, Türkiye ise bu görüşü reddederek, Ege'deki Yunan adalarının Anadolu kıtasının devamı niteliğinde olduğunu ve bu nedenle bu bölgede keşif ve işletme haklarının Türkiye'ye ait olduğunu ileri sürmektedir (Sioussouras ve Chrysochou, 2014). Bu durum, bölgedeki hidrokarbon kaynaklarının varlığı iddiaları nedeniyle daha da önem kazanmaktadır. Türkiye, bölgeye keşif gemileri göndermekte ve bu hareketler, Yunanistan tarafından egemenlik haklarına bir ihlal olarak değerlendirilmektedir.

İkinci çatışma eksenini, 1974'ten beri Rum kesimi (GKRY) ve bir Türk kesimi (KKTC) olarak ikiye ayrılmış olan Kıbrıs meselesi etrafında gerçekleşmektedir. Türkiye ve KKTC, Kıbrıs'ın tartışmalı bölgelerini içeren deniz sınırlarını belirlemek ve hidrokarbon kaynaklarına erişim konularında daha net

bir çerçeve oluşturmak amacıyla 21 Eylül 2011 tarihinde bir kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması imzalamıştır (Eissler ve Arasil, 2014: 74). Bu tarihten itibaren, Türkiye'nin devlet petrol şirketi olan Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Kıbrıs'ın güneydoğusunda, GKRY tarafından iddia edilen MEB sahasında, sismik araştırma faaliyetlerine başlamıştır (ICG, 2012).

Kıbrıs açıklarındaki doğal gaz keşfi, birçok kişinin Kıbrıs sorununun çözümüne katkıda bulunacağına yönelik beklentilerinin aksine, Kıbrıslı Türkler ve Türkiye ile Kıbrıslı Rumlar arasındaki çözüm müzakerelerini daha da zorlaştırmıştır (Gürel ve Le Cornu, 2014: 17). Artan gaz arama ve sondaj faaliyetlerinin devam etmesine paralel olarak bölgesel gerilim de önemli ölçüde tırmanmıştır. Diplomatik açıdan giderek daha fazla izole hale gelen Türkiye, diğer ülkeleri caydırmak ve vazgeçirmek amacıyla askeri hazırlığını sergilemekten ve sert gücünü açıkça göstermekten kaçınmamıştır. Neorealist teori açısından bakıldığında, Türkiye'nin bu tutumu, ulusal çıkarlarını koruma ve bölgesel güç dengesini kendi lehine çevirme çabası olarak değerlendirilebilir.

Doğu Akdeniz'de 8 Şubat 2018'de ENI ve Total'in Kıbrıs'ın güneyindeki Calypso bloğunda Zohr sahasına benzer büyüklükte bir doğal gaz rezervi bulunduğu açıklandığında, bölgedeki gerginlik yeniden tırmanmıştır. Bu dönemde GKRY, Türkiye'nin Fatih sondaj gemisinde çalışan işçileri tutuklama girişiminde bulunurken (Ahval News, 2019), Şubat 2018'de Türk savaş gemileri, GKRY adına bölgede araştırma çalışmalarını yürüten İtalyan enerji şirketi ENI'ye ait Saipem 12000 adlı sondaj gemisinin faaliyetlerini engellemiştir (Jewkes, 2018). Yaşanan bu olaylar, GKRY ile Türkiye arasındaki mevcut gerginliği daha da artırmıştır.

Üçüncü olarak, bölgedeki çatışma, 2019 yılında, Türkiye ve Libya'nın hidrokarbon kaynaklarından faydalanmak amacıyla deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin bir anlaşma imzalamasıyla daha da alevlenmiştir. Türkiye ve Libya'ya bu bölgelerdeki kaynakların kullanımına ilişkin münhasır haklar tanıyan bu anlaşma, Yunanistan ve GKRY'nin bölgedeki deniz haklarıyla ilgili iddialarıyla çelişmesi nedeniyle, halihazırda gergin olan Türkiye-GKRY-Yunanistan ilişkilerini daha da kötüleştirmiştir (Stergiou, 2024). Yunanistan ve GKRY, bu sınırlandırmanın üçüncü bir tarafın aleyhine yapıldığını belirterek bu anlaşmaya itiraz etmiştir. Özellikle Yunanistan, bu anlaşmanın Türkiye'ye, Oniki Ada ve Girit adaları civarındaki deniz alanlarında hak iddia etme fırsatı sunduğunu ve bu durumun Yunanistan'ın kendi MEB sınırlarını ihlal ettiğini ileri sürmüştür (Axt, 2021).

Ağustos 2020'de Yunanistan ve Mısır, Doğu Akdeniz'deki deniz sınırlarını kısmen belirleyen bir stratejik anlaşma imzalamıştır (Yunanistan-Mısır MEB Antlaşması, 2020). Bu anlaşma, Türkiye'nin Libya ile imzaladığı deniz sınırı anlaşmasına doğrudan bir yanıt olarak değerlendirilmektedir. Anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra, Yunanistan ve Türkiye ciddi bir silahlı çatışmanın eşiğine gelmiştir. Öncesinde, Temmuz 2020'de Türkiye, Yunan adası Meis'in güney ve doğusunda sismik araştırma yapmayı planladığını duyurmuştur. Türkiye'nin Oruç Reis araştırma gemisi için yayınladığı ve Yunanistan, Mısır ve GKRY'nin iddia ettiği deniz alanlarının bir kısmını kapsayan bir

NAVTEX bildirisi, Yunanistan'da sert tepkilere yol açmış ve bölgedeki tansiyonu daha da yükseltmiştir. Bu gelişmenin bir sonucu olarak, Türkiye, deniz kuvvetlerini Meis adası çevresine konuşlandırmış ve Türk savaş uçakları ada üzerinde Yunan uçaklarıyla karşılıklı olarak alçak uçuşlar gerçekleştirmiştir (Smith ve Henley, 2020). Gerginliğin tırmandığı bu süreçte, bölgede bir Yunan ve Türk firkateyninin çarpışması, krizin neredeyse bir savaşa dönüşmesine yol açmış ve bu olay, iki NATO müttefiki arasında 1996'daki Kardak krizinden beri yaşanan en ciddi çatışma olarak değerlendirilmiştir (Stergiou, 2024).

Türk-Yunan ilişkileri, neorealist perspektiften değerlendirildiğinde, güvenlik ikilemi kavramı çerçevesinde incelenmesi mümkündür. Güvenlik ikilemi, bir devletin silahlanma, ittifaklar kurma veya askeri stratejiler geliştirme gibi yöntemleri kullanarak kendi güvenliğini artırma çabalarının, diğer devletlerin güvenlik algılarını olumsuz etkileyerek bölgesel istikrarsızlığa yol açabileceği paradoksal bir durumdur (Herz, 1951). Robert Jervis'in (1976) belirttiği gibi, uluslararası sistemin anarşik yapısı, bir devletin güvenlik arayışlarını diğer devletler için tehdit haline getirir ve bu da karşılıklı silahlanma ve güç artırma eğilimlerini tetikleyebilir. Bu bağlamda, Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan gerilimler, güvenlik ikileminin klasik bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, Doğu Akdeniz'deki çatışma eksenleri neorealist teori bağlamında incelendiğinde, devletlerin anarşik uluslararası sistemde ulusal çıkarlarını maksimize etme ve kendi güvenliklerini sağlama amacı doğrultusunda güç arayışına yöneldikleri görülmektedir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki askeri varlığını güçlendirmesi ve deniz yetki alanlarına ilişkin kararlı tutumu, neorealist teorinin öne sürdüğü bu güç arayışının somut bir yansımasıdır. Diğer taraftan, Yunanistan ve GKRY'nin hidrokarbon kaynakları üzerindeki egemenlik haklarını savunma çabaları, kendi ulusal güvenlik ve çıkarlarını koruma çabasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

7. HİDROKARBON KAYNAKLARININ KEŞFİ SONRASI ORTAYA ÇIKAN DİPLOMASİ VE İŞ BİRLİĞİ ORTAMININ NEOREALİST AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Afrodit, Tamar, Leviathan ve Zohr sahaları başta olmak üzere Doğu Akdeniz'de gerçekleştirilen büyük gaz sahalarının keşifleri, bölgenin jeopolitik denklemine yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu keşifler, bölgesel dinamikleri yeniden şekillendirerek enerji sektörü içinde ve ötesinde iş birliği fırsatları yaratmıştır. Bu bağlamda, yapılan keşifler özellikle Yunanistan, GKRY, Mısır ve İsrail'in aralarında ikili ve çok taraflı anlaşmalar yapmalarına imkân sağlayarak bu ülkeler arasında enerji sektöründeki ortak projelerin planlanmasının önünü açmıştır.

Neorealist anlayış açısından uluslararası sistem içinde ittifaklar ve iş birlikleri oldukça az rastlanan bir durumdur. Uluslararası sistemin anarşik doğası, aktörler arasındaki iş birliği imkanlarını kısıtlayarak rekabete ve çatışmaya yol açmaktadır. Devletlerin gelecekteki niyetleri ve eylemleri belirsiz olduğundan bunlar arasında iş birliğinin gerçekleşmesi zordur (Grieco, 1988: 500). Bununla birlikte neorealist anlayış, tehditler ve zorluklarla başa çıkmak için devletler arasında gerçekleşecek ittifak ve iş

birliği olasılığını tamamen reddetmemektedir. Bu çerçevede, devletler arasında ortaya çıkan güç dengesizlikleri ve tehditler, devletleri ittifak kurmaya zorlayan temel faktörler olarak kabul edilmektedir (Chun, 2000: 75). Devletler, ittifaklar kurarak karşıt güçleri dengelemeye ve böylece tehditleri en aza indirmeye çalışırlar. Ortak bir düşman veya rakip karşısında diğer devletlerle ittifak kurmak ve iş birliği yapmak, tehditleri bertaraf etmek için devletler açısından en rasyonel davranış olarak değerlendirilmektedir.

Neorealist anlayışın temel ilkeleri, bölgesel düzeyde de geçerliliğini korumaktadır. Doğu Akdeniz bölgesi de bu bağlamda küresel sistemin bir alt sistemi olarak değerlendirilmekte (Goldthau, 2024) ve buradaki gelişmeler, bölgesel aktörlerin güç dengesi arayışını net bir biçimde gözler önüne sermektedir. Türkiye'nin bölgedeki artan etkisini dengelemek amacıyla aşağıda ele alınacak olan Yunanistan-GKRY-Mısır ve Yunanistan-GKRY-İsrail ittifakları, bu güç dengesi arayışının somut bir yansımasıdır.

7.1. Yunanistan-GKRY-Mısır Arasında Üçlü İş Birliği

Yunanistan, GKRY ve Mısır arasında 8 Kasım 2014 tarihinde gerçekleştirilen ilk Üçlü Zirve, üç ülke arasındaki iş birliğini güçlendirmeyi amaçlayan bir dizi diplomatik girişimin başlangıcı olmuştur. Bu zirvede imzalanan “Kahire Deklarasyonu,” enerji sektöründe iş birliğini derinleştirmeyi ve Doğu Akdeniz'deki deniz sınırlarını belirleme çabalarını artırmayı hedeflemiştir. Deklarasyonda, hidrokarbon kaynaklarının keşfinin, bölgesel iş birliğini hızlandıracak bir katalizör görevi göreceği vurgulanmış ve GKRY'nin kıta sahanlığı üzerindeki egemenlik haklarına saygı gösterilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Yunanistan Dışişleri Bakanlığı, 2014).

29 Nisan 2015 tarihinde Lefkoşa'da düzenlenen İkinci Üçlü Zirve'de yayımlanan Lefkoşa Deklarasyonu'nda, uluslararası hukuk ve BMGK kararlarına uygun olarak Kıbrıs sorununa adil ve kalıcı bir çözüm bulunması gerektiği ifade edilmiştir (Lefkoşa Deklarasyonu, 2015). Ardından 9 Aralık 2015'te Atina'da düzenlenen Üçüncü Üçlü Zirve'de, stratejik iş birliğini daha da ilerletmek amacıyla, üç ülkenin ortak çıkarlarına yönelik projelerin geliştirilmesi ve teşvik edilmesine odaklanacak daimi bir Ortak İşbirliği Komitesi kurulmasına karar verilmiştir (Atina Deklarasyonu, 2015).

Dördüncü Üçlü Zirve, 11 Ekim 2016 tarihinde düzenlenmiş ve bu zirvede enerji sektöründe doğal gazın kullanımı ve taşınmasına ilişkin iş birliğinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir (Mısır Devlet Bilgi Servisi, 2016). Bu bağlamda, EuroAfrica Interconnector projesi ile üç ülke arasında 2000 MW kapasiteli bir elektrik enterkonnektörünün kurulması için bir anlaşma imzalanmıştır (EuroAfrica Interconnector, 2016). Beşinci Üçlü Zirve'de ise teknoloji, bilgi ve iletişim alanlarında iş birliği yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, 2018 yılında Mısır'ın öncülüğünde, enerji politikalarının üçlü düzeyde koordinasyonunu sağlamak ve bölgesel enerji iş birliğini güçlendirmek amacıyla “Doğu Akdeniz Gaz Forumu” adlı örgütün temelleri atılmıştır (EuroAfrica Interconnector, 2017).

10 Ekim 2018’de gerçekleştirilen Altıncı Üçlü Zirve’de, küçük ve orta ölçekli işletmeler ile ulusal yatırım teşvik ajansları arasında iş birliği, çevre ve sürdürülebilir kalkınma konularında dört anlaşma imzalanmıştır. Takip eden Yedinci Zirve’de üç ülke arasında bir elektrik şebekesi kurulmasına yönelik bir icra programı kabul edilmiştir (RoC Presidency, 2019). Sekizinci Zirve’de ise doğal gazın keşfi ve transferi konusunda iş birliği yapma isteği dile getirilmiştir (RoC Presidency, 2020). Dokuzuncu Zirve’de, Güney Lefkoşa’da daimi bir sekreterlik kurulmasına ve GKRY ile Mısır arasında bir elektrik bağlantısının sağlanması için mutabakat muhtırası imzalanmıştır (Mısır Devlet Bilgi Servisi, 2021).

Yunanistan, GKRY ve Mısır arasındaki bu iş birliği, güçlü bir ittifak gibi görünse de, aslında enerji kaynakları etrafında şekillenen kısa vadeli ve taktiksel bir nitelik taşıdığı düşünülmektedir. Nitekim Doğu Akdeniz Gaz Forumu’nun kurulması ve elektrik enterkonnektör projeleri gibi enerji temelli girişimler bu düşünceyi destekler niteliktedir. Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon kaynaklarının keşfi ve kullanımı üzerine inşa edilen bu iş birliğinin sürdürülebilirliği, enerji politikalarının gelecekteki gelişimine ve bölgesel dinamiklerin değişimine bağlı olarak yeniden şekillenecektir.

7.2. Yunanistan-GKRY-İsrail Üçlü İş Birliği

Yunanistan, GKRY ve İsrail arasında “enerji üçgeni” olarak adlandırılan ve bir “yarı ittifak” (Tziarras, 2019) olarak değerlendirilen üçlü iş birliğinin temel motivasyonu, 2010 yılından itibaren bu üç ülkenin Türkiye ile ilişkilerinin kademeli olarak bozulması ve bölgede keşfedilen büyük hidrokarbon kaynakları olmuştur. İlk Üçlü Zirve, 28 Ocak 2016’da Lefkoşa’da düzenlenmiş ve enerji alanındaki ortak çıkarlar bu üç ülkenin daha yakın iş birliği yapmasını sağlamıştır. Özellikle hidrokarbon kaynakları, bu iş birliğinin temel katalizörü olmuştur.

2016 yılı Aralık ayında Kudüs’te gerçekleştirilen İkinci Zirve’de, ittifakın ortak demokratik değerlere ve çıkarlara dayandığı vurgulanmış, bu vurgu Haziran 2017’de Selanik’te yapılan Üçüncü Zirve’de de teyit edilmiştir. Bu süreçte, inovasyon, araştırma-geliştirme, sağlık, telekomünikasyon gibi alanlarda mutabakat zaptları ve ortak deklarasyonlar imzalanmıştır. 2018 yılında Lefkoşa’da düzenlenen Dördüncü Zirve’de, bilgi ve telekomünikasyon sistemleri ile turizm alanında iş birliğini yoğunlaştırma konusunda mutabakat sağlanmıştır. 2018 yılı Aralık ayında yapılan Beşinci Zirve’de ise GKRY’nin ilan ettiği MEB sahasında bulunan Blok-12 alanının Mısır’daki mevcut gaz işleme altyapısına bağlanmasını içeren bir boru hattı anlaşması imzalanmıştır (Lerman, 2019: 143).

ABD’nin bu enerji üçgenine ilgisi, 2019’daki Altıncı Zirve’de “3+1 taraf mekanizması”nın geliştirilmesiyle daha da artmış ve bu bağlamda EastMed boru hattı projesi gündemin en önemli maddelerinden biri haline gelmiştir. Ocak 2020’de yapılan Yedinci Zirve’de, EastMed boru hattının uygulanmasına yönelik yasal çerçeveyi belirleyen bir Hükümetlerarası Anlaşma imzalanmış, İtalya da bu anlaşmaya katılım taahhüdünde bulunmuştur (DEPA, 2020).

2021 yılı Aralık ayında yapılan Sekizinci Zirve’de, liderler savunma sektörüne vurgu yaparak iş birliğini güçlendirme kararı almış ve ABD’nin Doğu Akdeniz’deki stratejik rolünün altını çizmişlerdir. Ayrıca, Kıbrıs sorununa çözüm bulunması için süregelen müzakere sürecine desteklerini ifade etmişlerdir. Liderler, enerji sektörünün bölgesel iş birliğinin temeli olabileceğini vurgulamış ve EastMed boru hattı ile Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun bu bağlamdaki önemine dikkat çekmişlerdir (Yunanistan Dışişleri Bakanlığı, 2014). 2023 yılı Eylül ayında Lefkoşa’da gerçekleşen Dokuzuncu Zirve’de, üç ülke iş birliklerini güçlendirme kararlılıklarını yeniden teyit etmiş, enerji sektörünün bölgedeki iş birliğinin temeli olduğu konusunda mutabakata varmışlardır. Ayrıca, bu iş birliğinin münhasır olmadığı ve diğer benzer düşünceye sahip ülkelerin katılımına açık olduğu yinelenmiştir. (The Greek Herald, 2023).

Sonuç olarak, 2016 yılından itibaren düzenli olarak yapılan Yunanistan, GKRY ve İsrail arasındaki üçlü zirveler ve imzalanan anlaşmalar, bu ülkeler arasındaki enerji, inovasyon ve savunma gibi alanlardaki ortak iş birliğini derinleştirmiştir. EastMed projesi bu iş birliğinin en önemli unsurlarından biri olarak öne çıkarken, ABD’nin bu sürece dahil olması da enerji üçgeninin jeopolitik önemini artırmıştır. Bu üçlü iş birliği, ekonomik ve enerji alanlarının ötesinde, bölgesel güvenlik ve siyasi istikrar açısından da stratejik bir yapı olarak öne çıkmaktadır.

7.3. Doğu Akdeniz Gaz Forumu (DAGF)

Bölgede son yıllarda gerçekleştirilen doğal gaz keşifleri, bölgesel bir iş birliği platformu olan Doğu Akdeniz Gaz Forumu’nun (DAGF) kurulmasında kritik bir rol oynamıştır. DAGF, Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji temelli ilk bölgesel örgüt olarak kabul edilmektedir. Ocak 2020’de kurulan bu oluşumun, mevcut tam üyeleri arasında Mısır, İtalya, İsrail, Filistin, Ürdün, Yunanistan ve GKRY bulunmaktadır. AB ve ABD ise daimi gözlemci statüsündedir. Türkiye, Forum’un dışında bırakılmıştır. Forum’un amacı, bölgesel istikrarsızlıktan kaynaklanan güvenlik risklerini azaltmak, bölgedeki doğal gaz rezervlerini ekonomik değere dönüştürmek, bölgesel bir gaz piyasası oluşturmak ve enerji geliştirme ile iş birliğinin ticari potansiyelini en üst düzeye çıkarmaktır (Strategic Comments, 2020).

DAGF’nin savunmacı realizm perspektifinden analiz edilmesi mümkündür. İlk bakışta, iş birliğini teşvik eden bölgesel bir örgütün savunmacı realizmin temel ilkeleriyle uyumlu olmadığı düşünülebilir. Ancak savunmacı realizmin temel kaygısının gücü artırmak değil, sistemdeki mevcut güç pozisyonlarını korumak (Mearsheimer, 2001), yani bölgesel sistemin statükosunu sürdürmektir. Bu açıdan EMGF, bölgesel yapının statükosunu desteklemek ve böylece mevcut güçlerin yol açtığı tehditleri kontrol altında tutmak için kullanılan alternatif bir araç olarak değerlendirilebilir.

7.4. Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi (Eastmed)

EastMed Boru Hattı, İsrail ve GKRY’nin doğal gaz sahalarını Girit üzerinden Yunanistan ve İtalya’ya bağlayarak Avrupa’ya enerji temin etmeyi amaçlayan bir projedir. Proje, ilk olarak 2012 yılında

AB tarafından önerilmiştir. Bu öneri, İsrail ve Kıbrıs açıklarında büyük miktarda doğal gaz keşfedilmesi sonrasında ortaya çıkmıştır (Tsafos, 2019). 2020'de İsrail, GKRY ve Yunanistan arasında resmi bir anlaşma ile desteklenen bu proje, başlangıçta ABD'nin de desteğini almıştır. Ancak, projenin uzunluğu, teknik zorlukları ve jeopolitik gerilimler, özellikle Türkiye'nin güçlü muhalefeti, projenin uygulanabilirliğini zorlaştırmıştır (Tagliapietra, 2020).

Neorealist perspektife göre devletler, iş birliğinden doğacak potansiyel kazançların diğer taraflara daha fazla fayda sağlayabileceği endişesini taşırlar (Waltz, 1979: 105). EastMed Projesi, neorealizmin bu argümanını somutlaştıran bir örnek olarak değerlendirilebilir. Projeye katılan ülkeler, Türkiye'nin projeden daha fazla kazanç sağlayabileceğini düşündükleri için Türkiye'yi dışlamışlardır. Bu dışlama, ekonomik kayıplara yol açsa da, Türkiye'nin bölgedeki etkisinin kısıtlanması ve kazancının azaltılması, bu ülkeler için daha önemli bir hedef olarak görülmüştür. Sonuç olarak, Türkiye'nin projeden daha az kazançla veya zararla çıkması, katılımcı ülkeler tarafından ekonomik kayıplara rağmen tercih edilmiştir.

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu makale, Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon kaynaklarının Türkiye açısından yol açtığı çatışma ve iş birliği dinamiklerini neorealist bir perspektiften değerlendirmeyi amaçlamıştır. Neorealist yaklaşım çerçevesinde, bu dinamiklerin temelinde bölgedeki devletlerin ulusal çıkarlarını koruma ve güçlerini maksimize etme gayreti bulunmaktadır. Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynakları, yalnızca ekonomik bir değer taşımakla kalmayıp, devletler için stratejik bir unsur olarak güvenlik ve hayatta kalma kaygılarıyla da ilişkilendirilmektedir. Bu kaynaklara erişim, bölgedeki devletler arasında jeopolitik mücadelelere neden olurken, neorealist teorinin varsayımlarını doğrular niteliktedir.

Doğu Akdeniz'de yaşanan güncel jeopolitik gerilimler, anarşik uluslararası sistemin yapısal özelliklerinden biri olan güç mücadelesinin doğal bir yansımasıdır. Bölgedeki güçlü askeri kapasitelere sahip devletler, hidrokarbon kaynaklarının kontrolü, deniz yetki alanlarının belirlenmesi ve stratejik üstünlük sağlama hedefleri doğrultusunda yoğun bir rekabet içerisindedir. Anarşinin hüküm sürdüğü bu ortamda, Türkiye, KKTC, Yunanistan, GKRY, İsrail, Mısır ve diğer bölgesel aktörler, ulusal çıkarlarını maksimize etmek adına siyasi ve diplomatik güçlerini kullanarak bölgedeki güç dengelerini kendi lehlerine çevirmeye çalışmaktadırlar. Tarih boyunca gözlemlenen bu güç mücadelesi eğilimi, Doğu Akdeniz'deki jeopolitik gerilimlerin gelecekte de devam edeceğine işaret etmektedir.

Neorealist teori çerçevesinde devletler, uluslararası sistemin anarşik doğası gereği sürekli olarak tehdit altında olduklarını varsaydıkları için kendi çıkarlarını korumak ve genişletmek adına diğer devletlerle ittifak kurma yoluna giderler. Bu ittifaklar, bazen birbirine zıt kutuplarda yer alan devletler arasında bile gelişebilir. Doğu Akdeniz'deki mevcut durum, bu neorealist yaklaşımı doğrular niteliktedir. Türkiye ve Libya ile Yunanistan, GKRY, Mısır ve İsrail arasında yapılan ittifaklar, yalnızca

tarafların ulusal çıkarlarına hizmet ettikleri sürece geçerli olan ittifaklardır. Bu ittifaklar, kalıcı bir iş birliğine dönüşmekten ziyade, hidrokarbon kaynaklarına erişim ve ekonomik kazanımlar gibi çıkarlar doğrultusunda şekillenir. Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun kurulması ve elektrik enterkonnektör projeleri gibi enerji temelli girişimler, bu ittifakların çıkar odaklı doğasını teyit eden somut örneklerdir.

Türkiye'nin hidrokarbon kaynaklarını güvence altına alma yönündeki çabaları, neorealist teori çerçevesinde, ülkenin güç dengesi ve ulusal çıkarlar doğrultusunda şekillenen dış politikasını yansıtmaktadır. Neorealizme göre, uluslararası sistemde merkezi bir otoritenin bulunmaması, devletleri kendi çıkarlarını maksimize etmeye ve güvenliklerini garanti altına almaya zorlar. Bu bağlamda Türkiye, kendisinin dışlandığı MEB sınırlandırma anlaşmalarını ve hidrokarbon kaynaklarının üretimi ve taşınması projelerini, ulusal güvenliği ve ekonomik çıkarları açısından ciddi bir tehdit olarak görmektedir. Bu tehdit algısı, Türkiye'nin, hem kendisine hem de garantör olduğu Kıbrıs Türklerine yönelik adımları ve kurulan iş birliklerini dengelemek amacıyla aktif bir güç maksimizasyonu stratejisi izlemesine yol açmıştır.

Türkiye, Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile imzaladığı mutabakat zaptı ile hem deniz yetki alanlarını belirlemiş hem de bölgedeki hidrokarbon kaynaklarına erişimini güvence altına almayı hedeflemiştir. Neorealist teori, devletlerin uluslararası sistemde kendi güvenliklerini sağlamaya yönelik bu tür ittifak hamlelerini, anarşik yapıdan kaynaklanan güvensizlik ortamının bir sonucu olarak açıklamaktadır. Öte yandan, Türkiye karşıtı devletlerin, uluslararası sistemde daha güçlü bir devlet olarak görülen Türkiye karşısında, kendi aralarında ittifaklar kurarak ve iş birliğini güçlendirerek gücü dengelemeye yönelik stratejiler geliştirdikleri gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, bölgede Yunanistan-GKRY-Mısır ve Yunanistan-GKRY-İsrail eksenleri ortaya çıkmıştır. Bu eksenler kapsamında söz konusu ülkeler, keşfedilen hidrokarbon kaynaklarından maksimum seviyede yararlanmak istemektedir.

Sonuç olarak, Doğu Akdeniz'deki krizlerin çözülmesi kısa vadede pek mümkün görünmemektedir. Zira Doğu Akdeniz'de çözülmesi gereken tek bir kriz değil, birden fazla kriz bulunmaktadır. Bu çoklu krizlerin varlığı, çözüm süreçlerini daha karmaşık ve zorlu bir hale getirmektedir. Her bir kriz, kendine özgü dinamiklere ve çözülmesi gereken özel koşullara sahiptir. Bu nedenle, Doğu Akdeniz'deki krizlerin çözümü birden fazla tarafın katılımını ve anlaşmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın, gelecekteki politika yapıcılara, analiz edilen bu karmaşık çatışma ve iş birliği dinamiklerini anlayarak, bölgedeki hidrokarbon kaynaklarının gelişmesine ilişkin sürdürülebilir ve kapsayıcı bir enerji stratejisi geliştirmelerine ve uzun vadeli barış ile bölgesel istikrarı sağlamalarına yardımcı olacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahval News. (2019) “Cyprus issues arrest warrants against Turkish sailors, Turkey-partnered drilling firms”, Ahval News. Jun 10. <https://ahvalnews.com/turkey-cyprus/cyprus-issues-arrest-warrants-against-turkish-sailors-turkey-partnered-drilling-firms> (Erişim Tarihi: 20.06.2024).
- Anadolu Ajansı. (2019) “Turkey’s stance in the Eastern Mediterranean is clear”, <https://www.aa.com.tr/en/info/infographic/14896#!> (Erişim Tarihi: 03.03.2024).
- Atina Deklarasyonu. (2015) “Greek-Egyptian Business Conference and Meetings held”, <https://www.mfa.gr/en/current-affairs/news-announcements/greek-egyptian-business-conference-and-business-meetings-held-athens-december-2015.html> (Erişim Tarihi: 28.07.2024).
- Axt, H. J. (2022) “Conflicts and Global Powers in the Eastern Mediterranean”, *An Introduction, Comparative Southeast European Studies*, 70(3): 393-413.
- Azulai, Y. (2013) “Israel, Greece, Cyprus sign new energy MOU”, *Globes Online*, 8 June, <http://www.globes.co.il/en/article-1000870108>. (Erişim Tarihi: 22.10.2023).
- Biresselioglu, M. E. (2019) “Clashing Interests in the Eastern Mediterranean”, *Insight Turkey*, 21(4).
- Birleşmiş Milletler. (2004) “Agreement between the Republic of Cyprus and the Arab Republic of Egypt on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone”, 17 February 2003, *Delimitation Treaties*, <https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TRE%20ATIES/EGY-CYP2003EZ.pdf> (Erişim Tarihi: 15.04.2024).
- BM Okyanuslar ve Deniz Hukuku Bölümü. (2004) *Law of Sea Bulletin No. 54*.
- Chun, C. S. (2000) “Theoretical Approaches to Alliance: Implications on the ROK-US Alliance”, *Journal of International and Area Studies*: 71-88.
- Darbouche, H., El-Katiri, L. ve Fattouh, B. (2012) “East Mediterranean Gas—what kind of a game-changer?”, *Oxford Institute for Energy Studies*.
- DEPA. (2020) “Uluslararası Altyapılar”, <https://www.depa.gr/international-infrastructures/?lang=en> (Erişim Tarihi: 22.06.2024).
- Dönmez, S. (2022) “Doğu Akdeniz ‘de Bölgesel Güvenlik Sorunu: Enerji ve İttifaklar”, *Bilge Strateji*, 13(24): 186-208.
- Efron, S. (2018) “The future of Israeli-Turkish relations”, Santa Monica, CA: Rand Corporation.
- Eissler, E. R. ve Arasıl, G. (2014) “Maritime Boundary Delimitation in the Eastern Mediterranean: A New Conflict between Cyprus, Turkey, Greece and Israel? The *RUSI Journal*, 159(2): 74-80.
- Ellinas, C. (2022) “Energy and Geopolitics in the Eastern Mediterranean”, *Atlantic Council*.
- ENI. (2019) “Zohr: the giant offshore field in Egypt”, <https://www.eni.com/en-IT/operations/egypt-zohr.html> (Erişim Tarihi: 19.04.2024).
- EuroAfrica Interconnector. (2020) “EuroAfrica project schedule”, <https://www.euroafrica-interconnector.com/at-glance/project-timeline/> (Erişim Tarihi: 28.07.2024).
- GKRY-Mısır Mutabakat Zaptı. (2005) *Memorandum of Understanding between the Ministry of Commerce, Industry and Tourism of the Republic of Cyprus and the Ministry of Communications and Information Technology of the Arab Republic of Egypt*.
- Glaser, C. L. (1997) “The Security Dilemma Revisited”, *World Politics*, 50/1: 171–201

- Globes. (2012) "Israel, Cyprus Sign Defence Agreements – Reports", <https://en.globes.co.il/en/article-1000714277> (Erişim Tarihi: 20.09.2023).
- Goldthau, A. C., Richert, J. ve Stetter, S. (2024) "Leviathan awakens: Gas finds, energy governance, and the emergence of the Eastern Mediterranean as a geopolitical region", *Review of Policy Research*, 41(2): 310-328.
- Gowlland-Debbas, V. (2012) "The Legal Framework of Lebanon's Maritime Boundaries: The Exclusive Economic Zone and Offshore Hydrocarbon Resources", *Association Suisse pour le Dialogue Euro-Arabo-Musulman*.
- Grieco, J. M. (1988) "Anarchy and the limits of cooperation: a realist critique of the newest liberal institutionalism", *International Organization*, 42(3): 485-507.
- Grigoriadis, I. N. (2014) "Energy discoveries in the Eastern Mediterranean: conflict or cooperation?", *Middle East Policy*, 21(3).
- Gürel, A. ve Le Cornu, L. (2014) "Can Gas Catalyse Peace in the Eastern Mediterranean?", *The International Spectator*, 49(2): 11–33.
- Herz, J. H. (1951) "Political Realism and Political Idealism: A Study of Theories and Realities", Chicago: University of Chicago Press.
- İmamoğlu, M. F. ve Uygun, A. G. (2021) "Türkiye ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikalarının Neorealist Perspektiften Karşılaştırmalı Analizi", *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2): 187-201.
- International Crisis Group. (2012) "Aphrodite's Gift: Can Cypriot Gas Power a New Dialogue?".
- Jervis, R. (1976) "Perception and Misperception in International Politics", Princeton University Press.
- Jewkes, S. (2019) "Turkish blockade of ship off Cyprus is out of Eni's control", Reuters, February 16, <https://www.reuters.com/article/uk-cyprus-natgas-turkey-eni-idUKKCN1G01ID>. (Erişim Tarihi: 20.04.2024).
- Karabulut, B. (2011) "Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek", Ankara: Barış Kitabevi.
- Karagül, S. (2021) "Doğu Akdeniz'de enerji eksenli ittifak girişimleri ve Türkiye", *TYB Akademi*, 11(31): 48-68.
- Ker-Lindsay, J. (2011) "The Cyprus problem: What everyone needs to know", Oxford University Press.
- Kökyay, F. (2020) "Neorealizm Kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3): 2504-2528.
- Lefkoşa Deklarasyonu. (2015) "Cyprus–Egypt–Greece 2nd Trilateral Summit Nicosia Declaration", <https://www.mfa.gr/en/current-affairs/news-announcements/cyprusegyptgreece-2nd-trilateral-summit-nicosia-declaration-29-april-2015.html> (Erişim Tarihi: 20.09.2022).
- Leigh, M. (2014) "Energy–A Geopolitical Game Changer?", *The International Spectator*, 49(2).
- Lerman, E. (2019) "Emerging Israeli perspectives and the mediterranean future: Grand strategy and national identity. The New Eastern Mediterranean: Theory, Politics and States in a Volatile Era, Cham: Springer: 139-150.
- Lynn-Jones, S. M. (1998) "Realism and America's Rise: A Review Essay", *International Security*, 23(2): 157-182.
- Mastanduno, M. (1999) "A realist view: three images of the coming international order", *International Order and the Future of World Politics*: 19-40.

- Mearsheimer, J. J. (2021) "Structural Realism", In T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Eds.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. Oxford University Press.
- Mısır Devlet Bilgi Servisi. (2021) "Cairo hosts Egyptian- Greek- Cypriot summit", <https://www.sis.gov.eg/Story/106257?lang=en-us> (Erişim Tarihi: 30.07.2024).
- Mısır Devlet Bilgi Servisi. (2021) "The 9th Tripartite Summit between Egypt, Greece, and Cyprus in Athens", <https://sis.gov.eg/Story/159635/The-9th-Tripartite-Summit-between-Egypt%2C-Greece%2C-and-Cyprus-in-Athens?lang=en-us> (Erişim Tarihi: 22.06.2024).
- Moran, G., Faustmann, H. ve Tzimitras, H. (2016) "Global Energy Debates and the Eastern Mediterranean", Friedrich-Ebert-Stiftung PRIO Cyprus
- NS Energy. (2023) "Eastern Mediterranean Pipeline Project", <https://www.nsenerybusiness.com/projects/eastern-mediterranean-pipeline-project/> (Erişim Tarihi: 13.09.2023).
- Offshore Energy. (2018) "Cyprus, Egypt ink deal for subsea gas pipeline".
- Peker, H. S., Oktay, K. Ö. ve Şensoy, Y. (2019) "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Enerji Kaynakları Çerçevesinde Türkiye'nin Enerji Güvenliği", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1): 85-106.
- Republic of Cyprus's Presidency. (2019) "The Cyprus-Greece-Egypt Tripartite Summit Meeting took place in Cairo". <https://www.presidency.gov.cy/cypresidency/cypresidency.nsf/All/8119C2E96FF5AEB9C22585E500370DAD?OpenDocument> (Erişim Tarihi: 22.06.2024).
- Siousiouras, P. ve Chrysochou, G. (2014) "The Aegean dispute in the context of contemporary judicial decisions on maritime delimitation", *Laws*, 3(1): 12-49.
- Smith, H. ve Henley, J. (2020) "Greek military put on high alert as tensions with Turkey rise", <https://www.theguardian.com/world/2020/aug/13/greek-military-put-on-high-alert-as-tensions-with-turkey-rise> (Erişim Tarihi: 22.07.2024).
- Stergiou, A. (2024) "Between Conflict and Survival: The New Energy Geopolitics of the Eastern Mediterranean".
- Strategic Comments. (2020) "Geo-economics and Israel's gas exports in the Eastern Mediterranean" *The International Institute for Strategic Studies*, 26, No. 6. x-xii
- Szöke, D. (2016) "Geopolitics, Gas and Grand Ambitions: The Outlook for Petroleum Production in the East Mediterranean", *Anglais*.
- Tagliapietra, S. (2013) "Towards a new eastern Mediterranean energy corridor?", *Natural Gas Developments between Market Opportunities and Geopolitical Risks. FEEM Working Paper*.
- Tagliapietra, S. (2020) "Eastern Mediterranean Gas: What Prospects for the New Decade", *Comment. Bruegel Think Tank*, 25.
- The Greek Herald. (2023) "Greece, Cyprus and Israel affirm 9th Joint Statement at Trilateral Summit", <https://greekherald.com.au/news/greece-cyprus-and-israel-affirm-9th-joint-statement-at-trilateral-summit/> (Erişim Tarihi: 20.07.2024).
- Tsafos, N. (2019) "Can the East Med Pipeline Work?", *CSIS Commentary*.
- Tsakiris, T. (2014) "Greece and the energy geopolitics of the Eastern Mediterranean".

- USGS. (2010) “Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean. Denver: U.S. Geological Survey”, Fact Sheet 2010-3014. <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/>. (Erişim Tarihi: 20.03.2024).
- Ülger, İ. K. (2020) “BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre Meis Adası'nın statüsü”, Anadolu Ajansı.
- Yaycı, C. (2012) “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, Bilge Strateji, 4(6): 1-70.
- Yunanistan Dışişleri Bakanlığı. (2014) Egypt-Greece-Cyprus Trilateral Summit. <https://www.mfa.gr/en/current-affairs/news-announcements/egypt-greece-cyprus-trilateral-summit-cairo-declaration.html> (Erişim Tarihi: 20.03.2024).
- Yunanistan Dışişleri Bakanlığı. (2014) Israel- Cyprus- Greece Trilateral Summit in Jerusalem (December 7) <https://www.mfa.gr/missionsabroad/en/israel-en/news/israel--cyprus--greece-trilateral-summit-in-jerusalem-december.html> (Erişim Tarihi: 20.07.2024).
- Yunanistan-Mısır MEB Sınırlandırma Antlaşması. (2020) <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/No%20Volume/56237/Part/I-56237-080000028058a22f.pdf> (Erişim Tarihi: 22.07.2024).
- Wagner, J. P. N. (2014) “The effectiveness of soft and hard power in contemporary international relations”, E-International Relations: 1-5.
- Walt, S.M. (1987) “The Origin of Alliances”, Ithaca: Cornell University Press.
- Waltz, K. N. (1979) “Theory of International Politics”, the United States of America.